

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİ ESERİ TOTENBUCH'TA DİL
İNCELEMESİ
(ÇEVİRİ – EKLER – SÖZ ÖBEKLERİ – CÜMLE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET AKİF SADAN

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. İ. Gülsel SEV

BOLU, 2024

KABUL VE ONAY SAYFASI

Mehmet Akif SADAN tarafından hazırlanan “**ESKİ UYGUR TÜRKÇESİ ESERİ TOTENBUCH’TA DİL İNCELEMESİ (ÇEVİRİ – EKLER – SÖZ ÖBEKLERİ – CÜMLE)**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği/ oy çokluğuyla kabul edilmiştir. 29/08/2024

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. İ. Gülsel EEV
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Zemire GULCALI
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Uluhan ÖZALAN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

.....
MEHMET AKİF SADAN

ÖZET

**ESKİ UYGUR TÜRKÇESİ ESERİ TOTENBUCH'TA DİL İNCELEMESİ
(ÇEVİRİ – EKLER – SÖZ ÖBEKLERİ – CÜMLE)
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MEHMET AKİF SADAN
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. İ. GÜLSEL SEV)**

BOLU, 2024

XII + 227 sayfa

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışma British Museum, Or. 8212 numara ile Sir A. Stein koleksiyonunda kayıtlı bulunan ve Totenbuch “ölüler kitabı” olarak da bilinen esere dayanmaktadır. Eser, P. Zieme ve G. Kara tarafından işlenerek 1978 yılında Ein Uighurisches Totenbuch adıyla yayımlanmıştır.

Bu çalışmanın konusu P. Zieme ve G. Kara tarafından transkripsiyonu yapılmış metnin Türkiye Türkçesine çevirisi ve metnin dil incelemesinin yapılmasıdır. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır:

1. Giriş bölümünde Eski Uygurlar, Eski Uygur Türkçesi ve Yazını, çalışmaya konu olan eserin özelliklerine ve çalışmada izlenen yönteme yer verilmiştir. 2. Metin ve Çeviri bölümünde P. Zieme ve G. Kara'nın yaptığı transkripsiyon metnine ve metnin Türkiye Türkçesine satır altı çevirisine yer verilmiştir. 3. Biçim Bilgisi bölümünde ekleri Gürer Gülsevin'in “Sıradışı Ekler ve Eklerin Tasnifi” başlıklı yazısı temel alınarak tasnif edilmiştir. 4. Cümle Bilgisi” bölümünde kelime gruplarına, cümle unsurlarına ve cümle çeşitlerine yer verilmiştir. 5. Sonuç bölümüdür.

ANAHTAR KELİMELELER: Eski Türk Dili, Eski Uygur Türkçesi, Totenbuch, Çeviri, Dil İncelemesi

ABSTRACT

**LANGUAGE ANALYSIS OF AN OLD UIGHUR TURKISH LITERARY
WORK, TOTENBUCH
(TRANSLATION, AFFIXES, WORD GROUP, SYNTAX
MASTER THESIS
MEHMET AKİF SADAN
BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT
(SUPERVISOR: PROF. DR. İ. GÜLSEL SEV)**

**BOLU, 2024
XIII + 227 Pages**

This study prepared as a master's thesis, is based upon the written piece Totenbuch, Book of the Deaths, which is recorded to the British Museum, Or. with the number 8212, as a collection of Sir A. Stein. The piece was worked on and published as "Ein Uighurisches Totenbuch" by P. Zieme and G. Kara in 1978.

The content of the current study is the translation of the transcript of the written piece by P. Zieme and G. Kara into the Turkish language and the language analysis of the Totenbuch. The study consists of five main parts.

1. In the introduction section, Old Uyghurs, Old Uyghur Turkish, and Literature, the characteristics of the work that is the subject of the study and the method followed in the study are included. 2. In the Text and Translation section, the transcription text by P. Zieme and G. Kara and the below-the-line translation of the text into Türkiye Turkish are included. 3. In the Stylistics section, suffixes have been classified based on Gürer Gülsevin's article titled "Unusual Suffixes and Classification of Suffixes". 4. In the "Sentence Information" section, word groups, sentence elements, and sentence types are included. 5. Study is concluded.

KEYWORDS: Old Turkish Language, Old Uyghur Turkish, Totenbuch, Translation, Language Analysis

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	xii
TEŞEKKÜR	xiii
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Eski Uygur Türkçesi Metinleri	2
1.1.1 Burkancı (Budist) Çevreye Ait Metinler	3
1.1.1.1 Vinayalar	4
1.1.1.2 Sūtralar	4
1.1.1.3 Abidarmalar.....	6
1.1.1.4 Anlatılar - Masallar	6
1.1.1.5 Küentso (Hsüan-Tsang) Biyografisi	7
1.1.1.6 Tövbe Duaları.....	7
1.1.1.7 Büyü Metinleri	8
1.1.1.8 Budist Koşukları (Şiirleri).....	8
1.1.2 Manici Çevreye Ait Metinler.....	8
1.1.2.1 Dua ve İlahiler.....	9
1.1.2.2 Klasik Metinler ve Dinbilgisi Metinleri	10
1.1.2.3 Tövbe Duaları.....	10
1.1.3 Hristiyan Çevreye Ait Metinler	10
1.1.4 Din Dışı Çevreye Ait Metinler	11
1.1.4.1 Hukuk Belgeleri	11
1.1.4.2 Mektuplar	11
1.1.4.3 Sağlık Bilgisi Metinleri	11
1.1.4.4 Gökbilim, Takvim ve Yıldızfalı Üzerine Metinler	12
1.1.4.5 Fal Kitapları	12
1.1.5 Çalışmada Yer Alan Yazma ve Yazma Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	12
1.1.5.1 Çalışmada Yer Alan Yazma (Totenbuch)	12
1.1.5.2 Çalışmada Yer Alan Yazma Üzerine Yapılan Çalışmalar	14
1.1.6 Yöntem	15
İKİNCİ BÖLÜM	17
2. METİN – ÇEVİRİ.....	17
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	148
3. GÖVDE HÂLİNDEKİ ÖGELER.....	148

3.1 Türetme Ekleri	148
3.1.1 İsimden İsim Türeten Ekler	148
3.1.2 İsimden Fiil Türeten Ekler	153
3.1.3 Fiilden İsim Türeten Ekler	155
3.1.4 Fiilden Fiil Türeten Ekler	157
3.2 Tür Değiştirici Ekler	158
3.2.1 Fiillere Eklenenler	158
3.2.1.1 Fiilimsiler	158
3.2.1.1.1 Mastar Ekleri	158
3.2.1.1.2 Sıfat Fiil Ekleri	159
3.2.1.1.3 Zarf-Fiil Ekleri	160
3.2.2 İsimlere Eklenenler	160
3.2.2.1 +KI ilgi eki	160
3.2.2.2 +II varlık eki	160
3.2.2.3 +sIz yokluk eki	161
3.3 İşletme (Çekim) Ekleri	161
3.3.1 Öge Belirleyiciler	161
3.3.1.1 İsimlerde	161
3.3.1.1.1 Ad durum ekleri	161
3.3.1.2 Fiillerde	166
3.3.1.2.1 Çatı Ekleri	166
3.3.1.3 Şahıs Ekleri	169
3.3.1.4 Zaman Ekleri	171
3.3.1.4.1 Geniş Zaman {-r, -Ar, -Ir, -Ur}	171
3.3.1.4.2 Geçmiş Zaman	172
3.3.1.4.3 Gelecek Zaman {-GAy}	173
3.3.1.5 Kip Ekleri	173
3.3.1.5.1 Emir Kipi	173
3.3.1.5.2 Şart Kipi {-sAr}	175
3.3.1.5.3 Gereklilik Kipi	175
3.3.1.6 Bildirme Ekleri {erür, bolur, tetir, turur}	175
3.3.2 Bağlantı Kurucu Ekler	176
3.3.2.1 İyelik Ekleri	176
3.3.2.2 Tamlayan Eki {+nIng}:	178
3.4 Kategori Ekleri	178
3.4.1 Çokluk Kategorisi {+lAr}	178
3.4.1.1 Belirli Çokluk	179
3.4.1.2 Belirsiz Çokluk	179
3.4.2 Küçültme/Sevimlilik Kategorisi	180
3.4.3 Sıralama Sayı Kategorisi	181
3.4.4 Üleştirme Sayı Kategorisi	181
3.4.5 Olumsuzluk Kategorisi {-mA-}	181
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	182
4. CÜMLE BİLGİSİ	182
4.1 Birden Fazla Anlam Ögesiyle Kurulmuş Genel Anlamli Ögeler	182
4.1.1 İsim Tamlaması	182
4.1.1.1 Belirtili İsim Tamlaması	183
4.1.1.1.1 Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli, Tamlanan Unsuruysa İyelik Ekli Belirtili İsim Tamlaması	183

4.1.1.1.2	Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli İsim, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli Sıfat Tamlaması	183
4.1.1.1.3	Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli Sıfat Tamlaması, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli Sıfat Tamlaması	184
4.1.1.1.4	Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli İsim, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim-Fiil Grubu	184
4.1.1.1.5	Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli İsim, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli Sıralama Grubu	184
4.1.1.1.6	Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli Sıralama Grubu, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim	184
4.1.1.1.7	Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli Sıfat Tamlaması, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim	184
4.1.1.1.8	Tamlayan Unsuru Sıfat Tamlaması, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim	185
4.1.1.1.9	Tamlayan Unsuru Belirtisiz İsim Tamlaması, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim	185
4.1.1.1.10	Tamlanan Unsuru İlgi Ekli Sıfat Tamlaması, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli Sıralama Grubu	185
4.1.1.1.11	Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli İkileme, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim	185
4.1.1.2	Belirtisiz İsim Tamlamaları	185
4.1.1.2.1	Tamlayan Unsuru Yalın Halde İsim, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim	185
4.1.1.2.2	Tamlayan Unsuru Yalın Halde Sıfat Tamlaması, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim	186
4.1.1.2.3	Tamlayan Unsuru Yalın Halde İsim, Tamlanan Unsuru Sıralama Grubu	186
4.1.1.2.4	Tamlayan Unsuru Yalın Halde Birleşik İsim, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli Fiilimsi	186
4.1.1.2.5	Tamlayan Unsuru İlgi Hali Eksiz Belgisiz Zamir, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim	186
4.1.1.3	İyelik Eksiz İsim Tamlaması	186
4.1.1.3.1	Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli İsim, Tamlanan Unsuru İyelik Eksiz İsim	186
4.1.1.3.2	Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli İsim, Tamlanan Unsuru İyeliksiz Sıfat Tamlaması	187
4.1.1.3.3	Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli Sıfat Tamlaması, Tamlanan Unsuru İyeliksiz İsim	187
4.1.1.3.4	Tamlayan ve Tamlanan Unsurlarının Ek Almadığı Tamlama Türü	187
4.1.2	Sıfat Tamlaması	187
4.1.2.1	Tamlayıcı Vasıf İsmi, Tamlanana İsim	187
4.1.2.2	Tamlayan Unsuru Yer ve Yön Bildiren Bir Sıfat, Tamlanan Unsuru İsim	188
4.1.2.3	Tamlayan Unsuru {+lığ/+lig, +luğ/+lüg} Ekli Bir Sıfat veya Sıfat Grubu, Tamlanan Unsuru İsim Sıfat Tamlaması	188
4.1.2.4	Tamlayan Unsuru {+siz} Ekli Bir Sıfat, Tamlanan Unsuru Bir İsim	189
4.1.2.5	Tamlayan Unsuru Sayı Sözü veya Sayı Grubu, Tamlanan Unsuru Bir İsim	190

4.1.2.6	Tamlayan Unsuru Bir İşaret Sıfatı, Tamlanan Unsuru Bir İsim	190
4.1.2.7	Tamlayan Unsuru Aitlik Ekli Bir Sıfat, Tamlanan Unsuru Bir İsim	191
4.1.2.8	Tamlayan Unsuru Sıfat-Fiil veya Sıfat-Fiil Grubu, Tamlanan Unsuru Bir İsim.....	191
4.1.3	Sıfat-Fiil Grubu	192
4.1.4	İsim-Fiil Grubu.....	193
4.1.5	Zarf-Fiil Grubu	193
4.1.6	İkilemeler.....	194
4.1.7	Edat Grubu.....	195
4.1.8	Bağlama Grubu.....	195
4.1.9	Ünvan Grubu	196
4.1.10	Birleşik İsim Grubu.....	197
4.1.11	Ünlem Grubu.....	197
4.1.12	Sayı Grubu	198
4.1.12.1	Küçük Sayı + Büyük Sayı Şeklindeki.....	198
4.1.12.2	Büyük Sayı + Küçük Sayı.....	199
4.1.12.3	Büyük Sayı ve Küçük Sayı Sıfat Tamlaması Şeklinde	199
4.1.13	Birleşik Fiil Grubu	200
4.1.13.1	İsim Unsuru + Yardımcı Fiil.....	203
4.1.13.2	Sıfat-Fiil + Yardımcı Fiil	204
4.1.13.3	Zarf Fiil + Yardımcı Fiil	204
4.2	Cümle.....	205
4.2.1	Cümle Unsurları	205
4.2.1.1	Yüklem.....	205
4.2.1.1.1	Çekimli Basit Fiil Olan Yüklem	205
4.2.1.1.2	Çekimli Sıralama Grubu veya İkileme Halindeki Yüklem	206
4.2.1.1.3	Çekimli Birleşik Fiil Olan Yüklem.....	206
4.2.1.1.4	Yardımcı Fiil Unsurunun Düştüğü Yüklem.....	207
4.2.1.2	Özne	207
4.2.1.2.1	Yalın veya Çokluk Halinde İsim Olan Özne	207
4.2.1.2.2	Teklik veya Çokluk Halinde Zamir Olan Özne	207
4.2.1.2.3	Kelime Grubu Halindeki Özne	208
4.2.1.2.4	Sıralı Özne	208
4.2.1.2.5	Zikredilmeyen Özne	208
4.2.1.3	Nesne.....	208
4.2.1.3.1	Belirsiz Nesne	208
4.2.1.3.2	Belirli Nesne	209
4.2.1.4	Zarf Tamlayıcısı	209
4.2.1.5	Yer Tamlayıcısı.....	210
4.3	Cümle Türleri.....	210
4.3.1	Yüklemin Türüne Göre Cümleler.....	212
4.3.1.1	Fiil Cümlesi.....	213
4.3.1.2	İsim Cümlesi	213
4.3.2	Yapılarına Göre Cümleler	215
4.3.2.1	Basit Cümle.....	215
4.3.2.2	Birleşik Cümle	216
4.3.2.2.1	Şartlı Birleşik Cümle	216

4.3.2.2.2	Ki’li / Kim’li Birleşik Cümleler.....	217
4.3.2.2.3	Açıklayıcı Birleşik Cümleler	218
4.3.2.2.4	İç İçe Birleşik Cümleler	219
4.3.2.3	Bağlı (Bağlaçlı) Cümleler	220
4.3.2.4	Sıralı Cümleler	220
BEŞİNCİ BÖLÜM		222
5. SONUÇ		222
KAYNAKLAR		225

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
ET	: Eski Türkçe
Hend.	: Eski Türkçe
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
nu.	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
sn.	: Saniye
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
yy.	: Yüzyıl
[...]	: Köşeli ayraç, yazmada yer alan sözcüğün yazılmayan harflerini ya da tamamlanan kısımları gösterir.
{ ... } :	: Kavisli ayraç, incelemede ekleri gösterir.
< ... >	: Sivri uçlu ayraç, yazmada yer alan sözcüğün müstensih tarafından unutulmuş harfini ifade eder.
/	: Taksim işareti, yazmada harf boyutunda tahrip olan kısmın harf çevirisinde gösterilmesidir.
///	: Birden fazla taksim işareti, yazmadaki sözcük boyutunda tahrip olan kısmın harf çevirisinde gösterilmesidir.
+	: İsim tabanına gelen eki gösterir.
-	: Fiil tabanı ve fiil tabanına gelen eki gösterir.

TEŞEKKÜR

Çalışmam sırasında hoş görüşü ve sabrıyla yardımlarını benden esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışman hocam Prof. Dr. İ. Gülsel SEV'e, bu çalışmayı bana tez konusu olarak öneren, kendisinden yüksek lisans eğitimim boyunca çok şey öğrendiğim ve tez sürecinde de bilgisini ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Şaban DOĞAN'a, çeşitli vesilerle yardım ve desteklerini gördüğüm başta Prof. Dr. Vahit TÜRK olmak üzere tüm hocalarıma da en içten teşekkürlerimi sunarım.

Sabır ve fedakârlıklarından dolayı babam Şaban SADAN ve annem Şadiye SADAN olmak üzere tüm aileme çok teşekkür ederim. Tez sürecim için de maddi manevi desteğini benden esirgemeyen, çalışmamı nihayete erdirmemde en büyük destekçim olan sevgili yol arkadaşım Fulya TUR SADAN'a ve varlığıyla bana uğur getiren canım kızım Ülkü SADAN'a çok teşekkür ederim.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Külüg Baga'nın 840 yılında 100.000 kişilik Kırgız atlısıyla Uygur başkentine saldırması Ötüken Uygur Devletinin sonunu getirdi. Bunun sonucunda Uygurlar güneye ve güneydoğuya göç etmişlerdir. Göç ettikleri bölgelerde tekrar güç kazanan Uygurlar, Kansu Uygur Devletini (840-1226) ve Hoço Uygur Devletini (840-1209) kurdular. 13. yüzyıla kadar kurdukları devletlerle hüküm süren Uygurlar, çeşitli dinlerle -Maniheizm, Budizm, Hristiyanlık gibi- karşılaşmışlardır.

Uygurlar, yerli halkın beynelmilel kültürü lehine, kendi iptidai kültürlerini terk eden ilk fatih Türklerdi. Türklerin Asya'nın batısı ile olan ilişkilerinde 4. yüzyıldan beri Orta Asya'ya yayılarak ticaret ve kültür yaşamında önemli bir yer tutan Soğdların da kuşkusuz önemli bir rolü olmuştur. Maniheizmin Türkler arasında yayılmasında ve Mani alfabesinin de Türkçe için kullanılmasında Soğdlar etkili olmuştur. İslam öncesi dönemde Orta Asya'nın en eski ve en önemli halklarından biri olan İrani dilli Soğdlular, bugün, İpek Yolu rotalarının seçkin tüccarları, mahir diplomatları; düşünceleri, bilgileri, uygarlıkları ve kültürleri birbirine aşıl原因an “kültür arıları” olarak nitelendirilmektedir. Soğd dili ve kültürü, inanç sistemi Türkler başta olmak üzere başka halkları derinden etkilemiştir. (Grönbech, 2011, 53; Tezcan, 1978, 284; Eker, 2012, 83-90). Uygurların da çoğunluğu Soğdların etkisiyle Budizmi benimsemiş ve Budist edebiyata ait önemli eserleri dillerine çevirmişlerdir. Budist Uygur edebiyatının esasını oluşturan bu eserlerin çoğunluğunu çeviri eserler oluşturur. Başlangıçta daha çok Soğdcadan, Toharcadan ve Çinceden yapılan çeviriler yerini Çinceden ve Tibet Budizmine ait eserlerden yapılan çevirilere bırakmıştır (Aris, 2018, 1).

Tarım bölgesindeki eski kültür merkezinde çeşitli dillerdeki yazmaların yanı sıra, tahta kalıplar üzerine oyularak kâğıda yapılmış basmalar, tahta kazıklar üzerine oyulmuş manastır yazıtları, yüksek sanat değeri olan duvar resimleri de bulunmuştur. Yıkık durumda bulunan kentlerde saray, manastır, ev yıkıntıları, ev eşyası, dokuma parçaları, manastır bayrakları vb. bulunmuş, bunların taşınabilir

olanların çoğu Avrupa, Japonya ve Çin müzelerine kaldırılmıştır (Tezcan, 1978, 287).

Eski Uygur Türkçesi metinlerinde ustalıkla işlenmiş bir dil karşımıza çıkar. Budizm, Manihaizm gibi dinlerin metafizik dünyasını karşılayacak olgunluğa erişmiş bu dil, Türkçecilik açısından da hayli ileridedir. Uygurlar, Buda ve Mani öğretilerine ait terimlere Türkçe karşılıklar üretmek ya da var olan sözcüklere yeni anlamlar yüklemek suretiyle tercümeyle dayalı zengin bir edebiyat kurmuşlardır. Bu edebiyatın gelişmesinde Uygurların sürdürdüğü yerleşik ve zamanına göre hayli gelişmiş yaşam tarzının önemli bir payı vardır. 9. yüzyıldan itibaren ürünlerini vermeye başlayan bu edebiyatın uzantılarına 19. yüzyıla dek rastlamak mümkündür (Şen, 2015, 21).

1.1 Eski Uygur Türkçesi Metinleri

Eski Uygur Türkçesi denilince Uygur yazısı ile yazılmış, yazılış yılı belirlenebilen en eski metnin yazıldığı dönem olan 9. yüzyıldan başlatılarak yüzyıllarca altın devresini yaşamış, en eski Türk kültür dilini anlıyoruz (Tezcan, 1981, 41-42). Uygur yazılı ürünleri arasında Budistlere ait ürünler büyük bir yer kaplamaktadır. 762 yılında resmî din olarak kabul edilen Maniheizmle ilgili ürünler ise Budizmle ilgili olanlara oranla çok daha azdır. Hristiyanlığın Nesturî mezhebiyle ilgili Eski Uygur Türkçesi ürünlerinin sayısı ise dini metinlere göre en az olanıdır.

Dini alanda yazılan metimlerin büyük bir bölümü Çince, Toharca, Sanskritçe, Tibetçe ve Soğdçadan yapılmış çeviriler oluşturmaktadır. Çevirilerde esnekbir yöntem izlemek suretiyle metinler daha anlaşılır duruma getirilmesine çalışılmıştır. Dini metinlerin yanı sıra din dışı konularda yazılmış çeşitli içeriklere sahip pek çok Uygur metni bulunmaktadır (Şen, 2015, 24).

A. Von Gabain, Ahmet Bican Ercilasun ve Serkan Şen gibi isimler Eski Uygur Türkçesinden kalan eserleri genel anlamda dört ana başlık altında toplamıştır.

Ahmet Bican Ercilasun, Eski Uygur Türkçesinden kalan metinleri Manici, Budist, Hristiyan ve Müslüman çevreye ait metinler olarak sınıflandırmıştır. Gabain ve Şen'in sınıflandırması ise paralellik göstererek Manici, Budist, Hristiyan ve din

dışı metinler şeklindedir (Ercilasun, 2004, 226; Gabain, 2007, 11; Şen, 2015, 24-40).

Çalışmamızda Eski Uygur Türkçesinden kalan metinler Serkan Şen'in tasnifi esas alınarak hazırlanmıştır.

1. Budist Çevreye Ait Metinler
2. Manihaist Çevreye Ait Metinler
3. Hristiyan Çevreye Ait Metinler
4. Din Dışı Çevreye Ait Metinler

1.1.1 Burkancı (Budist) Çevreye Ait Metinler

Budist Uygurlardan kalan yazma ve basma yapıtlar bulunmaktadır. Yazmalar, kâğıt üzerine fırça ya da kalemle ve siyah mürekkeple yazılmıştır. *Buda*, *bodhisatva* gibi dinsel açıdan önemli sözcükler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Budist metinlerin büyük bir bölümü Çince, Tibetçe, Sanskrit, Toharca, Sogdcadan yapılmış çevirilerdir (Tezcan, 1978, 290).

Budizm'in kurucusu, adı "Sakya kabilesinin ulusu" anlamına gelen Sakyamuni'dir. M.Ö. 563'te doğan Şakyamuni'nin asıl adı Siddhartha'dır. Annesini doğumundan yedi gün sonra kaybeden Siddhartha'nın babası küçük bir krallığın hükümdarıdır. İyi bir Brahmanizm eğitimi almasına rağmen Brahmanizm onu yeterince tatmin etmeyip sarayın debdebesini de arkasında bırakıp münzevi hayatı tercih eder. Altı yıl boyunca çile hayatı yaşar ve çile hayatının kurtuluşu ermede yeterli olmadığını anlar. Bundan sonra bir incir ağacının altında ıstırapın kaynağını düşünerek girdiği meditasyondan kırk dokuz gün sonra uyanır ve Budalık mertebesine ulaşır. Bu makama ulaştıktan sonra Eski Uygurcası Burkan olan olan aydınlanan anlamındaki Buda unvanını taşımaya başlar.

Farklı bakış açılarına göre din veya felsefe olarak tanımlanan Budizm'in hedefi, hayattaki acı, ıstırap ve tatminsizliğin kaynaklarını açıklamak ve bunları gidermenin yollarını göstermektir. Budizm'de öğretilerin ana çatısını meditasyon gibi içe bakış yöntemleri, reenkarnasyon denilen doğum-ölüm

döngüsünün tekrarı ve karma denilen neden-sonuç zinciri gibi kavramlar oluşturmaktadır.

Budizm, Siddhartha Gautama'nın ölümünden sonra beş yüz sene boyunca Hint Yarımadası'nda, daha sonra Asya ve Dünya'nın geri kalanında yayılmaya başladı. Hindistan'da zamanla etkisini yitiren Budizm, Güneydoğu Asya ve Uzakdoğu kültüründe etkisini günümüze kadar devam ettirmiştir.

1.1.1.1 Vinayalar

Rahiplerin yaşamını düzenleyici kuralları bir araya getiren Vinaya türünde yapıtların Sanskrit, Toharca, Çince olarak okunduğu, rahiplerden başka kimseye gerekmeden bu kitapların Uygurcaya çevrilmediği sanılmaktadır ancak Dieter Maue'nin yayımladığı Brahmi ve Tibet harfli Uygur yazmaları arasında Vinaya parçalarının tespit edilmesi bu düşüncüyü değiştirmiştir (Tezcan, 1978, 296; Şen, 2015, 28). *Karmavācana*, manastır kıyafetlerinin kullanışını, *Pravāranā* vinaya bir Burkanın inzivasını; *Vinayavibhanga* da manastır kurallarını anlatır.

1.1.1.2 Sūtralar

Buda'nın vaazlarını veren dinsel metinlerdir. Ancak bunların bir bölümü sonradan büyük değişikliklere uğramıştır. Bu yüzden *sūtra* (Uygurca sudur) adıyla geçen her yapıt klasik Budist metinleri arasında bulunmaz. Kimi kez Çince den yapılmış herhangi bir dinsel metnin çevirisine de *sūtra* adının verildiği görülmektedir (Tezcan, 1978, 293).

Nirvānasūtra'nın 6. yüzyılın sonlarında To-po Kağan döneminde Çince den çevrildiği bilinmektedir. Aynı şekilde *Maytrisudur*'dan başka eserlerin içinde söz edilmesine rağmen bu iki eserin de metni günümüzde elimizde yoktur.

Saddharma-pundarika sūtra “asil dinin nilüfer çiçeği” Budizm'in Mahāyāna mezhebine ait en önemli sutralardan biridir.

Suvarnaprabhāsa sūtra Uygurcaya çevrilmiş en hacimli sudurdur. Eski Uygurca adı “Altın Yaruk”tur. Altın Yanık, "altın ışık" manasına gelir. Beş Balık'lı Şıngku Seli Tutun tarafından Çince den Uygurcaya çevrilmiş olan eser, "tercümeden ziyâde müstakil bir adaptasyon"dur. Şıngku Seli Turun birçok ilâvelerle eseri genişletmiştir. Hüen-Tsang'ın ünlü seyahatnamesini de Uygur Türkçesine çeviren

ve bu tercümede kullandığı "kavi" üslûbu dolayısıyla Reşid Rahmeti Arat tarafından eski Türk şâirleri arasında zikredilen Şingku Seli Tutun, Uygurlar çağı Türk edebiyatının en mühim simalarından biridir. Altun Yaruk'ta yer yer lirik bir eda taşıyan ve ağıtları andıran şiirler, Şingku Seli Tutun'un orijinal ve kuvvetli bir şâir olduğunu da gösteriyor. 10. yüzyılın ilk yarısında yazıldığı tahmin edilen Altun Yaruk'un istinsahı 17. asırdadır. Birkaç nüshası bulunan ve oldukça hacimli (Radloff ve Malov neşrinde 707 sayfa) olan Altun Yaruk; burkancılığın esaslarını, felsefesini ve Buda'nın menkıbelerini anlatan bir eserdir. İçinde çatikler ve şiir parçaları da bulunmaktadır. Burkancılığa ait konular eserde geniş izahlarla ve sarıh bir üslûpla anlatılır (Ercilasun, 2004, 248).

Amitābhasūtra, Uygurca adı abitaki sudur. Bu sudurun parçaları Pekin, Paris ve Ankara Etnografya Müzesinde bulunmaktadır.

Vajracchedikā sūtra, Uygurca adı kim-ko-ki atlıg vaçraçitak sudur. Yapıtın Uygurca çevirisinin 8 ayrı yazması bulunmaktadır. Bunların bir kısmında hem asıl metin hem de koşuklar, bir kısmında da yalnız koşuklar bulunmaktadır (Tezcan, 1978, 294).

Araştırmacılar tarafından en iyi işlenmiş metinlerden biri olan *Sekiz Yükmek* (Sekiz Tomar) adlı sudur, Uygurlar arasında çok yayılmış olan dinî bir eserdir. Çince'den çevrilmiş olan Sekiz Yükmek, Burkancılığa ait dinî-ahlâkî inanışlarla bazı pratik bilgileri ihtiva eder. Kısa cümleleri, açık ve samimî ifâdesi, zengin kelime hazinesi ile dikkate değer bir üslûbu vardır (Ercilasun, 2004, 248). Tokyo, Berlin, Leningrad ve Berlin'de birçok nüshası bulunan eserin Türkische Turfantexte VI'da karşılaştırmalı bir şekilde yayınlanmıştır. Bu eserin çok fazla nüshasının olması halk tarafından okunan ve ezberlenen bir eser olduğunu göstermektedir. Ayrıca eserin Moğolcası, Çincesi ve Tibetçesi vardır.

Yitikensudur adlı eserin birçok yazma ve basma nüshalarının bulunmasıyla birlikte eser, büyüyle ilgili bir metindir.

Ārya rājavavādaka sūtra, Sanskritten Tibetçeye, Tübetçeden de Eski Uygurcaya çevrilmiş bir metindir. Leningrad'da bir basma nüshası bulunmaktadır. Çeviriyi yapanın adı Sangga Şiri'dir, ne zaman çevrildiği belli değildir. Leningrad'daki nüsha 8 sayfa üzerinde 40 satırlık metinden ibarettir. Bu metni Radloff, Kuan-şi-im Pusar içerisinde yayınlamıştır (Tezcan, 1978, 295).

Bodhisattvalar üzerine bir metin olan *Sarasvati ve Samantapatiri*, Radloff tarafından Kuan-şi-im Pusar'da yayınlanmıştır.

İnsadi sūtra, Uygurca adı İnsadi sudur. Bu sūtrada pravaraana töreninin (rahiplerin karşılıklı olarak birbirlerine günahlarını anlatma töreni) gerekliliği anlatılmaktadır. Sūtra içine Sundari kız jātakaşı yerleştirilmiştir. Çince'den çeviri olabilir. Asıl metinden sonra ön uyakla yazılmış uzun bir Maitreya Bodhisattva övgüsü bulunmaktadır (Tezcan, 1978, 196).

1.1.1.3 Abidarmalar

Budist felsefi sorunlarının işlendiği Abhidharma türünde yapıtların Uygurcaya yapılmış çevirileri de bilinmektedir. Yalnız, Dunhuang da bulunmuş bir derginin içinde Vapşı Bakşı adlı bir Uygur bilgininin 30 sayfalık bir risalesi bulunmaktadır. 5. yüzyılda yaşamış Vasubandhu adlı Hintli bir filozofun Abhidharmakoşaşastra adlı yapıtı üzerine Sthiramati adında başka bir Hintli filozof 6. yüzyılda bir yorum yazmıştır. Uygurcaya çevrilmiş olan bu yorumdur (Tezcan, 1978, 296).

1.1.1.4 Anlatılar - Masallar

Geçmişteki Buda ve Bodhisattvaların başından geçen olayları konu alan Avadāna ve Jātaka öyküleri daha çok, rahip olmamakla birlikte Budizm'i kabul eden halk topluluklarına dinsel coşku vermek için yazılmıştır. Cemaat toplantılarında rahiplerin halka okuduğu bu öyküler kimi kez sūtralar (Buda'nın vaazları) içine yerleştirilmiştir. Uygurca avadāna ve jātakaların çoğu Toharca ve Küsen dilinden çevrilmiştir. Öykülerin konuları ve getirdikleri dinsel ülkü herkesin anlayabileceği ölçüde basittir. Öykünün kahramanı kendisini öbür canlıların esenliği için feda etmeye uğraşır. Kralların, prenslerin ve varlıklı kişilerin en büyük erdemi bütün varlıklarını son kuruşuna kadar bağış olarak dağıtmalarıdır. İyilik ve yüceliği simgeleştiren kahramanların karşısına kötülük etmeye uğraşan, hırs, kin, öfke dolu yaratıklar konur. Öykülerde anlatım son derece canlı ve dramatiktir. Bu öykülerin cemaat toplantılarında yalnız okunmakla kalınmayıp aynı zamanda sahneye konulduğu sanılmaktadır. Bu sahnelemeler Uygurlarda tiyatro sanatının başlangıcı sayılmaktadır. Olayların geçtiği yeri ve olayın bir anını gösteren büyük boyda resimler dinleyicilerin karşısına konulmakta, olayın değişmesiyle yeni bir resim getirilmekteydi. Toharcadan birçok genişletmelerle Uygurcaya çevrilmiş olan ve *körünç* "görünç, görülecek şey, sahne eseri" diye adlandırılan *Maitrisimit*'in böyle sahneye koyulmak üzere hazırlanmış bir yapıt olduğu kesinlikle ileri

sürülmektedir (Tezcan, 1978: 290-291). Eserde Maytreya'nın hayatı anlatır ve eser Şinasi Tekin tarafından çalışılmış ve de basılmıştır.

“Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi” adıyla meşhur olan “Edgü Ögli Tigin ile Ayıg Ögli Tigin” (İyi Düşünceli Prens ile Kötü Düşünceli Prens) en tanınmış çatiklerden biridir. Altun Yaruk içinde de bazı çatikler vardır. Bunların en ünlüsü, açlıktan ölmek üzere olan bir parsı kurtarmak isteyen fedakâr şehzadeyi anlatan “Aç Pars” hikâyesidir. Canlıları öldürmenin büyük suç olduğu konu edilen Dantipala hikâyesinde kendi emrindeki geyiklerin kurtarmak için kendini feda eden geyikler beyinin özverisi anlatılır. “Çaştani Bey”de Çaştani Bey'in ülkesinde yaşayan insanlara hastalık ve dert getiren belalı şeytanla olan mücadelesi ele alınır.

1.1.1.5 Küentso (Hsüan-Tsang) Biyografisi

MS 600-664 yılları arasında yaşayan Çinli Budist rahibi Hsüan-Tsang, 629-645 yılları arasında Doğu ve Batı Türkistan üzerinden Hindistan'a seyahat etmiş, Budizm'i doğuş ülkesinde incelemiş, elde ettiği birçok Budizm metnini Çin'e getirerek bunları Çinceye çevirmişti. Ölümünden sonra öğrencilerinden Huei-li ve Yen-ts'ung onun büyük yolculuğunu ve Çin'e döndükten sonraki çalışmalarını anlatan biyografisini yazmışlardır. 10. yüzyılda yaşadığı sanılan Beşbalıklı Şingko Seli Tutung bu biyografiyi de Uygurcaya çevirmiştir. Bu çevirinin büyük bir bölümü bugüne kalmıştır, tek yazması olan bu yapıtın parçaları Pekin, Paris ve Leningrad'da bulunmaktadır (Tezcan, 1978, 297).

1.1.1.6 Tövbe Duaları

Budizm'e inanan halkın işlediği günahlardan arınması; gelecekteki doğuşlarında da tövbe etmeye alışabilmesi için hazırlanmış metinlerdir. Bunlarda, yalnızca gerçekten işlenmiş günahlar değil, geçmiş doğuşlarda işlenmiş olabileceği ya da gelecekteki doğuşlarda işleneceği akla gelen günahlar sayılır. Tövbe eden yalnız kendisi değil; bütün canlılar için günahlardan arınma diler (Tezcan, 1978, 297).

Kşanti kılğuluk nom (Günah Çıkarma Duası), Çinceden çevrilen 40 bölümlük bir eserdir. Budist sahasının önemli tövbe dualarından biri olan eserin Eski Uygurca tercümesi 25.-37. bölümleri içermekte olup bu tür metinlerin en uzunudur. Ayrıca bu eseri klasik tövbe dualarından ayıran durum diğer tövbe duaları gibi günahları sayıp onlardan kurtulmak, af dilenmek değil, bu metni

okuyarak Bodhisattva gücü kazanarak acı çeken ruhlara yardım etmek gibi bir amacı vardır. Bu şekilde kazanılan sevap sadece metni okuyana gitmez; metni yazana ve çoğaltana da yönlendirilir.

1.1.1.7 Büyü Metinleri

Tantracılık, Hinduizm’de insanları kötü alışkanlıklardan kurtarmak için geliştirilen yöntemleri içeren bir akımdır. Adını, bu yaklaşımı geliştiren Tantra adlı bilginden almıştır (Şen, 2015, 33). Tantracılığın Budizm’e etkisiyle klasik metinler içinde bile dhārani adı verilen büyü formülleri (muska) yazılmaya başlanmıştır. Dhāraniler kimi kez de bir öykünün içine yerleştirilmiş olarak verilmektedir. Dhārani-sūtra adını taşıyan bir metin yayınlanmış, bunun doğum sırasında yardımcı olduğu belirtilmiştir, kadınların kolay doğurmasını, hastalıktan kurtulmayı, dileklere erişmeye sağlayan büyülerdir. 1978’de G. Kara ve P. Zieme tarafından yayımlanan ve çalışmanın temelini oluşturan Totenbuch adlı eserde bu metinlerden biridir.

1.1.1.8 Budist Koşukları (Şiirleri)

Çeşitli eserler içinde yer alan şiirlerin bazılarının yazarları bellidir. Bu şiirler telif eserlerdir ve bu şiirlerin büyük bir bölümü öğretici şiirler bir bölümü de dinsel coşkuyu sağlamak amacıyla yazılmıştır. Budist koşukların birçoğunda ön uyak görülmektedir. Ön uyağın görülmediği Altun Yaruk’un içinde yer alan Aç Bars öyküsündeki koşuklarda şiirsellik söz dizimi ile sağlanmıştır.

Reşit Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri adlı eserinin ön sözünde Eski Uygurca’da kullanılmış olan koşuk türleri ve adı bilinen Uygur ozanları hakkında detaylı bilgi vermektedir.

1.1.2 Manici Çevreye Ait Metinler

Uygurlar, Manihaizm’i Ötüken Uygur Devleti’nin üçüncü hükümdarı Böğü Kağan döneminde 762 yılında kabul etmiş ve devlet dini haline getirmişti.

Manihaizm’i devlet dini olarak kabulünden, 840’larda Uygurların Doğu Türkistan’a göçmesine değin geçen 80 yıl içerisinde bir Maniheist Uygur yazınının oluşmaya başladığını düşünebiliriz. Doğu Türkistan’da bulunmuş Maniheistlerden kalma el yazmalarının bir bölümü bu dönem içerisinde yazılmış, 840’lardaki göçüş

sırasında taşınması kolay kutsal varlıklar olarak yeni ÷lkeye birlikte götür÷lmüş olmalıdır (Tezcan, 1978, 301).

Manihaizm'in kurucusu Mani, Güney Mezopotamya'da, bir rivayete göre de Mardin'de soylu bir aileye mensup olarak 216'da doğmuştur. Pers imparatoru 1. Behram zamanına kadar Pers İmparatorluğu'nun desteğini alan Mani, bu dönemden sonra daha öncesinden aldığı desteği alamamış, hapse atılmış, zincire vurulmuş ve 276 yılında ölmüştür.

Mani'nin öğretisi ruhla beden, ışıkla karanlığın, iyilikle kötülüğün mücadelesine dayanır. Mani dininin dünyayı görüşünde tanrısal aydınlık ile karanlık iki rakip olarak karşı karşıya durur. Bu ikisinin birbirleri ile mücadelesinde aydınlığın bir kısmı karanlığın içinde (dünyanın içinde) tutsak kalmıştır. Herhangi bir canı söndürmek, hatta bir meyveyi dalından koparmak bile tanrısal maddeye zarar verip aydınlığın tutsaklığını daha da uzatır. Işığın (aydınlığın) tutsaklığına ancak seçilmişlerin yardımı ile son verilebilir. Seçilmişler hiçbir canlıyı incitmezler ve asla cinsel ilişkide bulunmazlar. Bu yüzden kendi başlarına geçimlerini sağlayamazlar ve dinleyenler onların ihtiyaçlarını temin ederler. Seçilmişlerin sindiriminde ışık ile karanlığın birbirinden ayrıldığına, dua ve şarkı yardımı ile bu elde edilen ışığın tekrar Tanrı'ya geri döndüğüne inanılır.

Maniheistlerin kullandığı yazma boyutları pek küçüktür. Bu küçük boyutlu yazmalar yüzyıllarca toprak altında kalıp kenarları, köşeleri yırtıldıktan, aşındıktan sonra büsbütün küçülmüşlerdir. Kimi kez bir yazma parçası üzerinde ancak birkaç sözcük kalmıştır. Bu yüzden de bu yazma parçalarının hangi yapıttan arta kaldığını belirleyebilmek çok güçleşmiştir. Maniheistlerden kalan Uygurca yazmalar çok güzel ve özenli yazılmıştır, kimileri minyatürlerle süslüdür. Bu yazmalarda noktalama imi olarak kullanılan ya da daha çok sayıda siyah nokta, kırmızı bir daire içine alınır. Bu da Maniheistlerden kalma metinleri, Budistlerden kalma metinlerden ayırabilmek için önemli ölçüt olmaktadır (Tezcan, 1978, 301-305).

1.1.2.1 Dua ve İlahiler

Maniheist Uygurların Türkçe olarak okudukları dua ve ilahilerin de yazıya geçirilmiş metinleri elde bulunmaktadır. Bunlar arasında hem ön hem de son uyakla kurulmuş olan çok başarılı örnekler bulunmaktadır. Maniheist koşukları genellikle Budist Uygurların koşuklarından daha özenli ve başarılıdır (Tezcan, 1978, 302).

Çeviri değil, özgün yazın ürünleri oldukları kesin olan bu koşukların önemi büyüktür. Kimi yerde bu parçaların incelenmesinden Maniheizm üzerine bilinenlere eklenebilecek yeni bilgiler de elde edilebilmektedir. Özellikle, Maniheizm'in Budizm'e yaklaştığı, adapte edilmeye çalıştığı noktalar üzerine kimi ipuçları bu metinlerden çıkarılmıştır (Tezcan, 1978, 302).

1.1.2.2 Klasik Metinler ve Dinbilgisi Metinleri

Eski Uygurca adı *iki yultız nom* “İki Kök Kitabı” olan metnin Mani'nin yazdığı 7 kitaptan biri olan *Şabuhrağan* olduğu sanılmaktadır. Bu metnin parçaları Manichaica I ve III'te yayınlanmıştır. Çincesi de bilinmektedir; ancak Uygurcası, Çincesinden oldukça değişik olduğuna göre çeviri Çinceden yapılmamıştır. Öğrencilerin hocalarına yönelttikleri sorulardan ve bunlara verilen yanıtlardan oluşan öğretim amacıyla hazırlanmış dinbilgisi metinleri de vardır (Tezcan, 1978, 303).

Budistlerde olduğu gibi Maniheiztlerde de rahiplerin uyması gerekli kuralları gösteren kitaplar kilise dillerinden birinde yazılmış olmalıdır. Rahip olmayan müminlerin uyacakları kuralları anlatan Uygurca metinler de bulunmaktadır (Tezcan, 1978, 303).

1.1.2.3 Tövbe Duaları

Günah çıkartarak tövbe etmek için hazırlanmış metinler arasında en önemlisi Mani ve Uygur alfabeleriyle yazılmış yirmiden çok nüshası bulunan *Haustvanift*'tir. 15 bölümden oluşan *Haustvanift*'in her bölümünde önce dinsel bilgi ve kurallar verilir sonra da bu kuralların çiğnenmesiyle işlenmiş olabilecek günahlar sıralanarak bunlardan kurtulmak için yakarıшта bulunulur. *Haustvanift*'in Sogutçadan çevrilmiş olduğu düşünülmektedir (Tezcan, 1978, 303).

1.1.3 Hristiyan Çevreye Ait Metinler

Budizm ve Maniheizm kadar olmasa da Hristiyanlığın Nesturi mezhebinin de Uygurlar arasında yayıldığı bilinmektedir. Nesturi Uygurlardan kalan metinler oldukça azdır.

Yakobus İncilinin Uygurca çevirisindne kalan iki yaprak Uigurica 1'de yayınlanmıştır. Ayrıca Yedisu ve Semerice yörelerinde bulunmuş Hristiyan mezar

taşları da vardır. Bunlar Süryani yazısıyla Türkçe olarak yazılmıştır (Tezcan, 1978, 305).

1.1.4 Din Dışı Çevreye Ait Metinler

1.1.4.1 Hukuk Belgeleri

Bunlar toprak satışı, toprak kiralama, hayvan kiralama, mal satışı, evlat edinme, borç verme gibi çeşitli konularda düzenlenen hukuki belgelerdir.

Metinler genellikle kurziv (el yazması) tarzında yazılmış ve sözleşmeye katılanlarla tanıkların damgalarıyla sonlandırılmıştır. Uygurca hukuk belgelerinin toplu halde bulunabileceği kaynaklar, W. Radloff'un derlediği *Uigurische Sprachdenkmäler*, Yamada Nobou'nun hazırladığı *Sammlung Uigurischer Kontrakte* ve Larry Clark'ın yayımladığı *Introduction to the Uyghur Civil Documents of East Turkestan* adlı çalışmalarıdır (Şen, 2015, 39).

1.1.4.2 Mektuplar

Doğu Türkistan'da bulunan metinler arasında Uygurca özel ve resmi mektuplar da yer almaktadır. Bunlardan dördü tıpkıbasımlarıyla birlikte S.Tezcan ve P.Zieme tarafından *Uigurische Brieffragmente* adlı eserde bir araya toplanmıştır.

1.1.4.3 Sağlık Bilgisi Metinleri

Hastalıkların ne yoldan sağaltılacağını, hangi hastalıkla hangi ilacın kullanılacağını, ilaçların nasıl hazırlanacağını gösteren halk hekimliği metinleridir. Uygur halk hekimliği Hint halk hekimliğinden etkilenmiştir. Ancak bu etkinin doğrudan doğruya mı yoksa başka bir Orta Asya halkı aracılığıyla mı olduğu bilinmemektedir. Uygurca sağlık bilgisi metinlerinden hemen hepsi Budistlerden kalmıştır (Tezcan, 1978, 311-312).

Reşit Rahmeti Arat, “Zur Heilkunde der Uiguren I” ve “Zur Heilkunde der Uiguren II” başlıklı çalışmalarında bu metinlerin önemli bir kısmını işlemiştir. Süheyl Ünver, Arat'ın çalışmalarından hareketle “Uygurlarda Tababet” adlı bir inceleme yapmıştır. Ayrıca Osman Fikri Sertkaya, Eski Uygur Türkçesiyle kaleme alınmış tıp yazmalarını toplu halde tanıtmıştır (Şen, 2015, 39).

1.1.4.4 Gök bilim, Takvim ve Yıldız falı Üzerine Metinler

Bunların büyük bir bölümü, Çin halk takvimlerine benzeyen halk takvimleridir. Gök bilimine dayanarak hazırlanmış takvimler Budist ve Maniheizt manastır bayramlarının günlerini belirlemek için kullanılmış olmalıdır. Astroloji metinlerinde de yıldız falının yeryüzünün her köşesinde yaygın olan konuları işlenmektedir. Doğduğu yıla göre kişinin özelliklerinin ne olacağı, hangi gün tırnak kesmenin iyi olduğu, hangi gün saç kesmenin uygun olduğu gibi bilgilerin verildiği bir metin takvimle ilgilidir (Tezcan, 1978, 311). Yazıtların ve yazmaların çoğunda on iki hayvanlı takvim kullanılmıştır.

1.1.4.5 Fal Kitapları

Fal baktıran kişiye çıkan falı en etkili biçimde söyleyebilmek için hazırlanmış metinlerin derlendiği kitapçıklardır. Fal kitaplarından en önemlisi *Irk Bitig*'dir.

1.1.5 Çalışmada Yer Alan Yazma ve Yazma Üzerine Yapılan Çalışmalar

1.1.5.1 Çalışmada Yer Alan Yazma (Totenbuch)

Totenbuch yani “ölüler kitabı”, British Museum, Or. 8212 numarayla Sir Aurel Stein koleksiyonunda kayıtlı bulunmaktadır. 1907 yılında Dunhuang’da yapılan kazılarda Aurel Stein tarafından bulunarak İngiltere’ye getirilen eserin her iki yüzü de yazılı kağıda yazılmış 63 yapraktan oluşmaktadır. Eserin uzunluğu 15 cm, genişliği ise 13 cm’dir. Uygur yazısıyla yazılmış yazmanın 1-46 yaprakları arasındaki her sayfada 11 satır, kalan sayfalar ise 11-15 arası satır olmak üzere toplam 1430 satırdan oluşmaktadır (Zieme-Kara, 1978, 9; Aris, 2018, 2).

Yazma, Tantrik Budizm yelpazesinden elde ettikleri içerikle bağlantılı dört farklı eser içermektedir. Bu eserleri birbirine bağlayan iç özellik için Tibet kökenleri geçerli olabilir. (Zieme-Kara, 1978, 25; Aris, 2018, 3)

İlk üç metin kesin olmakla birlikte, muhtemelen bu dört metin Tibet Lamaizminin ünlü ve etkileyici hocası Naropa’nın (1016-1100) hocası Tilopa’nın Altı Darma öğretilerine dayanarak tercüme edilmiştir. (Zieme-Kara, 1978, 26; Aris, 2018, 3)

Bu dört metin şu şekildedir:

I. Ölüler Kitabı: Tibetçe Bar do thos-grol’da olduğu gibi ölüm ve yeniden doğum arasındaki ara durumu, ölümü ve yeniden doğumun uzaklaştırılmasını

anlatır. Nāropa'nın bardo öğretilerinin bir yorumu olan metin kişinin ölüm ve yeniden doğum arasında geçtiği âlemi konu alır. Uygurca metin 15 antarabhāva'nın sistematik bir tanımını içerir. P. Zieme ve G. Kara tarafından yapılan yayında adlandırıldığı şekilde A Metni 1-236. satırlar ve 1-11b sayfalarındaki kısımdır (Aris, 2018, 3).

Metnin başlığı, yazmanın 228-229. satırlarında tümkā indrilig tınlaglarka äyin kâzigčā bışurunup tuyunguluk nom şeklinde geçmektedir. Tibetçe metnin yazarı bilinmemekle birlikte Uygurca metnin bu kısmında da yazarın adı geçmemektedir, fakat muhtemelen ikinci metnin yazarı ile aynıdır. (Aris, 2018, 3; Zieme-Kara, 1978, 26; Elverskog, 1997, 118; Aris, 2018, 3)

II. Dört sıra: Yazmanın 236-1011. satırları ve 11b-46b sayfaları arasında bulunan ve Zieme-Kara yayınında B Metni olarak adlandırılan ikinci metnin başlığı 993-994. satırlarda şu şekildedir: Tört törlüg kâziglärig yolča uduzmaklıg täriñ nomlug tamñak. Bu metin Nāropa'nın aktardıklarını derleyen Cog-ro Chos-kyi rgyalmchan'ın (Skr. Mahāguru Dharma-dhvaḥ; Uyg. çoğ çu bağliğ darma tuaçi çoski irgämsan) Tibetçe eserinin Uygurca çevirisidir. Metinde 993-1010. Satırlar arasında bulunan kolofonda Tibetçe metni Uygurcaya çeviren kişinin Ārya Ācārya olduğu ve Ārya Ācārya'nın çevirisini istinsah eden kişinin ise Sarıg Tutuñ olduğu yazılıdır. Metnin çiçiq onunçı bars yıl altınç ay yani 1350 yılının yazında Moğol prensi Asuday'ın emri üzerine Üç-Lükçünglü Sarıg Tutuñ tarafından istinsah edildiği yazılmaktadır. (Zieme-Kara, 1978, 26-30; Elverskog, 1997, 118; Can, 2016, 38; Uzunkaya, 2017, 56; Aris, 2018, 3)

III. Caṇḍali'nin altı dyan ritüeli: Yazmanın 1012-1297. satırları ve 47a-58b sayfaları arasında yer alan ve Zieme-Kara yayınında C Metni olarak adlandırılan üçüncü metnin başlığı 1014-1015. satırlarda çandalının altı dyannıñ udızguluğ yañı şeklindedir. Nāropa'nın altı dyan öğretisinin bütünlük arz etmeyen bir şeklidir. Bu metinde herhangi bir kolofon yoktur ama metnin sonunda, 1170-1172. Satırlarda Rañ-byuñ rdo-rje (Uyg. rab şung torçi) derleyici olarak görünür, görünüşe bakılırsa Tibetçe orijinalinin derleyicisi de sayılabilir. (Zieme-Kara, 1978, 30; Elverskog, 1997, 118; Can, 2016, 38; Uzunkaya, 2017, 56; Aris, 2018, 4)

IV. Cakrasaṃvara sunusu: Yazmanın 1298-1430. satırları ve 59a-63b sayfalarında bulunan bu metin Zieme-Kara yayınında D metni olarak adlandırılır. Yazmadaki diğer üç metinden farklı bir yazı stilinde yazılmış olan bu metnin farklı bir kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır. Eser Cakrasaṃvara'ya altı Gcod-pa sunusunu

ortaya koyar; ancak son iki sunu, yazma burada yarıda kaldığından yer almamaktadır. (Zieme- Kara, 1978, 30; Elverskog, 1997, 119; Can, 2016, 38-39; Uzunkaya, 2017, 56; Aris, 2018, 4)

1.1.5.2 Çalışmada Yer Alan Yazma Üzerine Yapılan Çalışmalar

Budist Uyгур edebiyatının büyü metinleri sınıfına dahil edilen Totenbuch (Ölüler Kitabı) Or. 8212 (109) numarasıyla British Library Oriental El Yazmaları ve Basılı Kitaplar bölümünün Aurel Stein El Yazmaları koleksiyonunda bulunmaktadır. Dört farklı metinden oluşan yazma ile ilgili yapılmış dört farklı çalışma bulunmaktadır.

Bu çalışmaların ilki, Masahiro Shōgaito'nun bir tanıtım çalışması niteliğinde olan 1974 tarihli makalesidir. Shōgaito çalışmasında yazmanın fiziksel özelliklerini kısaca tanıtmış ve daha sonra yazmanın içeriğini ele alarak Or. 8212 (109) metninden çeşitli örnekler vermiştir. Shōgaito makalesinde, Or. 8212 (109)'da yer alan metinleri üçe ayırmıştır. Zieme ve Kara'nın, 1-236. satırlar ve 236-1010. satırlar olarak iki ayrı metin kabul ettikleri bölümü Shōgaito tek bölüm olarak ele almıştır. Çalışmada içerikten sonra metnin dilbilimsel özellikleri, ses bilgisi, biçim bilgisi, alıntı sözcükler, sayılar ve söz dizimi olmak üzere beş başlık altında değerlendirilmiştir. Ses bilgisi başlığı altında harfler ve sesler, uzun ünlüler, ses değişimleri ve göçüşme (metatez) alt başlıklarına yer verilmiştir. Her bölümde metinden konuyla ilgili çeşitli örnekler bulunmaktadır. (Can, 2016, 40; Aris, 2018, 4)

Eserin tıpkıbasımlarını ve metnin tamamını içeren bütünlüklü tek çalışma ise György Kara ve Peter Zieme tarafından yapılmış ve Ein uigurisches Totenbuch adı ile yayımlanmıştır. Dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde yazmanın fiziksel özellikleri, yazım ve dilbilgisi özellikleri ve söz varlığı hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Yine bu bölümde, metnin içeriği hakkında ayrıntılı bir listeye yer verilmiştir. Dört metin A, B, C, D metinleri olarak adlandırılmıştır. Ayrı metinler olarak adlandırma yapılmasına rağmen satır numaraları bir bütünlük oluşturacak şekilde (1- 1430) verilmiştir. Çalışmada yararlanılan kaynaklar da eserin bu bölümünde verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde yazmada yer alan dört metin, Uyğurca yazı çevirimleri ve Almanca çevirileri ile birlikte karşılıklı sayfalarda verilmiştir. Almanca çeviri satır altı çeviri olmayıp anlamlı bir cümle meydana getirecek şekilde yapılmıştır. Metinle ilgili açıklamaya ihtiyaç duyulan kelime,

kavram ya da bölümler ise satır numaraları verilerek dipnotlarla gösterilmiştir. . Çalışmanın üçüncü bölümü sözlük yer almaktadır ve son bölümde ise yazmanın tıpkıbasımı bulunmaktadır (Zieme-Kara, 1978, 1-346; Can, 2016, 40-41; Aris 2018, 5)

Eseri Türkiye’de ilk olarak Gönül Aris çalışmıştır. Eski Uygurca Ölüler Kitabı Üzerine Çeviri Denemesi adıyla 2018 yılında yüksek lisans tezi olarak yapılan çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yazma, yazma üzerine yapılan çalışmalar, çalışmada izlenilen yöntem, çeviri yazısında ve harf çevirisinde kullanılan işaretler ile yazmanın yazım özellikleri yer verilmiştir. İkinci bölümde Zieme ve Gara’nın çalışmasında yer alan dört metinden ilk metin, üçüncü bölümünde ise ilgili metnin çevirisine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde çeviriyle ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Beşinci bölümde Uygurca ve ikilemeler dizinine yer verilmiştir.

Mehmet Ölmez ve Gönül Aris tarafından yazılan “Eski Uygurca Ölüler Kitabı’ndaki İkilemeler Üzerine” adlı makalede eserde karşılaşılan ikilemeler için herhangi bir sınıflandırmaya gidilmeden eserde geçen ikilemeler tespit edilmeye çalışılmış, tespit edilen ikilemelerin anlamları ve birer örnek cümle verilmiştir. Daha sonra örnek cümlelerin günümüz Türkçesine çevirisi yapılmış ve örnek cümlelerin metinde geçtiği satır numarası gösterilmiştir.

1.1.6 Yöntem

Eski Uygur Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar genellikle metin transkripsiyonu, kelime açıklamaları ve dizin üzerine kuruludur.

Bu çalışma Eski Uygur Türkçesi eseri Totenbuch’ın dil incelemesi üzerinedir. Çalışmada yazmanın çeviri yazısına, tercümesine ve dilbilgisi bakımından incelemesine yer verilmiştir. Yazmanın çeviri yazısında P. Zieme ve G. Kara’nın kullandığı çeviri yazının aynısı kullanılmış olup güncel çeviri yazı ve harf çevirisi uygulanmamıştır. Güncel çeviri yazının kullanılmamasının sebebi çalışmanın çeviriden ziyade dil incelemesi olmasıdır.

Metnin Türkiye Türkçesine aktarımında Zieme ve Kara’nın yayında yaptığı kelime tamamlamalarına sadık kalınmıştır. Cümlelerin anlam bütünlüğü gözetilip yorumsal çeviri uygulanmamış bunun yerine satır altı çevri tekniği uygulanmıştır. Böylece mümkün mertebe çevirinin, metin takibini kolaylaştırması amaçlanmıştır. Çeviride metne sadık kalınmaya çalışılmış ancak bazı yerlerde anlamı tamamlamak

için parantez içinde kelimeler eklenmiştir. Belgelerde, eksik olduğu için anlam çıkarılamayan kısımlar üç nokta (...) ile gösterilmiştir. Metnin çevirisinde Zieme-Kara'nın çalışmasının yanı sıra Gönül Aris'in çalışmasından da yararlanılmıştır. Ardından metnin şekil bilgisi incelenmiştir. Burada türetme ekleri ve kelimelerin, kelime gruplarında ve cümlede kullanışlarını sağlayan işletme ekleri incelenmiştir. Bunun için Gürer Gülsevin'in V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı'nda sunduğu "Türkçede Sıra Dışı Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine" makalesindeki önerdiği eklerin tasnifi esas alınmıştır. Sonrasında cümlede geçen kelime grupları Kelime Grupları, Birden Fazla Anlam Ögesiyle Kurulmuş Genel Anlamlı Ögeler başlığı altında incelenmiştir. Eserdeki cümlelerin çoğu, eserin tercüme olmasından kaynaklı uzun bir yapı sergilediği için kelime grupları da buna bağlı olarak iç içe geçmiş bir yapıdaydı. Kelime grupları incelenirken bu gruplar cümle içinde örneklendirilmiştir. Kelime gruplarının tasnifinde de Kemal Eraslan'ın Eski Uygur Türkçesi Grameri eserinden faydalanılmıştır. Cümlelerin incelemesinden önce cümle unsurları verilmiş ve her unsur cümle içinde örneklendirilmiştir. Çalışmadaki Cümle İncelemesi bölümü ise Ülkü Polat'ın Eski Uygur Türkçesinde Cümle doktora tezinde olduğu gibi yüklemine göre ve yapılarına göre iki ana başlıkta alt başlıklarıyla birlikte metinden örneklerle ele alınmıştır. Sonuç bölümünde çalışmada tespit edilen özellikler maddeler halinde listelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. METİN – ÇEVİRİ

1 omm suvasdı sidam çinkirdü uluğ ärdiñi baxşı kúdinga

om suvasti sidam! temiz, yüce cevherli hoca hazretlerine

2 yükünür män [1] tılđağ üzä bilgülük kavırasınça biş ygrmi anđirab[av]-

secde ederim. sebep üzerine bilinmesi gereken on beş anđirabav-

3 –lar ‘ärür-ler : : üç anđirabv . üç ät’öz . üç yaraşdur-

lar vardır: üç anđirabav, üç beden, üç birleşim,

4 -mak . üç kağışdurmak . üç tañuklamak ärür : : [2] üç anđirabv

üç karışım ve üç kanıtlamadır. üç anđirabav

5 ‘ärsär . tuğmak ölmäklig anđirabav . tül-täki : : anđirabau .

ise dünyaya gelen ölümlü anđirabav, rüyadaki anđirabav

6 ar-a bolmak-lıg anđirabau ärür : [3] üç ät’öz ‘ärsär tuğmak

ve arada olan anđirabavdır. üç beden ise doğumlu ve

7 ölmäk-lig <äd> (ät)-lig kan-lıg ät’öz . [4] tülđäki abiyaz

ölümlü, et ve kandan (oluşan) bedendir. Rüyadaki geçmiş alışkanlıkların

8 tüşüdlüg ät’öz ar-a bolmak-lıg köngül-lüg ät’öz

kalıntısı (hend.) olan beden arasında olan düşünceli beden-

9 ‘ärür .[5] üç yaraşdurmak ärsär . iki ög kang yaraş-

dir. üç birleşim ise iki anne ve babanın birleşmesinden

10 -turmağındın tuğmak ölmäk-lig anđirabav bolur [6]

dünyaya gelen ölümlü anđirabav olur.

11 tül-tä tül ol tip uğmak yaraşdurmak ara bolm[ak]-

rüya içinde rüyadır deyip anlamak, yakıştırmak; arasında olma-

12 –ta : baxşı-ning birmiş tamsung saqınmaq-lıg ya[raş]-

da hocanın verdiği bilgiyi düşünmek yakış-

13 -turmaq ärür :[7] üç qadırdurmaq ‘ärsär . tuğmaq ölmäk-

tırmaktır. üç karışım ise dünyaya gelen ölümlü

14 –lig anđirabau az birlä qadırdurmaq . tüläki anđirabav

ara valıgın aç gözlülük ile karışımı, rüyadaki ara varlıgın

15 biligsiz bilig birlä qadırdurmaq : : [ara] bolmaq-lıg anđirabav

bilgisiz(faydasız) bilgi ile karışımı ve arada olan ara varlıgın

16 öpkä birlä qadırdurmaq ‘ärür . [8] üç törlüg tanuq-

öfke ile karışımıdır. üç türlü kanıtlar

17 -lamak-lar ‘ärsär . tuğmaq ölmäk-lig anđirabu-

ise dünyaya gelen doğumlu ölümlü anđirabav-

18 –ta iki törlüg yivig-lär-ig qooş-a

da iki türlü malzemeleri ayırarak

19 bışırınup tanuq-lamak : tül-täki anđirabau-ta yivli

olgunlaşıp tastik eden rüyadaki anđirabavda süslü

20 ät’öz . yaruq yaşuq bo ikägü üzä tanuq-lamak : [ara] bolmaq-

bedeni aydınlık, (hend.) bu ikisi üzerine kanıtlama arasında olan

21 –lıg anđirabau-ta anđirabau bilmäk üzä tanuq-lamak

ara dünyada ara varlığı bilmek üzerine kanıtlamak-

22 ärür[?] : [9] mu’nçulayu <bo> biş ygrmi-lär ärsär tılđag üzä bilgülük

tır. böylece, bu on beşler ise sebepler üzerine bilinen,

23 kavır-a-asınça anđirabv tip kamıg bilgölög

kısaca anđirabav diye (bilinen) bütün bilinmesi gereken

24 yaŋg bo ärür : : . : : : [10] amdı munda' inçip bışurun-ğuluk

şekil budur. : : . : : : şimdi bundan sonra öğrenilecek

25 al aldağ kavır-a-asınça tüşün algu-luk anđirabau

usul (hend.) kısaca karşılığı alınacak anđirabav

26 tip tidi [11] andirabv-nıng uduşgu-luk yangı baxşı-

deyip söyledi. anđirabavın itaat ettiği yöntemi hocasın-

27 –tın äşidgü-lük ol namo çadñañ [? = randa] guru : : [12] anđirbav uduşmak

dan işittiğidir: namo ratna guru :: ara varlığı takip etme

28 adlağ kavır-a-asınça bışurunğuluk anđirabv-ta <iki>

adlı özete göre [aydınlanan] anđirabavda

29 iki törlög ärür : angbaşlayu öz (töz-i) <tösi> üngülük

iki türdür: en başta kendi cevheri(yle) yükselen

30 yang : ikinci bälgü-kä tayanıp bışurunğuluk

şekil, ikincisi bilgiye dayanarak öğrenilen

31 yang (ärür) [13] anggilki öz töz-i üngülük yang

yöntemdir. en ilk kendi aslını yükselten şekil

32 ärsär . dandir-a-ta äd nom sanınça yoğun inçkä

ise akidede madde ve maneviyat sayısınca yoğun sükuneti

33 singmiş-tä kin yaruk yaşuk kıoş-a bışırınmak-lıg

(hend.) bulanlardan sonra aydınlığı (hend.) iki katına çıkararak öğrenen

34 ät'öz oğğurağ yaruyur : [14] koş-a bışırınmağ-đa ymä iki

beden tam olarak aydınlanır . iki [türlü] olgunlaşmada yine iki

35 törlüg bolur boşğudluğ boşğudsuz : . [15] boşğudsuz

türlüdür: öğrenen, öğrenmeyen. öğrenmeyen

36 bolmış-ta tüşin bulur tip körkütmiş nomlamış

olduğunda karşılığını bulur deyip göstermiş, öğretmiş-

37 ärür [15] muñda äd nom singmäki ärsär : . yoğun singmäki

tir. burada madde ve maneviyat batması ise yoğun batması

38 ärsär : angbaşlayu öng ün-kä singmiş öd-

ise en başta renk, sese battığı zaman

39 tä köz üzä yinçkä öng <körür : : > (-ig körü umaz ün) yııt-ka singmiş-

göz üzerindeki ince rengi göremez, ses kokuya battığında

40 –tä burun yııt tuymaz . tağığ börüdig-kä singmiş-tä

burun koku duymaz, tadı dokunmaya sindiğinde (karıştığında)

41 til tağığ tuymaz : : [16] tört maxabud-lar iyin käşigçä singär :

dil tat duymaz. dört elementler sırasınca batar:

42 yir suv-ka singmiş-tä ät'öz (suv-ka) taş kâmişmiş tåg ağır bolur : :

yer suya battığında beden suya taş atmış gibi ağır olur,

43 baş-ı örü ködürsär sançar : [17] suv <od> oot-ka singmiş-tä

(insan) başını yukarı kaldırırsa (başı) acı verir. su ateşe karıştığında

44 ağız burun kıriyur : birär-tä burun-tın ağız-tın suv akar .

ağız ve burun kurur (ama) bazen burundan ve ağızdan su akar,

45 tamgak kırıyor . [18] oot yii'l-kä singmiş-tä 'älig adak

damak kurur. ateş rüzgara karıştığında el ve ayak

46 soğuşur [19] yii'l bilig-kä singmiş-tä <twy> köz-i alarıp

soğur. yel bilgiye karıştığında <?> gözü kızarıp

47 uşun tın alıp 'älig adak täbinür : : [20] bilig yaruyur .

uzun nefes alarak el ayak tepinir. bilgi ışığa

48 singmiş-tä . tört kşan-ta tört bilgä bilig yaruyur . [21]

sükunet ettiğinde dört göz atımı zamanda dört bilgelik (hend.) parlalar.

49 taşdınkı <tyyny> tın-ı üşülür içdınkı tı'n üşülmäyük

dışarıdaki <????> nefesi kesilip içerideki nefes kesilmediği

50 öd-tä bai'dınkı kşan-ta (körgülük) <küçlög> bilgä bilig

anda birinci kısa zamanda görünen güçlü bilgelik

51 yruyur : [22] taşdın singar körsär qar yağmış tæg

parlar. dışarıdan bakılsa kar yağmış gibi

52 yürüng köşünür : : içdın singar körsär tüdün tæg

beyaz görünür, içeriden bakılsa duman gibi

53 köşünür . [23] ikindi kşan-ta kingürülmäklig bilgä bilig

görünür. ikinci kısa zamanda yayılmış bilgelik

54 yaruyur : taşdın singar körser kün tuğmış tæg

parlar, dış tarafa baksa gün doğumuna benzeyen

55 kışıl köşünür : içdın singar körsär kaydol kırt-

kızılık görünür, içeriden baksa ateş böceği kurdunun

56 –ning yaruķı t  g az-ķy-a az-ķy-a yaruķ k         . [24]

ışığı kadar az az ışıık g        .

57              -ta bil   bilig bolmağı yaruyur . ta      

       k     zamanda bilgelik parlar, d        

58 singar k       (angar   rang  ) <  ra  ) k         : :        singar k      

baksa ona karanlık g        ,          ra  tan baksı

59 yula . yaruķı-   k       o      -t   k       ulu   yaruyur [25]

meşale ı ı ı ı kadar (ışıık) g        ,            g       fazla aydınlanır.

60 t  r[t]           -ta bil   bilig y       bolmağı yaruyur

d         k       zamanda bilgelili   y       olması parlar,

61 ta       singar k       tang sarı         yaruķ

d       baksı tan sarılı         aydınlık

62 t  g k                singar k       yaruķ       

gibi g        ,      ra  tan baksı parlak olup

63 sak       t   -l  g bolup k  k   alı  -ta ı bulı  

d           tabiatlı olup gökteki bulut

64 a       t  g yaruyur .    t   -   yaruķ tip t       : : [26]

a       gibi aydınlanır, varlığı m         ı ı ı ıdır.

65        nom-lu     t'   t              yaruķ y       t       .

       akide v        ,        parlak ı ı ı ıdır,

66                 k     t       .        bil   bilig

       hakikattir,        bilgelili  

- 67 paramid tadir . [27] alqu tınlag-lar-nıng tösındä
fazilettir. bütün canlıların özünde (hend.).
- 68 uğuş-ınta yaruyur-lar . [28] baxşı-lar-nıng çinkärtü
parlarlar. hocaların hakiki
- 69 nom yağıın bilmämäklig mün kadak üzä anıng
dua usülünü bilmeme kusurundan dolayı onun
- 70 tözin uqmaz-lar . [29] baxşı-lar-nıng nom yangı bar
tabiatını anlamazlar. hocaların dua yöntemi olduğunu
- 71 ärip . bilip bışrundaçı-lar-ka inçip aşakı bilişmiş
bilerek olgunlaşacaklara böylelikle önceden bilinen
- 72 ädgü ögli kişi birlä körüşmiş tag . (suv) <suulı///>-lı
iyi düşünceli kişi ile görüşmüş gibi, suyun
- 73 süd-li kağılışmış tag . yaruk yaşuk kändün yaruk
sütle karıştırılması gibi, aydınlık (hend.) kendi ışığı (hend.)
- 74 yaşuk birlä iki ‘ärmäz bolup . öz-nıng adın-nıng
ile iki (katı) olmayıp kendisinin, başkasının ve
- 75 alqu tınlıg-lar-nıng asıgın tolu tükäl bulur : : [30]
bütün canlıların faydasını tam olarak bulur.
- 76 yol-ta yaruk yaşuk bışuruñmatuğ-lar . töz yaruk
yolda aydınlığı (hend.) olgunlaşmayanlar, asıl ışığı (hend.)
- 77 yaşukuğ bilmäz ü’çün . kántü öz-i korkmış baling’lämiş
bilmedikleri için kendisi korkmuş (hend.)

78 tæg bolup köngül-lüg ät'öz –üg andirabv

gibi olup gönüllü beden anırabav (olarak)

79 tuðar . [31] koşavardı şasdir-ta . söşlämiş-i ba'r . öngrä

tutar. koşavrrtti şastrada söylenmiştir: önce

80 ünmiş bolmak ät'öz-lüg alqu indri-ka tükäl-lig

yükselmiş olan bedenli her indriyaya sahip olmak

81 üçün tıdığ-sız yügürdäçi kılınç-lıg ridi küç-kä

için engelsiz yürüyecek, yaratılışa sahip (olan) büyü gücüne

82 tükäl-lig . tängridäm /// köz-kä tükäl-lig üçün .

tam olarak donanmış olur; ilahi göze sahip olmak için

83 bir ikin-di-kä körür tip : : [32] alqu indri-ka tükäl-

birbirine görünürler, demiş. bütün duyu organlarına sahip olmak

84 –lig 'ärsär . köz kulğak-ta ulağı-lar-ka tükäl-lig

ise gözden kulağa ve diğerlerine sahip olmak-

85 ärür . [33] tıdığ-sız bolmakı ärsär tört dävip

tır. engelsiz olması ise dört kıta (üzerinde),

86 sumir tağ-t'a ulağı äd nom-lar-ka tıdığ-sız

(kainatın merkezindeki) sumeru dağında başka madde ve maneviyata engelsiz-

87 ärür . [34] ög kırın vaçir-a-san örgün-üg öngi

dir. anne karnı elmas tahtını başka (taraf)ta

88 tarçarıp kılınç-lıg (az) iridi küç 'ärsär . üsdürdi suv

uzaklaştırıp yaratılışa sahip yoldan çıkması gibi güç ise yukarıdan su

89 akıdmaq . aldırtı oot yalıñadmaq . üküş-üg bir

akıtmak, alttan ateş alevdirmek, çoğu bir

90 bälgürdmäk . birig üküş bälgürdmäkdä ulatı-

Göstermek, biri çok göstermekte ve başkaları-

91 –lar ärür : [35] täñgridäm arıg süşük köz-lüg-lr

dır. ilahi, temiz (hend.) gözlüler

92 körür adın-lar körmäz . bir ikinđi-kä körür-i

görür, diğerleri görmez. bir ikinciye görünmesi

93 ärsär . añdirabv bir ikinđi-kä körür. [36] añıng

ise añtırabav bir ikinciye görür. onun

94 ülgüsi ärsär yiđi kün-lüg ärür : munı yadsar

payı ise yedi gündür, bunu yaysa

95 iki törlüg ärür arıg arıgsız-ı ärsär üç yarım kün-

iki türlü olur: temiz ve temiz olmayan ise üç yarım gü-

96 –ning arasında öz-i-ning ölmüşin bilmädin tuğmış

nün içinde kendisinin öldüğünü bilmeden doğmuş

97 kadaş äv barq-ta ulağı-lar-qa yilinip yoluğ bışuruñu umaz-

kardeş (olanlara) evine (hend.) ve başka hususlara bağlanıp yollarını olgunlaştıramaz-

98 –lar . [37] arıg-ı ärsär . üç yarım kün-ning arasında ay-a amdı

lar. temizi (günahsız) ise üç yarım günün içinde ah şimdi

99 ölmüş mn tip . ol öd-tä yoluğ bışuruñgalı uyur . [38] munđağ

ölmüşüm ben deyip o zamanda yolu olgunlaştırabilir. bunun gibi

100 osuğ-luğ ? [= yiti] yidi toköz 'älig kün-käđägi turur . [39] munda

yedi defa yedi yani kırk dokuz gün boyunca sürer. burada

101 aşun tuđmaķı ärsär . tört tuğum-lar-ta ög qarın-

doğum yolu ise dört doğumldan (oluşur): anne karnından

102 –ta tuğm-a . yumurđ'-a-ta (tuğmak) bugün kälgin tuğmķ ol

doğma, yumurtadan doğma, büyülenme ile doğma ve

103 öl-tä şi-ta tuğmķ ärür . [40] andirabv ät'öz-in kılınç-

ıslaklıkta doğmadır. anşirabav bedeni ve amelli

104 –līg yiil toķımaķ üzä . kōrkınç-līg (karanggu) <karangu> öngdün kälip

rüzgarun vurması üzere korkutucu karanlık önden gelip

105 tuğgıl ölürgil : : tuğgıl tip ün äşidmāk üzä

yakala, öldür, tut diye ses işitince

106 kōrkar-lar [41] ädgü oprak ärsär tağ üngüri ärsär vrxar-

korkarlar. iyi dağ geçidi ise dağ mağarası ise manastır-

107 –ta sangram-ta ulağı-lar-ta // kirip yaşar bolup

da (hend.) ve diğeri girip yaşar olup

108 oşakı kōrkınç äyinç-kä kōrkup . ol orun-ka ilinip

önceki korkunç zulüme korkup o yere bağlanıp

109 kalın uu-ka basıdıķmıř tağ bolup surđ oķ

derin uykuya tutulmuş gibi olup aniden

110 udımış tağ bolup kayu ärsär bir ät'öz büđär : [42]

uyumuş gibi olup hangisiyse bir beden tamamlanır.

111 kavır-a-‘asınça söşlāsār . irkāk bolğu-ça

kısaca söylenirse erkek olacak

112 ārsār azlanmak-ta tuğar : [43] kayu aşun-ta tuğum

olsa hırtan doğar. hangi dünyada doğum

113 aşun tuğğuça ārsār . yalınguķ aşunında tuğum

olursa olsun doğum isteniyorsa insan dünyasında

114 aşun tuğsr . öğ kañg ikägü birlä yalınguķ

doğsa anne ve babasının ikisi birlikte insan

115 ārsār öši ymä yalınguķ körklüg bolur [44] öğ

ise özü de insan görünümlü olur. anne ve

116 kañg ikägü amıranmak täginmişin körüp anga az-

babanın ikisinin aşk yaşadığını görüp ona arzu

117 lañur : [45] irkāk tuğsar aña-singa [azlañur>] azlañıp

eder. erkek doğsa annesine düşkün olup

118 ađa-singa öpkä köngüli tuğar : [46] tişi tuğsar

babasına öfke gönlü doğar. kız doğsa

119 ađa-singa azlanıp ana-singa öpkä köngüli

babasına düşkün olup annesine öfke gönülü

120 tuğar . [47] ‘ār tuğsar <ağa-singa> ağa-sı-ning agız-ınga kirip

doğar. erkek doğsa <atasına> atasının ağzına girip

121 aña-sı-ning qarınında toğuz ay on kün turup

anasının karnında dokuz ay on gün durup

122 tuğar . [48] mundağ osuğ-luğ kändü öz-i kayru-ta

doğar. böylece kendisi her nerede

123 tuğsar . ög kang ät'öz birlä bolup munçulayu

doğarsa doğsun anne ve baba bedeniyle bu şekilde

124 tuğum tuğdar [49] öz-ning adın-ning tuğum tuğguluk

doğum olur. kendisinin ve başkasının doğum

125 yang-ı tükädi : : : : : : : : : : . [50]

yöntemi tamamlandı.....

126 yol bışırungu-luk yangı ärsär + öng ün-kä singmiş-

yol olgunlaştırma yöntemi ise rengin sese karış-

127 –tä ulağı birär bälğü bolsar . aṅga tayanıp bışurun-

tığnda ve diğerleri bir işaret olsa ona dayanıp olgunlaştı-

128 -ğuluk ärür . [51] aṅda basa baxşı ärsär //// ädgü nom-

racaktır. ondan sonra hoca ise iyi öğretinin

129 –luğ yang törü (bilür) <bulur> [52] nomdaş қадаş-ı ük'sindä

esaslarını bilir. din kardeşini de huzurunda

130 olğurđup . öşindä barın buşı birip . tuğmış

oturtup özünde varını (hend.) verip doğmuş olan

131 қадаş-ta ulağı-lar-ning yığığ sığığ-lar-ın

kardeşinin ve başkalarının ağlamalarını

132 tarқarıp . üç öngdün yoridaçı nom-lar-ıg yüğärü

sona erdirip üç taraftan yürüyecek öğretiyi yükseltecek-

133 kılgu ol . [53] bir nomluğ bışurunğu-luğ ol . [54] aňbaşlayu öng

tir. bir akide sahibi olgunlaşacaktır. ilk başta rengin

134 ün-kä singmiş bälgi bolmış-ta amtı adırtlıg ölüm

sese battığı işaret olduğunda şimdi açık bir şekilde ölümün

135 bälgi bolmış-ın bilip . baxşı-ning ögrädmış öngdün

işareti olduğunu bilip hocanın öğrettiği önden

136 yoridaçı üç törlüg nom-luğ yang-lar-ıg

yürüyecek üç türlü akide usülleri

137 bışurunğu-luğ ol . [55] aňbaşlayu bodi köngülügöp

olgunlaşmalıdır. ilk başta aydınlanmış gönülü düşünüp (hend.)

138 sakınıp . kändü özüm başdınkı aňdırabav-ta

kendim ilk aňdırabavda

139 yaruk yaşuk nom-luğ at'öz-üg tuğup . alku tınlıg-

ışık (hend.) akide bedenini ayırt edip bütün canlıları

140 [-lar-ıg] öz yat timädin . tınlag asıgın kılayın

öz yabancı demeden canlıların faydasını görmeli

141 sakınıp . [56] umuğ ınağ baxşı-nı ömäki ärsär çin

(diye) düşünmüş. inanılan (hend.) hocayı düşünmesi ise

142 kırdu baxşı-nı öngdün kök qalıg-ta yaruk

asıl hocayı önden gökteki parlaklık

143 yaşuk sakınıp [57] alku tınlag-lar-ning (asıg-lıg-ınga) <asıgın> başdınkı

(olarak) düşünmüş. bütün canlıların faydasına baştaki

144 anđirabau-ta yaruḵ yaşuḵ nom-luḡ äđ'öz tuyunḡu üçün

anđirabavda parlak (hend.) akide bedeni hissetmesi için

145 ḡuḡatḡuru yarlıḡaşun tip öḡünḡu ol : : [58] öz pınsun-nı

kutsayarak secde etsin diye arz edecektir. kendi devatāsını

146 saḡınıp ömāk saḡınmak ārsār . linxu-a-lıḡ kūn

düşünüp düşünmek ise (hend.) lotos çiçekli gün

147 tilḡān orun üzä . bir ḡşan-ta öz pınsun bolmışın

çemberi tahtı üzerine bir anda kendinin davatā olduğunu

148 saḡınḡu ol . [59] yügärü bışurunḡulukı ārsār .max-a mudur-a

düşünecektir. şimdi olgunlaşacak (olanı) ise mahā mudrā

149 (töz-üg) <tösüg> öp saḡınıp ömāksiz saḡınmaksız bolḡul : : [60]

esasını düşünüp düşüncesiz (hend.) olur.

150 muḡçulayu öng yıd-ḡa singmiş öd-tä yıd

böylece renk güzel kokuya sindiğinde koku

151 taḡıḡ-ḡa singmiş-tä ulaḡı birār bāḡü bo[lı]'mış-ınta .

tata sindiğinde ve birer işaret olduğunda

152 bışurunḡuluk kāşig-lār-in saşurmadın öngdün

olgunlaşacak sıralarını şaşırmadan önden

153 yorıdaçı üç nom-lar yügärü bışurunḡuluk max-a

yürüyecek üç akide şimdi olgunlaşacak mahā

154 mudur-a-nı bışurunḡu ol . [61] taḡıḡ börtüg-kä

mudrāyı olgunlaştıracaktır. tat dokunmaya

155 singmiş-tä . börtüg tört mahabud-ğa singmiş-

sindiğinde, dört mahābhūta ya sindiğinde

156 –tä . yil bilig-kä singmiş öd-tä . öngdün

yel bilince sindiği zamanda önden

157 yoridaçı üç nom-larığ kodup . maxa mudur-a

yürüyecek olan üç kanunu terk edip mahā mudrā

158 töz-ni . ög bışurunğu ol [62] inçkä /// bilig

esasını olgunlaşacaktır. ince bilgi

159 yaruğ yaşuğ-ğa singmiş öd-tä . üç öngdün

ışığa (hend.) sindiği zamanda üç önden

160 yoridaçı nom-lar-ığ töläç kodup . yalnguz maxa-a

yürüyecek kanunları tazminat (olarak) koyup yalnız mahā

161 mudur-a-nı ög bışurunğu ol : : [63] tört kşan-lar-

mudrāyı anne (olarak) olgunlaşacaktır. dört göz açıp kapayıpta

162 –ta max-a mudur-a-nı örüdmädin sağınc-sız-ın

mahā mudrāyı yükseltmeden düşüncesiz olarak

163 amrılğu ol . [64] mundağ bışurunmak üzä . tört

sükunet bulacaktır. bunun gibi olgunlaşma üzerine dört

164 kşan-ta oşakı yangça bış[ur]unmak ///

zamanda önceki aynı metotla olgunlaşma ///

165 ölgäyşüg öd-tä bışurun-mak-lığ yaruğ yaşuğ

öleceği zamanda olgunlaşmanın ışığı (hend.)

166 töz tüz . yaruk yaşuk birlä qdılıp iki ärmäz

esası hepsi beraber ışık (hend.) ile karışarak iki olmaz

167 bolup öz-ning adın-ning asıgın bñdürür . [65]

(ayrılmaz) olup kendisinin, başkasının faydasını tamamlar.

168 öz asıg-ı ärsär . nomluğ äd'öz ärür . [66] adın-lar asıgı

kendi faydası için akide vücudu olur. başkalarının faydası

169 ärsär . iki önglög äd'öz ärür : [67] tüz ät'öz <ärsär .>

için iki renkli bedendir. rüya bedeni ise

170 bälgürdmä ät'öz üzä alku iş küç-lr-ig

görülen vücut üzerine bütün işleri güçleri

171 bñdürür . [68] munga tayanıp bışurundaçı ydi ärklik-

tamamlar. buna dayanıp olgunlaşacak yedi duyu organı

172 –lig ärsär . bir aşun-ta öz burxan qudın bulğu-

ise bir dünyada kendi hocanın saatine

173 –luk yang kip ärür . [69] ölgäyşüg-tä orqun

erecek usül gibidir. öleceğinde merkezi

174 indri-lig tuyunu umasar köngöl-lög anqirabau

duyu organı duyuyu ayırt edemezse düşünceli anqirabav

175 äd'öz bñdär . [70] muñçulayu /// bışurunup yidi

bedeni tamamlanır. böylece gerçekleştirip yedi

176 kün-kädägi yaruk yaşuk-luğ <ood> (oot) üzä säşik-

güne kadar parlak (hend.) ışıklı ateş üzerine şüpheli

177 bälgü töz-lüg oduñg-lar-ıg ördäp . öz-ning

alamet esaslı odunları yakıp kendisinin ve

178 adın-ning asıgın büdürür . [71] birök yänä mundağ bışurunup

başkasının faydasını tamamlar. eğer yine bu şekilde olgunlaşıp

179 ymä aşun tuđu-luğ bolsar . ög qarın-ning qapıgın

da dünyaya gelecek olsa anne rahminin kapısını

180 bāk'lägülük al altağ ärsär . biş törlüg ärür . [72] <ög>

bekleyen aldanış (hend.) ise beş türlüdür. anne ve

181 ög qañg-nı baxşı saqınmaq . öz pınsun-nı saqınmaq

babasını hoca [olarak] düşünmek, kendi tanrısını düşünmek,

182 yaruq yaşuq saqınmaq . (yivli kömän täg saqınmaqı) ömäk küsämäk üzä
bäklämäk

alevi (hend.) düşünmek, büyü (hend.) gibi düşünmeyi isteyerek üzerine beklemek-

183 ärür . [73] angbaşlayı ög qañg amranmış öd-tä

tir. en başta anne ve baba sevindiğinde

184 baxşı-nı öz dvay tängri saqınıp bışurunğu ///

hocasını kendi yol göstericisi (olarak) düşünmeli.

185 ol . [74] baxşı-tın kişläklig abişik almışın

hocadan gizli kutsama aldığını

186 saqınıp . kirđgünç köngül (örüdmäk) üzä tuğum-tın yañar . [75]

düşünüp imanlı gönül yükselme üzerine doğumdan döner.

187 yanmış-đa öñgdün yoridaçı üç nom-lar-ta . max-a

döndüğünde önden yürüyecek üç kanunda maha

[9b]

188 mudır-a (töz-üg) <tösüg> bışurunğu ol . [76] antağ bışurunup

mudura esasını olgunlaştıracaktır. bu şekilde olgunlaşıp

189 ymä ög kang-ta aşun tudğu-sın körsär .

da anne babadan dünyaya gelmesini görse

190 ikinci yänä ök (divay) <tvay> tängri-ni sakınıp kişläklig

ikinciye ilave olarak muhakkak yol göstericiyi düşünüp gizli

191 tapıg uduğ-lar kılmak üzä yañar . [77] yana ok yanmış-ta

hizmet etmek için döner. tekrar döndüğünde

192 maxa mudur-a-nı yänä bışurunğu ol . [78] antağ bışurunup

maha mudurayı da olgunlaştıracaktır. böyle olgunlaşıp

193 ymä ög kang-ta aşun tudğu-sın körsär . üçünç

da anne ve babadan dünyaya gelişini görse üçüncü

194 yaruğ yaşuğ sakınmak üzä bāklānıp . kuruğ /// sakınmak

ışığı (hend.) düşünmek için kapanıp boş /// düşünmek

195 üzä yañar . [79] yañmış-đa tördünç max-a mudur-a-nı

İçin döner. döndüğünde dördüncü maha mudurayı

196 töz üzä bāk'lāmāk ärsär alqu-nı yivli kömn

esas üzerine beklemek ise hepsini büyüyü

197 sakınmak üzä yanar . [80] yañmış-ta ol ok maxa mudur-a-

düşünmek üzerine döner. döndüğünde de muhakkak maha mudurayı

198 –nı bışurunğu ol . [81] andağ bışurunup ymä ög kang-

olgunlaştıracaktır. öylece olgunlaşıp da anne ve babasının

[10a]

199 –nı aşun tuđđu-sın körsär . ömāk küsämāk üzä

dünyaya gelişini görse düşünmek dilemek üzerine

200 bāklāmāk ärsär . ög qarın-ta aşun tuđđu-sın körsär [82]

bağlamak ise anne rahminde dünyaya geldiğini görse...

201 ay-a başlg-sız uşun sañsar-tın bärü az-kıy-a mängi

ey başlangıcı olmayan uzun sansāradan beri azıcık

202 ögrünç-kä ilinip //// yapşınıp yügürdümüz kaçdımız : [83]

sevince (hend.) bağlanıp (hend.) koşuşturduk (hend.).

203 amdı munga ilinmäyin tip sakınıp : [84] ol ädgü sakınçlıg

şimdi buna bağlanmayayım diye düşünmüş. o, iyi düşünceli

204 yüründäg üzä . adın yingak-lar-ta tavrağ kaçıp barmış-

tedbir için başka taraflardan çabucak kaçıp vardığını

205 –ın sakınıp . anđag kaçmış-ta maxa-a mudur-a-nı

düşünmüş. o şekilde kaçtığında maha mudurayı

206 bışurunmak üzä yaruk yaşuk-lug oot üzä sışik

olgunlaştırmak için parlak (hend.) ateş üzerine şüphe

207 sakınç-lıg oğung-lr-ıg ördäp ol anđirabau-ta

düşünceli oyunları yakıp o anđirabavda

208 öz-ning adın-ning alku iş-lär-ig büdürür . [85]

kendisinin ve başkasının bütün işlerini tamamlar.

209 bo ärsär orđun ärkliklig yilvi kömn ät'öz-kä

bu ise ortadaki duyu gücüne sahip olan aldatıcı bedene

[10b]

210 tayanıp ikin ar-a anđirabau-ta . üzäliksiz

dayanıp ikisinin arasındaki anđirabavda kesintisiz

211 burxan ıuğın bulğı-luğ nomluğ yang ärür : [86] munđađ bısurunup

buddha huzurunu bulacak akide sahibi usüldür. bu şekilde olgunlaştırıp

212 ymä ög ıang-ta aşun tuğğı-sın körsär :

da anne ve babadan dünyaya geldiğini görse

213 tuğum aşun tuğğuluğ ıapıgın (sınağı) <sımğı> ol : [87] munçulayu

doğum dünyaya gelme kapısını deneyecektir. böylece

214 bolmak anđirabav-lığ öd-tä aldı yoldkı tınlğ-lar

olan anđirabav zamanında altı yoldaki canlılar,

215 alqu uluğ balığ-lar arığ süşük köşüngü-däki körk

bütün ülkeler temiz (hend.) aynadaki görüntü

216 täg arığ süşük köşünür : [88] ıd toņguz yok

gibi temiz (hend.) görünür. it, domuz, yoksul (hend.)

217 ııgayı kodıkı yavız aşun-ıa kirmäğü ol . [89] anıng täg

bayağı kötü dünyasına girmeyecektir. onun gibi

218 tuğum aşun tuğğı-sın körsär . adın yıngak-lar-ta

doğduğunu görse başka taraflardan

219 kaçıp . nom-luğ törü-lüg xan-lar-ta : biraman-lar-ta

kaçıp akide sahibi (hend.) hanlardan, brahmānlardan

220 adın ymä yogaçari-lar-ta ulağı köni körum-lüg

başka ve yogācāryalardan ve doğru görüşlü

[11a]

221 ög-tä ƣaŋg-ta aŋun tuǵu-luƣ öd-tä munçulayu

anne ve babadan dünyaya geleceği zamanda bu şekilde

222 saƣıŋgu ol . [105] alƣu tınlǵ-lar-nıŋ asıǵ-lıǵ-ıŋa

düşünecektir. bütün canlıların faydasına

223 burxan ƣuǵın bulayın saƣıŋıp : köŋgülüǵ xuŋg uŋık

hoca huzurunu bulayım (diye) düşünüp gönüllü hüm hecesi (olarak)

224 saƣıŋıp . ög ƣarın-ta tuǵum tuǵu ol . [90] munǵaǵ

düşünüp anne karnında doğum olacaktır. bu şekilde

225 saƣınsar . ög ƣarında mäŋgi-ligin ornaŋıp . kinki aŋun-

düşünse anne karnında mutlulukla yerleşip sonraki dünyada

226 –ta öǵraǵınmäksiz-in (nom) tutdaƣı bolur . [91] bo ärsär bodi-

öǵrenmeksizin akide tutacak olur. bu ise bodhisatvaların

227 –stv-lar-nıŋ öz köŋülinçä tuǵum tuǵguluƣ

kendi gönlünce doğum

228 yangı ärür . tümkä indiri-liǵ tınlǵ-larƣa äyin käŋig-

yöntemidir. akılsız seviyeye sahip olan canlılara sırayla

229 –çä bıŋurunup tuyuŋgu-luƣ nom tükädi : : : : [92]

olgunlaşıp hissedenden akide bitti.

230 bo nom ulalmıŋı uluǵ vaçır tuǵtaƣı-tın tilopa

bu akidenin aktarılması ulu elmas tutanlardan tilopa,

231 naropa marpa-tın ŋangpa baxŋı taŋçigpa baxŋı-

naropa, marpadan, şangpa hocadan tançigpa hoca-

[11b]

232 -kađägi ulalmış ärür : . [93] ölgülük bälğü-lär bolar ärür : ün

ya kadar aktarılmıştır. ölüm alametleri bunlardır: sesin

233 bāklānmāk tüz töpüdä buu ünümāk : <äd> ät'öz-ning

güçlenmesi, düz tepede yaşam gücünün yükselmesi, bedenin

234 köligä : kılğak-ning ün köz-ning küçi [94] mundat[a]

gölgesi, kulağının sesi gözün gücü bunlardan

235 ulağı bälğü-lr bir tuş-ta yok bolsar ölü-r-in

başka alametler bir anda yok olsa öldüğünü

236 bilgü-lük ol : : : : [95] ärdini-kä okşadı baxşı-

bilecektir. cevhere benzer hocanın

237 -ning adak-lıg ıduğ kıooş linxu-a-singa yinçürü

ayaklı kutsal çift nilüfer çiçeğine baş

238 töpün yükünür-mn : [96] çoğ-luğ yalınlıg şiri çakır-a

eğerek secde ederim. parlak (hend.) şiri çakıra

239 sanbar-a-(ka) nom ärdini kıuğına yükünü täğinür män : . [97]

sanbaraya din cevheri önünde saygıyla eğilirim.

240 üç uğıuş yirtünçü-tä okşadğulukşuz yalınğuz örü

üç devir yeryüzünde benzersiz, tek başına yukarı

241 tart(t)daçı . [98] köni tüşüni tuymış burxan üzä nom-

kaldıracak. deriyi tamamen duyan hoca için vaaz

242 -layu yarlıkamış-ıg burxan-lar-ning nom-in

ederek buyrulani hocalarin vaazini ve

[12a]

243 şasın-ın qalısız bildäçi uqdaçı . [99] töpüdäki tidim pisak

disiplinini eksiksiz bilir ve anlar. tepedeki taç çiçek

244 täg . üzäliksiz yig üsdünki . baxşı-ning

gibi en yüce iyilik üstteki hocanın

245 adak-lıg qooş linxu-a-sınga ‘ängidür mn . [100] alqu burxan-

Ayaklı nilüferin çiçeğine secde ederim. bütün hocaların

246 –lar-ning yarlıg-ın köngül-lüg kögüz-intä bilmiş uqmış

vaazını gönlünde anlamış

247 ulug baxşı çoğ-lug yalın-lıg naropa baxşı kändü ağız-ın

ulu hoca, parlak nāḍapāda hoca kendisinin ağızıyla

248 ulayu nomlayu yarlıkemiş : şiri çakir-a sanbar-a-ning

da bildirerek buyurmuş: şri cakra sambaranın

249 tüp yıldız dandira-takı bir kırkınc tägşinç-täki darm-a

kök yıldız tekerleğindeki otuz birinci tomardaki darma

250 mudır-a nom-lug mudur tamg-a-ning tört törlüg

mudıra akide sahibi mudur damganın dört türlü

251 käşig-lär-ig yol kılıp büdürmək bışurunmaq-

yolları yol yapıp tamamlayan

252 –lıg nomlug yañıg sözläyin . [101] munda ämdı tört törlüg

akide sahibi yeniyi anlatmak istiyorum. burada şimdi dört türlü

253 yörügler ärür . ängilki bilgü-lük köngül uğuş-ning

açıklama vardır: birincisi şuur duygusunun

[12b]

254 kâşig-i . ikinđi bışuruŋguluğ darı-lıg kâşigi :

sırasıdır, ikinci olgunlaşma büyüyle ilgili sırası,

255 üçünç uluğ bilgä bilig tuğguluğ uluğ bilgä

üçüncü büyük bilgelik doğan büyük hikmetin (hend.)

256 bilig kâşigi . üşlünçü-tä kişläklig-ning

sırası, son olarak sırrın

257 kâşigi ärür . [102] anğbaşlayı inçip ölgäy-şügdä birisi-

sırası olur. her şeyden önce ölüm gerçekleştiğinde birisinde

258 –tä taşdın singar tört törlüg irü bälgü-lär birlä

dışarı taraftan dört türlü alametlerle (hend.)

259 säkiz törlüg irü bälgü-lär bolup kälir [103] : anğbaşlayı-

sekiz türlü alametler (hend.) olup gelir. her şeyden önce

260 -kı taşdın singar-kı tört bälgü-lär ärsär : yir mxabud .

dışarı taraftaki dört alamet ise yer elementinin

261 suv-qa siŋg'mäk üzä ät'öz-i narı [= naru] bärü ırğalır

suya sinmesi üzerine beden öteye beriye sallanır,

262 täp'räyür . içdın singar tüdün tüdnäyür täg

hareket eder, içten taraftan duman tüter gibi

263 irü bälgü-lär bolur . [104] suv maxabud ood-qa singmäk

alametler (hend.) vardır. su elementinin ateşe batması

264 üzä til ağız kırıp til-tä qar-a çışığ bolur . [105]

üzerine dil ve ağız kuruyup dilde kara çizgiler olur.

[13a]

265 içdin singar sakıg tæg irü bälgü bolur . [106] oot

iç tarafta serap gibi alametler (hend.) olur. ateşin

266 yiil-kä sing'mäk üzä adak uul-ındın yoğaru

rüzgara batması üzerine ayak tabanından yukarıya doğru

267 isig töz-i barmağ üzä . içdin <singar> singar

sıcaklık girmesi üzerine iç tarafta

268 katyod kırt-nıng yaruğ-ı tæg irü bälgü bolur . [107]

ateş böceğinin ışığı gibi alamet (hend.) olur.

269 yiil maxabud bilig-kä singmäk üzä tın

rüzgarın elementi bilgiye batması üzerine can

270 üşölüp içdin singar yula tæg irü bälgü bolur : [108]

kesilip iç tarafta meşale gibi alamet (hend.) olur.

271 içdinki tört törlüg irü bälgü-lär äsär bilig

içerideki dört türlü alametler (hend.) ise bilgili

272 köngül-kä singmäk üzä içdin singar yaruğ yaşuğ

gönüle sindiğinde içeriden ısıık (hend.)

273 bolur . köngül inçkä köngül-kä singmäk üzä [109]

olur duyu ince duyuya sindiğinde.

274 içdin singar yilvi kömân tæg irü bälgü (bolur) . [110] inçkä

içten taraf büyü gibi alamet (hend.) olarak görülür. ince

275 köngül tuğmak-sız köngül-kä singmäk üzä kıruğ

aklın yeniden doğmayacak olan akla sinmek için boş

[13b]

276 tuğmak-sız-ıg az-ky-a tänginçä körür . [111] tuğmak-sız köngül

doğumsuz az da olsa görür. doğumsuz gönül

277 yaruk yaşuk köngül-kä singmāk üzä aña basa

parlak (hend.) gönüle sinmek üzere ondan sonra

278 kañg-ning tüz töpüdäki bir aq ? tamır bodi

babanın düz tepedeki bir ak ? damar aydınlanan

279 köngül-lüg tigli . ög-ning kiñdik aldıñkı bir

gönüllü damla (ile) annenin göbek altındaki bir

280 tamır . kışıl tigli ikägü bilig birlä yüräkdäki

damar kızıl damla, ikisi bilgiyle beraber yürekteki

281 aba’duti tamır-ning içindä yığılmaq üzä .

avatudi damarının içinde toplanmak üzere

282 ol öd-tä ilinmäksiz yapşınmaq-sız täğşilmäksiz

o zaman bağlanmayan, (hend.) değişmeyen

283 nom-luğ ät’öz kántün tuğar . [112] kişläk-lig

akide vücuduna kendiliğinden doğar. gizli

284 nom törü yangınça tuğsar . ölüm yruk yaşuk nom

eserler biçimince tutsa ölüm aydınlık (hend.) akide

285 –luğ ät’öz tiğir . [113] pirädy-a paramit yangınça

vücududur. prajñāpāramitā biçimince

286 tuğsar . ölüm bilgä bilig paramid tiğir . [114]

tutsa ölüm bilgelik faziletidir.

[14a]

287 ölgäy-şündägi täring nomluğ yañgıg /// kim bilsär .

ölümdeki derin akide şeklini kim bilse

288 nomluğ ät'öz-tin (nomluğ ät'öz) töz-lükin bilür ol /// [114] oq öl-

akide vücudundan yaratılışını bilir. tabi ki

289 –gäyşügdä yig üşdüñki maxa mudır-a-ning sidi-

ölüm iynin üstündeki mahāmudrānın büyüsünü

290 –sın bulup . biligi tüz töpü töpüdin ünüp sañbog

bulup bilgiyi düz tepe, tepeden yükselip sañbhoga

291 tig'mä öz tägiñgülük tüş ät'öz-üg bulup .

denen kendine ait rüya bedeni bulup

292 ol oq tüş ät'öz turguluk burxn-lr uluş-ınga

rüya bedeni kendi duran hocalar şehrine

293 bargalı bolur . [115] anıñg bälğü-si ölmiş-tä kin қаңg-

varacaktır. onun alameti ölümünden sonra baba-

294 –ning yürüñg tigli buruñ yüñdindin taşkaru üñar . [116]

nın beyaz damlası burun deliğinden dışarı çıkar.

295 kılınç-lıg ärsär . biligi kidin yolça ünüp üç

amelli ise şuuru arka yolca yükseltip üç

296 yavlq yol-қа барır . [117] ölgäyşügdäki nom-luğ yang yok

kötü yola varır. ölümdeki akide sahibinin şekli yok

297 ärsär . biligi anđırabav bolur . [118] anđa basa adқаğ-lıg

ise bilgisi anırabav olur. ondan sonra anlayışlı

[14b]

298 köngül birü yığılmaq üzä . is'ig öşüg tuğdu

gönül verip yığılma üzerine sıcak hatta tutan

299 -luğ yiil birlä bir töz-lüg bolup barır [119] inçkä [?]

rüzgar ile bir yaratılışlı olup varır. ince

300 köngül bärü yığılmq üzä . oot töz-lüg

aklın toplanması üzerine ateş tabiatlı

301 yiil birlä bir töz-lüg bolup barır . [120] tuğmaq-sız

rüzgar ile aynı tabiatlı olup dolaşır. doğumsuz

302 köngül bärü yığılmq üzä . бүдүн ат'öz-täki yiil

gönülden beri yığılma üzerine bütün bedendeki rüzgar

303 birlä bir töz-lüg bolup barır . [121] yaruğ yaşuq bärü

ile bir yaratılışlı olup varır. ışıktan beri

304 yığılmq üzä /// biligsiz bilig bolup . üç t///

yığılması sonucunda /// cehalet meydana gelerek üç

305 törlüg yii'lär-ning tüpin yıldışın biligsiz

türlü rüzgarların göğün cehaleti

306 bilig üzä bağlap . anda basa bilig kölünüp

üzerine bağlanıp ondan sonra şuur bağlanıp

307 başdınkı orduınkı tokuz qapıg-lar-ça qayu-sın-ta

başta ve ortada var olan dokuz kapı vasıtasıyla

308 ärsär bilig ünüp . anırabau-lıg tuğum-qa

şuur yükselip ara dünyada doğum yoluna

[15a]

309 barır . [122] bo köşünür aşun-ta . tın yiil tuğmaq-ıg

ulaşır. bu görünen dünyada can rüzgarı doğumu

310 bışuruñsar . tängri yirintä üç yavlaq yolda qayı-ta

olgunlaştırırca tanrı yerinde üç tane kötü yoldan hangisine

311 barayın tisär bilig ärklig bolur : : [123] tın-ın

varayım dese bilgi güçlü olur. canın

312 tuđa bışuruñmasar . tın <twy> yiil ärklig bolup :

tutulmazsa can <??> rüzgarı güçlü olup

313 mıça qaldı toosın //// at-nı turulđurmadın

azgın atı sakimleştirmeden ve evcilleştirmeden

314 yavalturmadın münmiş tæg bolur : [124] tın tuđa

binmiş gibi olur. can tutulursa

315 bışuruñsar : bo yıldız tañdır-a-ta yrılıkemiş ärür [125]

bu yıldız büyüünde buyurmuş olur.

316 tuğum-luğ añdırabau . <yogaçari> (gaga[na]cari) kök qalıg-

doğumlu olan añtırabav yogācārya gaganacāri gökte

317 –ta yoriğalı udaçı bolur . tip . qayı tıldğ-ın

yürüyebilecektir diyerek hangi sebepler ile

318 barır tisär . bo dañdır-a-tağı yangça tört

varır dese bu büyüdeki şekil dört

319 törlüg abişik-ig teginip . tağarığ

türlü kutlamayı kabullenip adak

[15b]

320 çıxşapad-ıg arđmasar . törüdgülük uçukğu-

çakşapatı artmasa yaratılan uçan

321 – yarağıg-lar-ıg bışurunmasar ymä kök qalıg-ta : :

yaratıkları olgunlaşmasa da gökte

322 bargalı /// bolur : [126] ol ymä anđırabav-ta turğuluk öd-

varacak olur. o da ara dünyada durabildiği zamanda

323 –tä isig öz tuğğuluk yiil tılđag kılıp biligsiz

hayatı tutacak rüzgar sebep edilip bilinmezlik (buna)

324 bilig basuğçı bolup . [126] kök qalıg-tın uluğ törlüg

yardımcı olur. gökten büyük türlü

325 tağ kay-a tüşmiş yimrülmiş tağ : surt oq

dağlar ve kayalar düşmüş, yuvarlanmış gibi ani

326 qorqınç ayınç köngülindä tuğup . [127] oşaqı tuğmış

korku (hend.) gönlünde doğar. eğer insan önceki

327 qadaş-ları-nıng yaqınında qaçsar . ol tuğmış

akrabalarının yakınından uzak dursa o doğmuş

328 qadaş-ları ymä bilmäsär körmäsär . anđa basa anđırabav

akrabaları da tanımasa görmese ondan sonra ara dünya

329 ärür-in bilip üç yavlaq yol-nıng ämgäkin ööp

olduğunu bilerek üç kötü yolun sıkıntısını düşünüp

330 saqınıp . anđa basa kişläklig adın ööp saqınıp .

(hend.) ondan sonra gizli, başka düşünüp (hend)

[16a]

331 at <ağağu> (urđu-çı) baxşı-nı sakınıp . anta basa şiri çakir-a

adlı <şöhretli> (yükselecek) hocasını düşünerek ondan sonra şiri çakira

332 sanbar-a-ning mañtal-ınta abişik täginmişig

sanbaranın sihrine tesir edip ulaşabilse

333 bilsär . şiri çakir-a sanbar-a-ka ınağ täginsär : :

şiri çakira sanbaraya dayansa, ulaşsa

334 anta ödürü tamsung <tyy> tyan tängri <v'wz> (yüz) tilgän-

ondan dolayı öğretim <...> dhyāna tanrı <.....> yüz uzvunu

335 -in körkidip kök qalıg-qa /// bargalı uyur . [128] çoğ-luğ

gösterip semaya varabilir.

336 yalınlıg şiri çakir-a sanbar-a-ning bo yol-qa

parlak şiri çakira sanbaranın bu yoluna

337 kirmäsär . ög qarın-ta tuğum tuğar . [129] añtirabau-

girmese anne karnında doğar.

338 -lıg yalıng ät'öz-ingä yamğur täg irü bälğü-

añtirabav yalın bedenine yağmur gibi alametler (hend.)

339 -lär köngül-intä tuğup . ög aña-ning (qarın-ın) arıg ädgü

gönlünde doğup annenin rahminin temiz, güzel

340 äv bark-lıg sakınç köngül-tin tuğup <'wp> (ol) [130] ymä ögli

evli barklı düşünce gönülünden doğar <....> anne ve

341 kañglı ikäğü birlä ıgsız kämsiz . yürüng kışıl

baba her ikisi de beraber sağlıklı beyaz ve kızıl

[16b]

342 tigli-lär-kä tükäl-lig öd-tä antirabau-

damlalarla donanmış zamanda anırabav-

343 –lığ biligi birlä üçäğü öñgräki kılınç-lığ sipki

lı bilgiyle beraber üçü birlikte önceki amelli

344 <abyaz-ı> (abiyaz-ı) birlä bir tæg yaraşmak-lığ öd-tä (kang-ning yay-a-lığ)
yolınça

*kötü alışkanlık hevesi ile beraber gibi uygun gelen zamanda babanın yayılan yolu
gibi*

345 bilig kirip kang –ning üç ivin tigli ög birlä

gibi bilgi girip babanın üç tane damla anne ile

346 ök aña-ñnıg üç äviñ kışıl tigli-ning içindä

annenin üç tane kızıl damlanın içindeymiş

347 bir tæg kavışıp südli suv-lı tæg bilig birlä .

gibi kavuşup sütlü ve sulu gibi bilgi ile

348 kaçılıp turur . [131] aña basa yidi kün-kädägi . bilig

karişır. ondan sonra yedi güne kadar bilgi

349 uluğ mäñgi töz-tä ornañıp ağığ-sız mäñgi-kä

büyük saadetin kökünde oturup kesintisiz saadete

350 tükäl-lig turur : : : : [132] ikinçi yidi kün.tä

donanmıştır. ikinci yedi günde

351 sarıg suvtæg bolur : : [133] üçünç yidi kün-tä süt tæg

sarı su gibi olur. üçüncü yedi günde süt gibi

352 bolur : [134] <t> törtünç yiđi kün-tä yoğruğ tög

olur. dördüncü yedi günde yoğurt gibi

[17a]

353 bolur [135] bişinç yiđi kün-tä yig yağ tög bolur . [136]

olur. beşinci yedi günde iyi yağ gibi olur.

354 aldınç yiđi kün-tä balık-qa oqşadı bolur [137] ol öd-

altıncı yedi günde balığa benzer olur. o zamanda

355 –tä kindik-tä isig oot töz-lüg çandali

göbekte sıcak ateş (gibi) yaratılan cañdālī

356 ood tımır<-ig> ayıñı kâyık-ning köz-i tög

ateş damarı aineya geyiğinin gözü gibi

357 täp tögirmi tamır bälgürür : . [138] yidınç (yiti) kün-tä müyüz

diyerek yusuvarlak damarı belirir. yedinci yedi günde boynuz

358 bak-a-qa oqşadı ‘äriş-lig bolup iki kol orunı

kara kurbağasına benzer şekilde olup iki kol yeri,

359 başı iki adak orunı birlä biş-ägü budık alınıp

başı, ayak yeri ile beşi birlikte dal alınarak belirerek

360 ünär . [139] ol ymä oğul bolsar aña-sınga uđru /// yüüz-

yükselir. o da erkek oğul olsa anasına karşı

361 -läñip amrañmak köñgülin turur . [140] ađa-sınga öpkälöp ađa-

sevgiyle yaklaşır. babasına ise öfkelenip babasını

362 küüni-löp turur : [141] kız bolsar aña-sınga kidin

kıskanır. kız olsa anasına

363 arķ-a bārip aña-sınga küüni-lāp öpkālāp aña-

arka verip anasını kıskanıp öfkelenip babasına

[17b]

364 -sınga amranmak köngülin turur. [142] ād tāri tamır

sevgi besler. et, deri ve damar

365 üç-‘āgü tüz töpü-din aldın törüyü barır /// [143]

üçü düz tepeden altın kaideye varır.

366 sūngük toġun boġun sıngır-lār /// adaķ uul-ıntın

kemikler eklemler sinirler ayak tabanından

367 üsdün törüyü barır : [144] aña basa tamır-lar-ıġ

yukarıya doğru büyür. ondan sonra damarları

368 yadsar . iki tümān bir miġ aldı yüz tamır bolur . [145]

yayarsa yirmi bir bin altı yüz damar olur.

369 ķavır-a-sı yüz ygrmi tamir bolur . taķı arđuk ķavır-a-

tamamı yüz yirmi damar olur. yine artık tamamı

370 –sı lalaña rasanā avtudi üçāġü ārür . [147] bolar üçāġü <kü>

lalanā, rasanā ve avaduti üçü olur. onlar üçü

371 tüz töpüdā tūġün osuġ-luġ bolup turur : [148] ođuz iki

birden düz tepede düġüm şeklinde tasarlanmış olur. otuz iki

372 tamır-lar şilip-kā okşadı <uç> uç-ları aldın yüü-lüġ

damar şemsiyeye benzer uçları alttan yukarı

373 bolup turur . [149] lalaña sol-tın . raşana onġdın : avduti

olur. lalanā soldan rasanā sağdan avaduti

374 ođur-a bolup alđun çöki tişip urmış tæg turur . [150]

ortaya olup altın çubukları dizip yerleştirmiş gibidir.

[18a]

375 budıķı avaduti içindä sançılıp turmaķ-ındın

dalı avaduti içine saplanıp durmadan

376 bodi-lıg tigli alđırtı akar . [151] yänä lalaña-nıñ

aydınlanma damlası aşığıda akar. yine lalanānın

377 bir budıķı kidin yol-ķa sançılıp turmā üzä

bir dalını arka yola sapıp durmak için

378 kädinķi uluğ yıdlıg(-nı) ävdip yorıgu yiil yorır : [152]

sonrasındaki ulu kokulusunu toplayıp dolaşan rüzgar yürür.

379 aıta basa kişläk-lig vaçır-nıñ tüpingä

ondan sonra sırlı vajranın köküne

380 tægi oñgdınķı rasana tamır soldı[n]ķı lalaña tamır .

kadar sağdaki rasanā damarı ile soldaki lalanā damarı

381 oğuradakı avaduti birlä üçäğü koşulup vaçır

ortadaki avaduti ile üçü koşularak vajranın

382 tüpindä . bo üç tamır-lar bir ikinti-kä

kökünde bu üç damarları bir ikinciye

383 ñaru bärü kirip bağ tügün bamış tæg bolup

oraya buraya girip bağ ve düğüm bağlamış gibi olup

384 turmaķ üzä tamır-lar ķan-ı irkāk köşi tæg

durduğı için damarları hangi erkek gözü gibi

385 t girmi orn p turur . [153] an a basa     vin

de irmi yerleşir. ondan sonra    tane evi

[18b]

386 buğday orun-in a altın yir orun-ta

buğday yerince altın yerinde

387  rdini-lig ordu karşı tört bulunglu  tamır . [154]

cevherli saraya karşı dört köşeli damardır.

388 an a basa yana ok     vin buğday orun-in a

ondan sonra yine    evi buyda  yerince

389 al ın orun-ta    uu -lu  linxu-a tamır

altın yerde    uçlu nilüfer      damarı-

390  r r . [155] rasa a lala a munung ikin arasında t k y r . [156]

dır. rasan  ve lalan  bunun ikisi arasında son bulur.

391 an a basa avatudi kisl klig v ir-ning uu -inga

ondan sonra avaduti sırlı vajranın ucuna

392    i tamır-lar kanı y-a ‘ ri -lig orn p turur [157]

kadar damarlar nereye erişip yerleşir.

393 munı ym   lig bir t   in -lig y ltız dantir-a-

bunu da elli birinci bölüm esas dantira

394 –ta ta  ın singarkı- a yarası için singar ym 

dış taraftaki rahat, i  taraftaki de

395 ançulayu ok . orn  p turur tip yarlık mı   r r . [158]

böylece yerleşip durur diye buyurmuştur.

396 taşdın singarkı törüdgülük yaratıg birlä içtin

dış taraftaki doğumlu canlı ile iç

[19a]

397 singar uçukğuluk yaratıg-ıg bir ikindi-kä

taraftaki ölümlü canlıyı birbiriyle

398 kavışdursar körüşdursär : töpüdäki ulug

birleştirse görüşürse tepedeki büyük

399 mänğilig tilgän-tä . oduz iki tamır-lar bar

sonsuz cakrada otuz iki damar var-

400 ärür . [159] rasanä lalanä avatudi üç-‘ägü tamır til-

dır. rasanä ve lalanä avatudi üçü birlikte damar

401 gän kıldaçı ärür . [160] inçip yänä tört otuz

cakra kılacaktır. böylece yine yirmi dört

402 tamır-lar-ıg taşdınkı törüdgülük (yang-ça kılsar tört) oduz

damarı dışarıdaki türemiş metoda göre kılınsa yirmi dört

403 takini-larķ-a . yoga kaṅg bar ärür . [161]

dākinī yoga babadır.

404 içdin singar uçuk-ğuluk yang-ça kılsar .

iç tarafta şekilde ortaya çıksa

405 tört tamır-lar-ningg içindä bodi köngül-lüg

dört damarın içinden aydınlanan gönüllü

406 tigli akar . [162] iki köz-tä kirima tamır . iki

damla akar. iki gözde ‘khris-ma damarı, iki

407 kılğık-ta kirusuma tamır . burun-ta şmnu kıızı

kulakta 'khris-gsum-ma damarı, burunda şeytan kıızı

[19b]

408 tamır . ağız-ta şmnu-tın ödrülmiş tamır . [163] öngdünki

damarı, ağızda şeytandan ayrılmış damar (bulunur). batıdaki (hend.)

409 kidiñ-ki bälgü-lärtä ıd yüz-lüg tamır ärür . [164]

işaretlerde köpek yüzlü damardır (bulunur).

410 taşdıñkı törüdgülük yaradıg-ça kılsar : :

dıştaki türemiş yaratık meydana gelse

411 säkiz bulung yingak-takı takini-larğa yoga

sekiz taraftaki dākinīlara yoga

412 kañg yok ärür [165] içdin uçukguluk yaradıg-ça kılsar

baba yoktur. içten uçan yaratıklara göre kılınsa

413 bodi köngül-lüg tigli akmaz . [166] tokuz törlüg

aydınlanmış gönüllü damla akmaz. dokuz türlü

414 arıgsız sız-lıg [? = sın-lıg] äd-lär äkr [167] taşdın singar

arı olmayan madde akar. dış tarafta

415 törüdgülük yañgça kılsar . ulug mäñgi-lig

türemiş metoda göre kılınsa ulu sonsuz

416 mäñgi tilgän ärür [168] (içdin) uçuk-guluk yang-ça

sevinç tekerleğidir. iç tarafta ölümlü şekilde

417 kılsar yüräk nom-lug tilgän ärür : . [169] kiruka

kılınsa yürek akide sahibi tekerlektir. heruka

418 kök ön<1>glüg tamır ärür . [170] taşdın törüdgülük

gök renkli damardır. eğer dışta türemiş

[20a]

419 yaŝğça kılsar . ög basir-a baraki ärür . [171] içdin

şekilde ortaya çıkarılırsa anne vajravārāhīdır. İç tarafta

420 uçuk-ğuluk yangça kılsar kiŝdik alđınkı üç

ölümlü şekilde kılsa göbek altındaki üç

421 bulung-luğ kakamuka tamır ärür . [172] taşdın

köşeli khakhvamukha damarıdır. dışta

422 törüdgülük yaratığ-ça kılsar . dört takini-

türemiş yaratığa göre kılınsa dört dākinī

423 -larğa yoga yok . [173] içdin uçuk-ğuluk yaratığ-

yoga yoktur. içte ölümlü yaratığa göre

424 –ça kılsar . yüräkdäki dört tamır-larta bodi köngül-

kılınsa yürekteki dört damarlarda aydınlanan gönüllü

425 –lüg tigli akmaz . [190] biş maxabud-lar-ning yii'l yorır : : [174]

damla akmaz. beş elementlerin yeli yürür.

426 taşdın törüdgülük yangça kılsar . dört bulung-tağı

dışta türeyen ŝekle göre kılınsa dört köŝelideki

427 dört kapala-lar-ta rasyan tolyurmiŝ ärür . [175] içdin uçuk-

dört kapālalarda hayat iksirini doldurmuŝtur. içten ölüm

428 -ğuluk yangça kılsar : dört tamır-lar içindä biş rasyan

lü şekilde kılınsa dört damarların içinde beş hayat iksiri

429 akr . [176] inçip munda yänä tamır-lar-ı'g biş törlüg üzä

akar. böylece tekrar damarları beş türlü şekilde

[20b]

430 tap-lağılur . [177] birär pañdida-lar<-ıg> (tamır-larığ) yumkı tığ

toplar. birer pañditaların hepsi söğüt ve

431 tärsğü-kä oqşadı taplağ-lığ birär-läri tamır

karaçama benzer istenen birer damarın

432 yumkı şilip-ka oqşadı [178] taplağ-lığ . birär-läri ärüş arkğ

hepsi şemsiyeye benzer. istenenlerden bazıları dokuma örgü

433 täg birär-läri tamır yumkı yıp yumğk täg : :

gibi bazıları damarların hepsi ip yumağı gibi

434 birär-läri taramış <saç> (saç) yumğk täg . taplğ-lığ birlä biş

bazıları dağınık saç yumağı gibi kabul edilir ve beş

435 törlüg ärür . uluğ baxşı naropa ärsär . [179] ol tamır-

türlüdür ulu üstad nāḍapādaya göre. o damarların

436 –lar yumkı bir yalnguz (kişi)-tä tükäl bar ärür . [180] pandit-

hepsi bir kişide eksiksiz vardır. pañditalar-

437 –lar ymä bir (birär) bölük tamır-(lar)-tın öşkä tuyunmaduğ

da (damarların) tek başına damarlardan başka (bir şeye)

438 bilinmädük ärür tip yarlıkdı . [181] ol ymä tığ

benzemez (hend.) diye buyurdu. söğüt ve

439 tärsğü-kä oqşadı taplğ-lığ ärsär tamır turuşı

karaçama benzer kabul edilmesi ise damar kavgası

440 tıd-ka okşadı bolmış ärür : [182] kindik-tin yüräk(kä)dägi

söğüte benzer olmasındır. göbekten yüreğe kadar

[21a]

441 yüräkdiñ tamğak-қадаgi tamğk-tın /// töpü(kä)dägi

yürekten damağa kadar, damaktan tepeye kadar

442 tamır buğık-lar inçkä bolup turur [183] şilipkä

damar budakları incelip durur. şemsiyeye

443 okşadı taplağ-lıg-lar tamır turuş-ı añdağ uqmış ärür . [184]

benzer kabul edilen damarların kavgası o şekilde anlamıştır.

444 kiñdik-tin tamır buğık-ları yadılmk-tın şilip

göbekten damar budakları yayılmaktan şemsiye

445 ağışı üsdün yüü-lüg bolup turur . [185] yüräkdiñ

üstte canlı olur. yürekten

446 tamır buğık-ları yadıлмақ üzä ağız-ı aldın yüü-

damar budakları yayıldığı için ağzı altında canlı

447 –lüg bolup turur . [186] ol ymä iki şilip kırılñmış

olup durur. o da iki şemsiye birleştirilmiş

448 täg turur . [187] tamğk-tağı tamır-lar şilip ağız-ı

gibidir. damaktaki damarlar şemsiye ağzı

449 öñgdün yüü-lüg bolup turur [188] töpüdäki tamır

önce canlı olup durur. tepedeki damar

450 aldın yüü-lüg bolup turur [189] ‘ärüş arқағ täg

aşağıda canlı olup durur. örümcek ağı gibi

451 taplağ-lığ-lar inçip tamır-nıñg ülgüsün

kabul edenler damarların payını

[21b]

452 bilmiş ärür [190] töpüdin atağ uul-qa-tägi uşun tamır .

bilmiştir. tepeden ayak tabanına kadar gelen damar

453 tamır tarđmış-täg ärür . [191] yıp yumğak tag taplğ-lığ-

çekilmiş gibidir. ip yumağı gibi (olduğunu) kabul

454 –lar ärsär . alqu tamır-lar-nıñg içindä bodi köngül-lüg

edenler bütün damarların içinde aydınlanma gönüllü

455 tigli äkmaq üzä ät'özüg yıp yumğak yörgämiş

damlasının akması tıpkı bedeni ip yumağı sarmış

456 tag tururın bilmiş uqmış ärür [192] saç yumğak tag

gibi olmasıdır. saç yumağı gibi

457 taplğ-lığ-lar . inçip tamır-lar-nıñg qağılıp turmaq-

kabul edenler ise böylece damarların birleşip durduğunu

458 –ın bilmiş ärür . [193] anı üçün tamır barça töpü-

bilmiş olur. onun için damarların hepsi tepeden

459 –tın atağ uul-qa-tägi saç tuğuşmış tag naru bärü

ayak tabanına kadar saç bağlamış gibi oraya buraya

460 qđılışıp turur . [194] <anta> ańdın бага tamır-lıg mındal bolup

katılıp durur. ondan kara kurbağa damarları mańdala olu-

461 turur . [195] anta basa bodi köngül-lüg tigli-ning

şur. ondan sonra aydınlanma gönüllü damlanın

462 mandal ärsär . ög qarın-ta qaŋg-ning üç ävin

maŋdala ise anne karnında babanın üç tane

[22a]

463 tigli . ög-nüng üç ävin tigli birlä bilig

damlası, annenin üç tane damlası ile şuur

464 bir töz-lüg bolup turur . [196] anta basa qaŋg-ning

bir akide olup durur. daha sonra babanın

465 bir ävin tigli ög-nüng bir ävin tigli birlä ikägü

bir tane damlası, annenin bir tane damlası ile ikisi

466 qdılıp ät'öz bolur . [197] qaŋg-ning iki ävin tigli ög-

karışıp beden olur. babanın iki tane damlası annenin

467 -ning iki ävin tigli birlä <yükädäki> (yüräkdäki) nom-lug

iki tane damlası ile yürekteki akide

468 tilgän-ning odurasında avaduti içindä bilig birlä

tekerleğinin ortasında avadutinin içinde bilgi ile

469 üçägü bir oruŋ-ta turur [198] üstünki burun yüd-

üçü bir arada durur. üstündeki burun deliğinden

470 -indin tın yiil ünmdin aldın yaŋıp . aldırtı yorır

nefes çıkmadan aşıya doğru gider (ve)

471 tın yiil yokaı yaŋıp yüräkdäki nom-lug tilgän-

nefes yeli yukarıya dönüp yürekteki akide tekerleğinin

472 -täki avatudi içindä kısgaç-ın tutmuş tæg

deki avaduti içinde kısıkaçta tutmuş gibi

473 bilig snçılıp turur [199] munung ädgü-si adruk-ı

bilgi saplanıp durur. bunun açıklaması

[22b]

474 inçip . tın yiil taşdın içdin yorıma-tın turmık üzä

şöyledir: can yeli dıştan ve içten yürümeden durmadan

475 ölmäk-siz bolmak aş içgü yigü krgäk-siz ağılıg

ölümsüz olmak için yiyecek içecek yemek gereksiz hazine

476 mäangi töz-kä tükäl-lig tyan birlä inçkä bögü

saadetini (hend.) donanmış istiğrak ile ince şuurunu (hend.)

477 bilig-in ymä tükäl-lig bolup turur [200] tokuz ay

da donanmış olup durur. dokuz ay

478 on kün-ning ög qarın-tın taşkaru ünmiş

on gün (sonra) anne karnından dışarı çıktığı

479 öd-tä . taşdın singar-kı maxbud-lug yiil

zamanda dış taraftaki mahābhūta rüzgarı

480 burun yüğindin (kirmäkindin) oşakı avatudi içindäki yürüng

burun deliğinden girmesinden önceki avatudi içindeki beyaz

481 önglög tigli-ni yoķaru töpüdä sürüp ildip

renkli damlayı yukarıdan tepeden sürüp (hend.)

482 içdin yoriğu yiil iç-gärü tınmış-ta aldırtı

içeriden yukarı yel içe doğru tıkandığında altıncı

483 yorır [201] yiil ög ävin kışıl tigli tamır-lar

parlar. yel akıl tanesi kızıl damarlar

484 kindik aldın isig oot töz-lüg çandali

göbek altından (gelen) sıcak ateş asıl caṇḍālī

[23a]

485 tamır-ka tægürür . [202] bo ärsär kuḍrulmaḵ-lıḡ yol uçın

damarına ulaşır. bu ise kurtulma yolu için

486 tuḍmaḵ ärür . [203] bir tamır-nı kişläklig vaçır-ta

doḡmaktır. bir damarıyla sırlı vajrada

487 kodmaḵ üzä amraṇmaḵ-lıḡ yol uçın tuḍmaḵ

koymak için sevgi yolu için doḡmaktır.

488 ärür . [204] aṇta basa aş içgü yimäk üzä töpüdäki

ondan sonra yiyecek içecek yemek için tepedeki

489 tigli üklip . tört ävin tigli bolup tamḡaḵ-ta

damla yükselip dört tane damla olup damaḡa

490 ymä tört ävin tigli aḡguluk ärip kindik-täki

da dört tane damla akmış olup göbekteki

491 çandal-i bilgä bilig /// <ootyyn> (oot-ın) bir-i-sin

caṇḍālī bilgelik ateşiyle birisini

492 qurıḍıp üç ävin-i qlır . [205] yüräkdä iki-sin

kurutup üç tanesi kalır. yürekte ikisini

493 qurıḍu iki-si qalır kindäkdä üç-in qurıḍıp

kurur, ikisi kalır; göbekte üçünü kurutup

494 bir qalır . [206] ol ymä tildaḡ tözlüg tört

bir kalır. o da akide tekerleḡi dört

495      (yol t  l  g tört     ) t    t  l  g tört      bolur : [207]

beden (yol esalsı dört beden) rüyada asaletli dört beden olur.

[23b]

496 a  ba  lyu t  d  -l  g tört        rs  r . kindik'  ki birisi

  lk sırada gelen illetler zinciri dört beden ise göbekteki birisi

497 b  g  rtm-          r  r . y  r  k  ki iki-si nom-lu  

görünen vücuttur. yürekteki ikisi akide

498        r  r . tam  ga  -ta  ı     t           r  r . t  p  ld  ki

vücududur. damaktaki     rüya bedendir. tepedeki

499 tört ulu   m  ngilig        r  r . [208] tigli <  kl  m  k>

dört ulu, sonsuz bedendir. damla çoğalmasıyla

500   kl  m  k   z   sol-t  n singar-k   lalana-n  n  

sol tarafta lalan  n  n

501 i  ind   . [209] aldı y  rmi ali     k-l  r bolup ba  -

içinde. on altı   li hece olup ba  ları

502 -ları t  p  n y   -l  g bolup orna  nma  ı   rs  r .    

ba   eğerek canlı olup yerleşirse    

503 törlüg i   k   -l  r-i   kılur . [210] yogaçari-lar-n  n  

türlü i   güçleri başarır. yog  c  yaların

504 i  -i   rs  r . ol tigli-k   taya  n  p b   ru  m  k

i  i ise o damlaya dayanıp olgunlaşmak

505   z   m  n  i tu  ar . [211] m  n  i-k   taya  nma  k   z   k  ru  

için sevinç doğar. sevince dayanmak için kuru

506 töz köngül-tä tuğar . [212] yir-tinçülüg iş-i ärsär . tiş

asıl gönülde doğar. dünyevi işi ise dış

[24a]

507 tıñğraq-ta ulağı içdin singarkı tört oduz ordu-

turnakta ve iç taraftaki yirmi dört saray-

508 –lar-ıg <t> törüdü . [213] üklimäk isilmäk kılgu-luk

larıdır. çoğaltan ve eksilten

509 iş-i tüz töpüdin adak uul-kağagi bir kün-(li) tin-li

ışı tepeden ayak tabanına kadar bir günlü ve bir geceli

510 içdin iki tümän bir ming aldı yüz üklimäk isilmäk

ıçte yirmi bir bin altı yüz çoğalma ve azalma

511 kılur . [214] onğdınkı rasana-ning içindä otuz tört

meydana gelir. sağ taraftaki damarın içinde otuz

512 kali üşik-lär . [215] baş-ları töpün yüü-lüg

dört kâli hecesi var. başları baş eğerek canlı

513 bolup turur . [216] kılğuluk işi sansar-ıg törüdtçi

olup durur. yapacağı işi sañsārayı yaratacak

514 tigli ärür . [217] bo ymä tamır-lar yumkı liñxu-a täg

şekildedir. bu da damarlar yumağı kutsal nilüfer çiçeği gibi

515 orñañur mu tigli barça ali kali täg orñañur mu : :

yerleşip yerleşmediği bu damla varca âli ve kâli gibi yerleşip yerleşmediği

516 orñañmaz mu tisär . öz töz-i orñañmasar ymä anıng

sorulsa kendi esas yerleşmese de onun

517 tåg körkidmäki inçip pardgçañ-lar-ning sişik

gibi korkutmayı yani cahillerin şüpheli

[24b]

518 şkınç-ların bärk yarp kılgılı . iki kırk lakşan säkiz

düşünceleri sağlamlaştıracak otuz iki lakşana ve seksen

519 on nayrağ tıldğ töz-lüg ornānmış ärür [218] ol ymä sol-

belirtisi ile donanmıştır. o da soldaki

520 -tınkı lalaña-ning içindäki aldı yigrmi ali üşik-

lalanānın içindeki on altı āli heceler

521 –lär iki qda aldı ygrmi bolmaq üzä iki kırk lakşan

iki defa on altı olması için otuz iki lakşana

522 bolur . [219] oñdıqı rasana-ning içdinki oduz dört

olur. sağdaki rasanānın içindeki otuz dört

523 kali üşik-lär . iki uşun da üşik-lär . iki

kāli heceler, iki uzun da heceler, iki

524 kısğa da üşik birlä oduz säkiz . iki var-a

kısa da hece ile otuz sekiz iki vara

525 üşik birlä kırk tükäl bolur [220] bolar iki qda bolup

hece ile kırk tamam olur. bunlar ikiye katlanıp

526 säkiz on nayrağ bolur . [221] tılđağ äd-tä dört oduz [= ät'öz]

seksen simge olur. illetler zinciri malda yirmi dört beden

527 iki kırk lakşan säkiz on nayrağ tolu tükäl bolmqı

otuz iki lakşana seksen simge tamamen olması

528 inçip tigli-lig mañdal ärür : [222] aña basa täprämlig

böylece damlalı mañdaladır. ondan sonra hareket eden

[25a]

529 yiil mañdal ärsär . yiil-ig açsar yadsar . iki tümän bir

yel mañdala ise yeli açılacak (hend.) olursak yirmi bir

530 ming aldı yüz yiil bolur . [223] kavır-sar tüp yıldız biş

bin altı yüz yel olur. özetle temel beş

531 yiil-lr . taķı biş yiil-lr birlä on ärür . [224] taķı kavırsar

yeller dahi beş yeller ile on olur. dahi toplasa

532 biş mxabud töz-lüg tın ärür . [225] munung içindä ornağı

beş mahābhūta(element) akide canıdır. bunun içinde yeri

533 yürkda nom-luğ tilgän-tä ornañp turur . [226] tın yiil yorisar

yürekte akide tekerleğinde oturup durur. can rüzgarı parlasa

534 inçip kindik-tin bälgürdmä tilgän-kädağı tın yiil yorır . [227]

bu şekilde göbekten belirginleşen tekerleğe kadar can rüzgarı yürür.

535 bo ymä anğbaşlayı bälgürdmä tilgän-ning öngdün yingak-tın

bu da başlangıç olarak beliren tekerleğin sağdan taraftan

536 suv mxabud . tözlüg yürüñg önglüg . tın yiil

su mahābhūta akide beyaz renkli can rüzgarı

537 yorisar . yüräk-ning kidiñi tamgak tüş tilgän-

parlasa yüreğin arkası damak rüya tekerleği-

538 -niñ öngdün-i töpü uluğ mäñgilig tilgän-ning kidini .

nin doğudaki tepe ulu seviçli tekerleğin doğusu

539 burun-tın yoqaru tört ygrmi ilig . taşdırtı aldı ygrmi

burundan yukarı on dört karış dıştaki elli altı

[25b]

540 ilig . içdirti tın yiil yorır . [228] yüz қада толгынча сув

eli içindeki can yeli yürür. yüz tane doluca su

541 mxabud tözlüg yiil tın yorır . [229] kindik-ning

mahābhūta akide rüzgarı can parlar. göbeğin

542 tağdın yingaq-ınta tağşilip yorımış-ta . yiil mxabud

dağ tarafında değiştirilip yürüdüğünde yel mahābhūta

543 tözlüg yaşıl önglüg yiil yüräk-ning kündin

akide yeşil renkli rüzgar yüreğin batı

544 yingaq tamğk-ning kidini . töpü-ning öngdünü . burun-

tarafından damağın arkası tepenin sağını burun

545 -nıñ yüt-ingä tağşinip yorır [230] kindik-ning kidin

deliğinde dolaşıp yürür. göbeğin arka

546 yingaq -ınta . tağşilip yorımış-ınta ot maxbud tözlüg

tarafından değişip yürüyen ateş mahābhūta akidesi

547 kışıl önglüg yiil bolup . yüräkdäki nom-luğ tilgän-ning

kızıl renkli yel olup yürekteki akide tekerleğinin

548 öngdün yingaq-ı tamğk-ning öngdünü [= ongdını] <bo> töpü-ning

sağ tarafından damağın solunu bu tepenin

549 soldını . mñgiz-kä tağşinip ünär . [231] kindik-ning kündin

solu yüzüne değişip yükselir. göbeğin sol

550 yingak-ınta tögşinip ünmiş-tä yir mxabud töz-
tarafından değışip yükseldiğinde yer mahābhūta akide

[26a]

551 –lüg yiil sarıg önglög bolup yüräk-ning tağdın
rüzgarı sarı renkli olup yüreğin kuzeyinden damağın sol

552 yingak-ı tamgak-ning soldını . töpü-ning öngdini [= ongdını]
tarafındaki damağın solunu tepenin sağı

553 burun-tın aldın yüü-lüg tın yiil yorır . [232] oğr-a-ta
burunun altından burunun can rüzgarı yürür. ortadan

554 tögşilip ünmiş-tä kök kalıg töz-lüg yiil . kara
değışerek yükselen gök yüzü yapılı rüzgar kara

555 önglög bolup . tört tilgän-ning avaduğı tamır-
renkli olup dört tekerleğin avaduti damarına

556 -ka kirip tögşinip burun-tın uđru ünär . [233] bolar
girip değışerek burunun ortasından yükselir. onların

557 yumkı taşdın (singar) <singmäk> tört ygrmi ‘ängräk turkı : :
hepsi dış taraftan sinen on dört parmak uzunluğu

558 içdin singar aldı ygrmi ‘ängräk turkı . tın yiil yorır . [234]
iç taraftan on altı parmak uzunluğunda can rüzgarı yürür.

559 sañı ärsär . toközär yüz қада bir täg tüz yorır . [235]
sayısı ise dokuzar yüz defa aynı şekilde düz hareket eder.

560 mundağ osuğ-luğ kindik-täki bälgürdüm-ä tilgän-
bunun gibi tabiatlı göbekteki görünen tekerlekten

561 –tin tokuz yüz kıata yorıp yüräkdäki nom-luğ tilgän-tä

dokuz yüz defa hareket edip yürekteki akide tekerleğinde

[26b]

562 täğşilip yorır . [236] öd-tä tın yiil avatıdı-ta

değişerek yürür. sonra can rüzgarı avadutide

563 yorır . ol ymä [237] bir ygrmi kıada yorıy . kin dört

yürür o da. on bir gün yürüyüp son dört

564 ülüş-tä bir ülüş yorır . [238] anıñ bälğüsü ög-

parçada bir parça yürür. onun alameti akılsız ve

565 –süz köngül-süz bolmı . [239] kulğk-ta ün işıldılmäk bolur . [240]

gönülsüz olmaktır. kulakta ses işitmek mümkün olur.

566 anta basa täk kuñcuy-lar birlä tüşülmäk-kä kirmiş

sonra tek prensesler ile sükunete girdiği

567 öd-tä . tın yiil . avatıdı-ta yorır . [241] ögsirämiş-

zamanda can rüzgarı avadutide yürür. kendinden geçtiğin-

568 –tä ölgäy-şüg-tä ög qarın-ta turur öd-tä

de ölürken akıl karnında olduğu zamanda

569 avatıdı-ta yorır . [242] anı üçün öz yaş kısg-a

avadhūtide hareket eder. onun için ömrü kısa

570 bolmak üküş iglämək kämlig bolmak . kırmak ardağ

olmak, çok hastalanmak, yaşlanmak, kötüleşmek (hend.)

571 yavız bolmak bolar inçip yavız öd ärür . [243] bışuruñmış öd-tä

bunlar öyle kötü zamanlardır. temrin edilen zamanda

572 tın yiil avaduğı-ta yorisar ädgü ädräm-lig öd ärür [244] tyan-ıg

can rüzgarı avadutide yürüse iyi erdemli zamandır. dyanı

[27a]

573 üklidür . [259] yigid kiçig kılur . [260] yürüng (saç) <ğara> bolmaz . [245]

yükselir. genç ve küçük meydana gelir. beyaz saç kara olmaz.

574 yüz-i sor buşar bolmaz . [262] uluğ bilgä bilig-(ig) tuğurur . [246]

yüzü buruşuk sinirli olmaz. ulu bilgeliği doğurur.

575 yüräkdä ymä oşkı yangça tın yiil tokuz yüz қада

yürekte de önceki şekile göre can rüzgarı dokuz yüz tane

576 biş tamır-lr-tın ünüp . andın täğşilip barıp tamğk-ta

beş damarlardan yükselip ondan değişerek varıp damakta

577 tokuz yüz қата yorıp . anta basa töpüdä täğşilip ünär . [247]

dokuz yüz tane yürüdükten sonra tepede değişerek yükselir.

578 tokuz yüz қада bolr [248] yumkı tın yiil tokuz yüz қада birär-intä

dokuz yüz tane olur. bütün can yeli dokuz yüz tane birinde

579 bolsar . ygrmi tolu tükäl ol bolur . [249] kindik-tä <taş>

olsa yirmi (yıl) tamamlanacak olur. göbekte dış

580 täğşilip yorımağ üzä dört yingak-ıntın tokuzar

değişerek yürüdüğü için dört taraftan dokuzar

581 yüz қата ol ymä yigid <az> kiçig-(kä) arduğ . uluğ

yüz tane o da gence (hend.) fazla yaşlı (hend.)

582 қарı kişi-kä ägsük . biş oduz yaş-lıg-қа

kişiye eksik yirmi beş yaşında

583 ıgsız kām-siz-kā arduḳ tın yiil yorır . [250] bir tün-li

sağlıklı olarak yaşar. bir gece

[27b]

584 kün-li içində dört oduz ғаda toḳuzar yüz bolsar .

ve gündüz içinde yirmi dört kere dokuz yüz tamamlanırsa

585 iki tümän bir ming aldı yüz yiil mandal bolup mundaḡ

(bu) yirmi bir bin altı yüz rüzgar mahābhūta olup bu şekilde

586 osuḡ-luḡ bālgülüg [= bilgülük] nom uḡuş-ñıḡ kāşigin sansar-ta

yaratılmış belirli akide elementinin sırasıyla saṃsārada

587 kirmāklıḡ tāḡşınmāklıḡ yangın törü-sin körkiḡmāk

giren dolaşan şeklin akidesini gösteren ve

588 uḡıḡmāk ärür [251] : . amdı munda sansar-tın yaḡdurup

öğretendi. şimdi bunda. saṃsāradan dönderip

589 nir’van bolḡulıḡ tāriḡ nomluḡ yangıḡ (tamḡḡaḡ-) <tarmḡḡaḡ>-ıḡ

nirvāṇa olan derin akide metodunu öğretecek

590 uḡıḡmāk körkiḡmāki ärsär . bışrunḡulıḡ tarnı-lıḡ

ve gösterecek olsa aydınlanma büyüü

591 yaraḡıḡ ärür . [252] inçip yänä munda tamır-ға tayanmāk üzä

yaratıktır. böylece yine bunda damarlaraa dayanma konusunda

592 <t> üç törlüg çandali tamḡḡaḡ tigli-kā tayanmāk

üç tür caṇḡālī bilgilendirmesi, damlalara dayanmada

593 üzä tigli-ñıḡ üç törlüg tamḡḡaḡ yiil-kā

damlalar hakkında üç türlü bilgiledirme, rüzgara

594 tayañmaq üzä yil-ning üç törlüg tamngaq alqu

dayanma da yelin üç türlü bilgilendirilmesi

[28a]

595 nom-(lar) nägü ymä ömäksiz saqınmaqsız max-a mudur-a

akidelerin ve düşüncesiz mahāmudrāsı

596 töz ök üç törlüg tamngaq [253] birlä iki ygrmi

asıl üç tür bilgilendirme (vardır). toplam on iki

597 törlüg ärür [254] aňbaşlayu-kı çāndal-i tamngaq-ta

türlüdür. ilk olarak cañdālī eğitiminde

598 üç törlüg ärür . birlä turmaq-lıg [= tuğmaq-lıg] çāndal-i iş-lig

üç türlüdür: beraber doğumlu cañdālī, amelin

599 çandali : yalınadmaq-lıg çāndali . [255] angbaşlayu-kı ärsär

cañdālīsi, alevin cañdālīsidir. Birincisi ise

600 kindikdäki ög aña-ning bir tamır ıan ärür . [256] ikindi-

göbekteki ananın (hend.) bir damar kandır. ikincisi

601 –si ärsär . kişläklig vaçır-ning tigli ärür . [257] (üçünç)- <üçünkäy>

ise sırlı vajranın damlasıdır. üçüncü

602 -in açsar yadsar uluğ baxşı naropa-nıñ ağız-ındın

açıklama (hend.) ise ulu hoca nāḍapādanın ağzından

603 yarlıkāmı-ı [258] bir çandali-nı kingürsär üç yüz aldmış

vaaz etmesidir. Bir cañdālīni genişletse üç yüz altmış tane

604 bolur . [259] kavırsar üç törlüg ärür [260] köngöldäki çandali

olur. özetle üç türlüdür: gönüldeki cañdālī,

605 til-täki çandali . ät'öz-täki çandali birlä üç ärür . [261]

dildeki caṇḍālī. ve bedendeki caṇḍālī ile üçtür.

[28b]

606 angbaşlayı taṅgarıg çandali isimäk tuğurdur . [262]

ilk olarak eğitim caṇḍālī ısınır ve doğurur.

607 nom-luğ mudur-luğ çandali isimäklig mängi buldurdaçı

akide sahibi mudrālī caṇḍālī sıcağı sevinçle elde ettirecek-

608 ärür . [263] maxa mudur-a tözlüg çandali mängig kuruğ

tir. mahāmudrā akide sahibi caṇḍālī sevinci kuru

609 tözlüg kılur . [264] tilḍäki ät'öz-ḍäki çandali-ñıñ

akide meydana getirir. dildeki ve vücuttaki caṇḍālīnin

610 adırdı yok tip yarlıkadı : [265] ikinḍi tigli-ning

farkı yok diye buyurdu. ikincisi damlalar hakkında

611 üç törlügtamngak ärsär . tigli-ning öngingä

üç türlü eğitim ise damlayı başka

612 ögräḍinmäk . bodsın-ınga ögräḍinmäk . täğşürü

talim etme, vücuduna talim etme, değiştirip

613 yorıdmk-lıg ögräḍinmäk birlä üç törlüg ärür . [266]

yürütme öğretme ile üç türüdür.

614 üçünç yiil-tä ögräḍinmäk ärsär . [267] amıl yavaş yiil-

üçüncüsü, yel hakkında öğrenmedir. sakin (hend.) yel

615 –tä ögräḍinmäk . kadir kaḍıg yiil-tä ögräḍinmäk .

hakkında öğrenme, sert rüzgarda öğrenme,

616 tolgurma[k]lıg ündürmäklig yiil-tä ögrädinmäk ärür . [268]

doldurup yükselen yelde öğrenmedir.

[29a]

617 tördünç saqınç-sız-ta . (ögrädinmäk ärsär .) katıg al <yk> aldağ-ıg

dördüncüsü düşüncesizden talim edecek.olan sağlam hileyi

618 ögrätinmäk bilmäklig unıtdurup ögrätinmäk . [269]

öğretilen bilgiyi unutturup öğretmektir.

619 bilig . saqınç-lıg-(ka) tayanmağ üzä saqınç-

bilgi düşünceliye dayanmak için düşüncesizi

620 –sız-ıg bışrunmağ ärür . [270] mundağ iki ygrmi .

temrin etmektir. bu şekilde on iki

621 törlüg tüp yiltız kărgäk-lig tamngağ-lar

türlü kök gerekli eğitimlerde

622 –da uluğ baxşı naropa-ning yarlıka-

ulu üstat naropanın vaazı

623 mış-ı bar . [271] uluğ kölüngü-däki kizläklig

var. büyük taşıttaki sırlı

624 yol-ka kirgü-kä bış törlüg nom-lar kărgäk

yola girmek için beş türlü kanun gereklidir.

625 ärür . [272] angbaşlayu tört törlüg abişik-

ilk başta dört türlü kutlamanın

626 –ıg tolu tükäl täginmäk anda basa

tamamina değinmek, ondan sonra

627 iki ygrmi törlüg tüp täring tamngak-

on iki türlü derinin eğitimlerinin

[29b]

628 –lar-ını . bışrunmak üzä irü bälgü körmäk

olgunlaşması için alametleri (hend.) gören

629 bolar-ını yol kılp . yol-ça yorımak-ın

onları yol kılarak bu yolda yürümesiyle

630 bolar ymä tüş birlä kavışmak ärür . [273] bolar-

bunlar yine meyvaya kavuştular. bunlardan

631 –ta kayu-sın bışrunsar . angbaşlayü ät’öz-

hangisiyle temrin etse ilk baştaki bedeni

632 –üg biş törlüg dyan-ta olurmak-lıg

beş türlü dhyānada oturan

633 yangça yaradğu olurup . üsdünki tın yiil

metoda göre yaratılan oturarak üstteki can rüzgarı

634 birlä altın-kı yiil tın ikigü-ni kav-

ile alttaki can rüzgarı ikisini birleştirip

635 -lanışdurup bışrunmakı üzä tört

temrin etmek için dört

636 törlüg tın yiil tutmğ-lıg irü bälgü-

türlü yel soluğunu tutan alametler (hend.)

637 –lär . altı törlüg bäk yarp ornağ-lıg .

altı türlü sağlam (hend.) güçlü

638 irü bälgü-lär bolur . [274] tın yiil tuđmķ-lıg .

işaretler (hend.) vardır. can rüzgarının tutulması

[30a]

639 tört törlüg irü bälgü-lär ärsär .

dört türlü alametler (hend.) ise

640 oot-nung tın yiil tuğmış bälgü-si .

ateşin canını ve rüzgarını tutmuş işareti

641 tütün-kä oqşadı bälgü bolur . [275] suv-nung tın

dumana benzer alamet olur. suyun can

642 yiil tuğmış bälgü-si . sakıg-ķa oqşadı bälgü

rüzgarı doğan alameti serapa benzer alameti

643 bolur . [276] yiil-ning tın yiil tuğmış bälgü-si .

olur. rüzgarın can rüzgarı doğmuş alameti

644 kadyot ķurt-nung yaruķ-inga oqşadı bälgü

ateş böceğinin ışığına benzer alameti

645 bolur . [277] anda basa altı törlüg bāk yrp

olur. ondan sonra altı türlü sağlam

646 ornağ-lıg irü bälgü-lär ärsär . kidin yol-ta

yerli alametler (hend.) ise arka yolda

647 yir tözlüg yiil bāk yrp ornağ-lıg .

yel akide yeli sağlam (hend.) yerli

648 bolmaķ üzä bälgü-si . [278] inçip tünlä kūn

olmak için alametidir. böylece gece ile gündüz

649 tilgän-in körmäk içdin singar yogaçari-

döngüsünü gören iç taraftan yogācāryanın

[30b]

650 –ning köngül-intä ät'öz-i ağır bolmaq . sıçğanak-

gönlünde bedeni büyük olan fareden

651 -da uladı-lar şişmiş tip . sıkınmaq . tül-tä

benzerler şişer diye düşünerek rüyada

652 yäk basmış tæg bolmış-ta tın yiil avatudi

şeytan basmış gibi olan can rüzgarı avadutinin

653 içindä kirmäk üzä . [279] ol ödtä saķınçsız

içine girmek içindir. o zamanda endişesiz-

654 bolur . [280] taş-dınķı bälgü-tä yaraşmasar tıdıǵ antiray

dir. dıştaki alamette uygun olsa tehlike anırabav

655 bolur . [281] yaraşsar adı kötrülmüş ratna sanbau-a

olur. uygun olsa adı yüceltilmiş ratnasambhava

656 burxan-ning az tänginçä bilgä biligi ärür . [282] öng-

hocanın bilgisinden azıcık bilgeliǵı vardır. ön

657 –dün yol-ta suv yiil-i bäk yrp ornaǵ-lıǵ

yolda su rüzgarı pek kuvvetli

658 bolmaq üzä taşdınķı bälgü-tä kündüz ay tilgän-

olduǵu için dıştaki işarete gündüz ay döngüsünü

659 –ig körmäk . yultuz-lar qavraǵ-ın körmäk

görmek, yıldızlar topluluǵunu görmek

660 içtin singar yogaçari-ning köngül-intä yir aldın

iç taraftan yogācāryanın gönlünde yer altına

[31a]

661 barır tæg bolmaq . [283] tül-tä uluğ ögüz

varır gibi olur. rüyada ulu deniz

662 suv-ın körmiş ödtä suv yiil avatudi

suyunu gördüğü zamanda su rüzgarı avaduti

663 içindä . kirmäk üzä . saķınç-sız bolur . [284] taş-

içine girmek için düşüncesiz olur. dışta

664 -dınķı bālgü-tä irü bālgü yaraşmasar . tıdığ

görünen alamete (hend.) uygun olmasa engel

665 antiray ärür . [285] yaraşsar vay roçanda burxan-

anşırabavdır. uygun olsa vairocana üstadın

666 –ning az tänginça bilgä biligi ärür . [286] ongдын-

dengince az bilgeliğidir. sağıdaki

667 -ķı rasana-ning üsdün uuç-ı . iki

rasanānın üstten ucu iki

668 kaç arası-ning tuş-ında . ooңдын (burun) yüt-

kaş arasının karşısında sağı tarafta burun deliğın-

669 -intä . oot yiil bāk yarp bolmaq üzä

de ateş rüzgarı sağılam olduğı için

670 taş-dıķı bālgü-tä uluğ oot yalınayur .

dışta alamette ulu ateş parlar,

671 közünür . [287] içdinki yogaçari-ning köngül-däki .

görünür. içteki yogācāryanın gönüldeki

[31b]

672 bālgü-tä kök ǵalıǵ-ta barır tǵ bolur : : [288]

alamette ve gökte olur varır gibidir.

673 ät'öz-i isig bolur . [289] tül-kä uluǵ oot

bedeni sıcak olur. rüyada ulu ateş

674 yalınayur . [290] körür ödtä . yiil tamır avatudi

parlar. gördüğü zamanda rüzgar damarı avaduti

675 içindä kirmäk üzä bālgü-si ol [291] öd-tä

içine girmek için alametidir. o zamanda

676 saǵınç-sız bolur . [292] taş-dınkı bālgü-tä . irü bālgü

düşüncesiz olur . dışarıdaki işaretler, işaretlere (hend.)

677 yaraşmasar . tıdıǵ antitay ärür . [293] yaraşsar abida

uymasa tehlike olur. uygun olsa

678 burxan-ning (az tnginçä) bilgä biligi ärür . [294] soldın-kı lalaña-

üstadın tanrı gibi bilgeliğidir. soldaki lalanānın

679 –ning üsdün uuç-ı iki ǵaş arası-ning

üstte ucu iki ǵaş arasının

680 tuş-ı . [295] soldın burun yüt-intä bar ärür . [296] andın

karşısıdır. sol taraftaki burun deliğinde vardır. ondan sonra

681 yiil-ning yiil-i bāk yrp ornaǵ-lıǵ bolmaq

rüzgarın esintisi sağlam (hend.) tahtlı olmak

682 üzä taş-đın bälğü-tä yilü kögän tilgän-in

için dıştaki işarete gökkuşağı döngüsünü

[32a]

683 körmäk ärür . [297] ol ymä liş üküş-lüg-kä

görmektir. o da sümük birikintisine

684 <yürüng> sarıǵ (қан) üküş-lüg-kä <sarıǵ қ-аң

beyaz, sarı kan birikintisine

685 üküş-lüg-kä> kıśıl-ta ulađı-lar közünür . [298]

kızıla benzer görünür.

686 sanıpat üküş-lüg-kä yilü kögän tilgän-i

sanıpat birikintisine gökkuşağı tekerleǵı

687 täǵ äsringü önglüg közünür [299] yogaçari-nıng

gibi alaca renkli görünür. yogaçarının

688 içtinki bälğü-tä kök qalıǵ-ta uçar osuǵ-

içindeki alamete gökte uçar tabiatlı

689 –luǵ bolur . [300] tül-tä ymä kök qalıǵ-ta

olur. düşte yine gökte

690 uçar . [301] uluǵ idiz yir-lär-tin sikriyür . [302]

uçar. çok yüksek yerlerden aşaağı sıçırıyor.

691 tül tüş-äyür öğ-tä yiil tamır ava-

rüya gördüǵü zamanda rüzgar damarı avaduti

692 –d(u)ti içindä kirmäk üzä saqınç-sız köngül

içine girmek için düşüncesiz gönül

693 tuğar . [303] taş-đın-ķı bālgü-tā yaraşmasar :

doğar. dıştaki alamete uygun olmasa

[32b]

694 tıdığ ada ärür . [304] yaraşsar biş burxan-lar-

engel (hend.) olur. uygun olsa beş üstatların

695 –ning yangınça kılsar amogasidi burxan-ning

metoduna göre meydana gelse amogasidi hocanın

696 az tänginçä bilgä biligi ärür . [305] lalaña rasana

tanrı gibi bilgeliği olur. lalana ve rasana

697 ikigü-nüing üsdün uuç-ı iki kaş ar-a-

her ikisinin üst ucu iki kaş arasında

698 –sın-ta tükäsär andın yana iki iki buğık

son bulsa ondan yine iki damar dalı

699 tamır ongđın sol-tın bolup barmaq üzä

sağdan soldan meydana gelip varmak için

700 ağız-ķa kirmäk-intin avatudi-ning bir

ağıza girmesinden avadutinin bir

701 buğık-ı til alđın-ınta tuşuşup kök

dalı altında tutturup göğün

702 qalığ-ning yiil-i avatudi-ķa kirmiş bālgü-

rüzgarı avadutiye girmiş alameti

703 –si yüüz-i şişmiş tæg köngül-tä saķınur . [306]

yüzü şişmiş gibi gönülde düşünür.

704 burun-nung ongdın soldın yüt-lär-in-tä

burunun sağdan soldan deliklerinde

[33a]

705 yılan yorır tæg bolup . ƣulƣaƣ-(ta) <taƣı> arı-ning

yılan yürür gibi olup kulakta dahi arının

706 ün-i tæg sävig-lig ün äşıdılür . [307] til

sesi gibi sevimli ses işitilir. dil

707 aldın-ınta mäangi tuƣar . [308] kintik altın-ın-

altında sevinç doğar. göbek altındaki

708 -taƣı kök ƣalıƣ yiil-i . bäk yarp ornaƣ-lıƣ .

gök rüzgarı pek yerli

709 bolmaƣ üzä taş-dıƣı bälƣü-tä ƣar-a tægirmi

olduƣu için dıştaki işarete karanlık döngüyü

710 körmäk . raxu-nung ät'öz-i tæg ƣar-a körmäk [309]

görmek rahunun bedeni gibi kara görmektir.

711 içtin singar yogaƣari-ning köngül-tä uluƣ

iç tarafta yogaƣarının gönlünde büyük

712 mäangi ögrünç tuƣmaƣ . [310] aƣıƣ-lıƣ mäangi-ning

sevinç doğmaktır. akıcı sevincin

713 uuç-ı baş-ı ärür . [311] yaraşsar aƣşobi burxan-

zirvesidir (hend.). uygun olsa aƣşobi hocanın

714 -ning bilgä biligi ärür . [312] kintik aläın-ƣı

bilgeliğidir. göbek altındaki

715 labay önglög tamır içindä . [313] inyana bilgä

istiridye renkli damar içindedir. bilgi şuurlu

[33b]

716 biliglig yiil bäk yarp ornağ-lıg bolmağ-ning

rüzgar pek yerli olmasının

717 bälgü-si . [314] taş-çın-kı bälgü-tä kök qalığ-ta

alametidir. dıstaki alamete gökte

718 avatudi tamır yılan-qa oqşadı turur [315] köz-

avatudi damarı yılana benzerdir. görünür.

719 –ünür . [316]ol basutçı-lıg süzük kirtgünç

o yardımcı saf doğru inanç

720 köngül tuğmış öd-tä . öz divay tngri-lrig

gönülün doğduğu zamanda kendi tanrıları

721 kök qalığ-ta tolu körmäk-<lär>-lig irü

gökte dolu görülür alametleri (hend.)

722 bälgü-lär bolur . [317] anga ymä kirtgünmägülük ol . [318]

vardır. ona da inanandır.

723 alqu nom-lar quruğ ärip tngri tigüçi qayu-

bütün tasavvurlar boştur, tanrı denilen nerededir,

724 –ta ol tip sağıngu ol . [319] kirtgünsär inçip

diye düşünmek gerek. inansa böylece

725 ükmäk-lig şmnu ildür tip yrılıqadı : : [320]

yığılan şeytanı gönderir, diye buyurdu.

726 içtinki bälgü-dä . ҡuruғ mängi-lig dyan

içteki alamette boş mutluluk istiğrak

[34a]

727 tuğup tül-tä ymä ol oқ ҡuruғ mängi tuғar . [321]

doğarak rüyada da o boş mutluluk doğar.

728 taş-дың bälgü-tä irü bälgü yaraşmasar tıdığ

dıştaki alamette (hend.) uygun olmasa engel

729 antiray ärür . [322] yaraşsar atı kötrülmiş altınç

anırabavdır. uygun olsa adı yükseltilmiş altıncı

730 vçir-a-tar-a vçir tutdaçı-ning bilgä biligi

vajradhara vajra tutanın bilgeliği-

731 ärür . [323] bo munça atırdılığ otğutak yaruk

dir. bunlar ayrıntılı şekilde tamamıyla ışık (hend.)

732 yaşuk bälgü-lär <lär> ärür . [324] inçip amtı otğuraқ-

alametleridir. bu şekilde şimdi kesin olmayan

733 –sız yangılmaқ-sız bälgü-lär-tä nägü bolsar

yanılmadan alametlere ne olsa

734 ymä . atırdı otğuraқ-ı yok ärür . [325] anı üçün

da farkı (hend.) yoktur. onun için

735 bo bälgü-lär-tä oz-a қayu-sı bolur [326] bolmқ .

bu alametlerde geçen hangisi olur.

736 otğuraқ-sız ärür . [327] anдағ ärsär ymä . nom-

kesin değildir. o şekilde ise de akidenin

737 -lamak-ning käşigi ärür . [328] oza-kı ajundakı

sırrıdır. önceki dünyadaki

[34b]

738 sipki abiyaz-lıg-ka oşakı irü bälgü-lär bolğu-sı

hevesliye önceki alametler (hend.) olması

739 bolğay tip yarlıkadı : : [329] tört törlüg bışıp

olacak diye buyurdu. dört türlü pişerek

740 ärksinmāk-lig irü bälgü-lär ärsär . rasana-ning

kendini güçlü hissettiren alametler (hend.) şunlardır: rasanānın

741 buğık-takı <yıltız> yıtlıg suv-uğ altın sürär [330]

dalındaki yıldız kokulu suyu alttan sürer.

742 altın avatudi yiil yoқaru ävrilmāk üzä

alttan avaduti rüzgarı yukarı dönmek için

743 labay-ka oқşadı tamır içindä kirip lalaña-

istiridyeye benzer damar içine girirerek lalanānın

744 –ning buğık-takı uluğ yıtlıg-lıg-ıg altın

dalındaki ulu kokulu alttan

745 sürär . [331] altın avatudi yiil yoқaru ävrilip

sürer. altta avaduti rüzgarı yukarı dönüp

746 bodi köngül-lüg tigli aқar . [332] tamır içindä kirip .

parlak gönüllü (duygulu) damla akar. damar içine girip

747 ol iki tamır-lar-ning uuç-lar-ı yoқaru örü

iki damarların uçları yukarı

748 y  -l  g bolmak   z   avatudi-ning i  ind  

yükselip canlı olması için avadutinin içinde

[35a]

749 inyana bilg   biliglig yiil tutmak   z  

Bilgelik (hend.) yelini tutmak için

750 kint  k-t   oot t   sinip vsir-lı   bağdaş t  g

göbekten ateş dönüp vajralı ba  da  sı gibi

751 t  p  d-n  ng .   a u  ik-k   okşadı turur [333]

tibetin   ha hecesine benzetip durur.

752 ol   dt   kint  k altın-ınta k   kirip

o zamanda göbek altında ayağa kalkıp

753 tursar . k  k   alı  -  a   z divay tngri-ni

dursa gökte kendi tanrıyı

754 k  rkd    y   z-l  r-in tolu k  r  p nom       p

g  zelliikte eş olan canlıların dolarak görerek akide işitip

755 turur bolur . [334] aning bılgı-si kint  k altın-

durur. onun alameti göbek altındaki

756 -ındakı k   ki   z  -sind   . [335] ilig-ning (on) ‘  ngr  k-

  kintıdır. elinin on parmaklarını

757 -l  r-in   odsar .   z-ing   okşadı on k  nt  

koysa kendine benzer on kendi

758   z-i birl   bir ygrmi k    n   turur bolur . [336]

  z   ile on bir görünüp durur.

759 biş ‘ängräk ҡodsar . öz-ingä oqşadı biş .

beş parmak koysa kendine benzer beş

760 kántü öz-i birlä altı közünür . [337] mundağ osuğ-

kendi özü ile altı görünür. bunun gibi tabiatlı

761 –luğ bir ‘ängräk ҡodsar . öz-ingä oqşadı bir . [338]

bir parmak koysa kendine benzerdir.

762 kántü öz-i birlä iki közünü turu bolur . [339] aning

kendi özü ile iki görünerek durur. onun

763 içindäki bälgü-tä suv-ta bağmaq tam-ta tağ-ta

içindeki alamete suda batan dağda (hend.)

764 tıdıg-sız öđär . [340] ҡooş-ar ҡooş-ar ridi küü

damlasız ister. çiftler çiftler büyü sayesinde

765 kälig ündürür . [341] anda basa kintik altın-kı

göğre yükseltir. ondan sonra göbek altındaki

766 çandal-i bilgä biliglig oot-ın dört

cañdālī bilgelikli ateşin dört

767 ilig yalınap yana oq öçülür . [342] üçünç

eli parlayıp tekrar döner. üçüncü

768 kâzig-tä . dört ilig yalınap kintik-kä

sırda dört eli palayıp göbeğe

769 tägip iki törlüg yoğun inçkä ördüg

kavuşup iki türlü yoğun ve ince örtü

770 nizvani-lar-ta . [343] biş yükmäk-lig yoğun nizvani-

ihtiraslardadır. beş yığınlı yoğun ihtiraslı

[36a]

771 –lîğ sıışık saşınç-lar kâdîp . tarıkıp . içdinki bālgü-

şüpheli düşünceler gidip (hend.) içteki alamete

772 –tâ <y> kindiktâki tamır tûgün-i şâşılıp . içdinki

göbekteki damar düğümü çözülp içteki

773 çandli bilgä bilig-ning oot-ın kändün körür . [344]

cañdālî bilgelîğin ateşini kendi görür.

774 taşdınkı bālgü-tâ biş mxabud töz-lüg yiil

dıştaki işarette beş mahābhūta unsurlu yel

775 körür . [345] suv maxabud töz-i yürüng önglüg

görür. su mahābhūta esaslı beyaz rengi

776 körmäk üzä şandik-lîğ iş saşınmak üzä büdär . [346]

görmek için şāntikalı işi düşünmek üzere tamamlanır.

777 yir maxbud-lug yiil sarıg önglüg körmäk

yer mahābhūtalı rüzgar, sarı rengi görmek

778 üzä poşdil-lîğ iş bütär . [347] oot mxabud-

için paustikalı iş yapar. ateş mahābhūtalı

779 –lüg yiil kışıl önglüg körmäk üzä vaşikaran-

rüzgar, kızıl rengi görmek için vaşıkāralı

780 –lîğ iş büdär . [348] kök qalîg-ning yiil-i qar-a

iş yapar. göğün rüzgarı, kara

781 önglüg körmäk üzä körmäk yaratmaq-

rengi görmek için görmeyi oluşturan

[36b]

782 –līg iş bñdär . [349] inçip ymä oot amırdğurmak

iş biter. bu şekilde de ateşi sakinleştiren

783 ağı singürmək barz bağlamak . oot amırdğurmak

zehiri sindiren parsın bağlanması ateşi sakinleştirirse

784 ärsär . oot içginmiş-inğa körmək yarumak-

ateşi kaybedeni görmekten ve parlamaktan

785 –tın yañdurmək ağı singürmək ärsär . ming

döndüren zehir sinerse bin

786 ağı käsäk-lärin yisär <t> ymä ölmä'mək bars

zehir parçalarını yese de ölmeyen pars

787 bağlamak ärsär . körmək kınğırđmık üzä ök bamak

bağlansa görmek kızdırmak için görerek

788 bağlamak ärür . [350] yänä alku tınlağ-lar-ıg üç yavlağ yol-tın

bağlamaktır. yine bütün canlıları üç kötü yoldan

789 üntürür . tül tüşämək burxan quğın bulup ön

çıkartır: rüya gören üstadın saadetini bulup ön

790 oruñ-dağı bodistv-lar-ğa nom nomlap tınlağ asıg-ın

yerdeki bodhisatvalara vaaz edip canlının faydası

791 kılur [351] tül tüşämək bolur : : [352] töz-i tañdir-a-tağı

meydana gelir. rüya görür. temeli büyüdeki

792 iş küç yumkı kavırsar . üç törlüg ärür . [353] kamğ-lıg

işi gücü hepsini toplarsa üç türdür. tamamı

[37a]

793 säkiz törlüg sidi-lär yig [354] üsdünki säkiz törlüg

sekiz türlü büyüleri iyidir. üstündeki sekiz türlü

794 uluğ sidi-lr dört tüş ät'öz-lär ärür . [355] kamağlıg

ulu sihirler dört bedenlerdir. tamamı

795 säkiz törlüg (sidi-lr) [356] munda tolu tükäl ünär . [357] şaṇḍik

sekiz türlü büyülerdir. bunda tamamı yükselir. şāntika

796 poşḍik vaşikarañ abi'çaruk adırmk sürmək

pauṣṭika vaṣṭkāra abhicāruka ayıran süren

797 bärü ängiḍtürmək ağ-turmak-ta ulaḍı saḱınmak üzä

beriye atma ve yükseltmede benzer düşündüğü için

798 büḍmäki bolur . [358] anḍa basa yana oḱ ḱaṇḍali bilgä

tamamlanır. ondan sonra yine caṇḍālī şuurlu

799 biliglig oot-ın säkiz ilig yalınap yänä öçülüp

ateşin sekiz eli parlayıp tekrar sönüp

800 yänä säkiz ilig yalınap yana oḱ öçülüp üçünç

tekrar sekiz eli parlayıp tekrar sönüp üçüncü

801 yalınamış-ta yüräk-kä tägmiş öd-tä biş uğuş-

parlayışta yüreğe ulaştığı zamanda beş elementlerin

802 -lar-ning sişik saḱınç-ları baḍıp . [359] yüräkdäki tamır

şüpheli düşünceleri olur. yürekteki damar

803 tügüni şaṣılür [360] töz-i yüräk-ning üç törlüg orñañıp

düğümü çözülür. temelinde yüreğin üç türlü yerleşip

[37b]

804 turguluk yang-ları bar ärür . [361] burxan-lar-ning

durduğu tarzı vardır. hocaların

805 yüräki säkiz yapırğak-lıg linxu-a täg bolup turur [362]

yüreği sekiz yapraklı (kutsal) nilüfer çiçeği gibi olup durur.

806 bodistv-lar-ning yüräki-ning uçı yoqaru ///

bodhisatvaların yüreğinin ucu yukarı

807 yүү-lüg bolup turur . [363] tınlağ-lar-ning yüräk uçı

canlı olup durur. canlıların yüreğinin ucu

808 aldın <'w> töpün yүү-lüg bolup <bolup> turur [364]

alttan baş eğerek canlı olup durur.

809 ol ymä yüräk-ning bağ-ı tügüni şäşilip

o da yüreğinin bağını, düğümünü (hend.) çözülüp

810 yüräk uçı örü yoqaru yүү-lüg bolmaq-tın

yürek ucu yukarıda (hend.) birleştiğinde

811 linxu-a ağız-ı açılmış tip adañur : : [365] taşdıķı bälgüdä

nilüfer çiçeği ağzı açılmış diye adlandırır. dıştaki işarete

812 biş bögülänmäk ädräm-lär tuğar ünär . [366] anđa basa yana

beş olağansütü faziletler meydana gelir (hend.). ondan sonra tekrar

813 oқ säkiz ygrmi ilig yalıñap öçülüp . yana oқ

on sekiz el genişliğinde parlayıp sönüp (hend.) tekrar

814 säkiz ygrmi ilig yalıñap öçülüp kinki üç

on sekiz eli parlayıp sönüp sonraki üç

[38a]

815 kaçda säkiz ygrmi ilig yalınamış-ta tamgak-ka

tane on sekiz el genişliğinde parlayan damağa

816 tægip aldı kaçığ-lığ sışik sakınç-lar badıp

değişerek altı duyu organın şüpheli fikirleri batıp

817 tamgak-takı tamır tögüni şaşılıp linxu-a ağız-ı

damaktaki damar düğümü çözülerek nilüfer çiçeğinin ağzı

818 açılır . [367] taşdınkı bälgü-tä tilin taşkaru ündürmək

açılır. dıştaki alamette dilin dışında yükseltmek

819 üzä torqu tæg yuk-a yadvı bolmaq : : yüz-

için ipek gibi yapışarak geniş olmakt yüz-

820 –lüg tilgän-in tüşü örd-ägli uyur . [368] kız-

lü kasnağını tamamen yakabilir. aç

821 –gak köz-lüg /// alqu tınlağ-lar-ıg körmäk

gözlü bütün canlıları görmek

822 üzä ök ärksinmək kıılır . [369] iç-tiñki

suretiyle hakimiyet kurar. içteki

823 bälgü-tä til-täki ärksinmək-ig bulur [370] alqu

alamete dildeki hakimiyeti bulur. hepsi

824 nom-larığ ögrädinmäksiz-in bulur [374] bışrunmq-tın

akideleri öğrenmeden bulur. olgunlaşmadan

825 ünmiş bilgä bilig-ning ındın kıdığinga

yükselmiş bilgeliğin ondan kıyısına

[38b]

826 tǣgmāk <ärü> ärür : [372] anḁa basa ǵañḁali bilgä

değerek yükselir. ondan sonra ǵañḁālī şuuru

827 bilig oot yalıñnamak üzä iki ǵaş ǵavışıǵ

ateş (gibi) parlamak için iki ǵaş ǵavuşma

828 arasındkı aǵışın açǵu-luǵ ǵapıǵ-ǵa tǣgmāk

arasındaki aǵızın açıklıǵı ǵapıya ulaşır.

829 ärür . [373] muñda öñgrä aǵışın açǵu-luǵ tıldǵı

bundan önce aǵızın açıklıǵının sebebi

830 nǣǵü ol tip tisär . [374] ol ymä ölgäy-şügdä

ne gibidir deyip der. o da ölümde

831 nǣǵük ärsär ymä bilgä bilig-lig oot

nasıl ise ve bilgeliǵi ateş

832 tözlüg ǵañḁali iki ǵaş ǵavışıǵ arasına

tabiatlı ǵañḁālī iki ǵaş açıklıǵı arasına

833 tǣǵip [375] anḁa basa tokuz ǵapıǵ-lar-nıñ tälükinǵa

ulaşır. ondan sonra dokuz ǵapıların tamamınca

834 ünüp barır . [376] amḁı bo kǣşıǵḁa bışırınmǵ-tın

yükselir. şimdi bu sırasında aydınlanmadan

835 nǣǵük-in ärsär ymä ǵañḁali bilgä biliglig

ne şekilde ise de ǵañḁālī bilgeliǵi

836 oot tözlüg ǵaş ǵavışıǵ arasına tǣǵip

ateş tabiatlı kaş açıklığı arasına ulaşır

[39a]

837 ongđın burun yüğindin ünüp . onđın sınıgar alku

sağdan burun deliğinden yükselip sağ taraftan hepsi

838 ançulayu kälmiş-lär-ning soldın burun yüğin-ça

ilk başta gelenlerin soldan burun deliğince

839 kirip tört tilgän-täki saķınç-sız <bilgä> (bilgä) biliglig-

girip dört tekerlekteki düşüncesiz şuuru

840 –ig alıp kändü öz-i-ning sol burun yüğinça

içeri alarak kendisinin sol burun deliğinden

841 kirip <soldın> tüz töpüdä tägmäk üzä bışrun-

girip soldan sakın tepede ulaşmak için aydınlanma

842 -mak kăsig-ning ındın kıdıg-ka tägmäk ärür [377]

sırasının ondan kıyısına ulaşır.

843 anın bışrunmak-lıg darni-lıg kăsig ärür . [378] bo başlg-

o sebeple olgunlaşmanın dhāraṇī sırasıdır. bu yaralı-

844 –lıg năgü törlüg ädgü ädrām-lär ärsär . ol alku

lık ne kadar çeşitli faziletler ise o tamamı (hend.)

845 barça kändü-nüng ät'öz . [379] til . köngül yıgmış-ning

kendi bedeninin dil, gönül birikmesinin

846 ädgü-si adruk-ı ärür . [380] amdı inyaña bilgä bilig tuğur-

üstünlüğüdür. şimdi bilgeliği (hend.) doğura-

847 –güluğ inyana bilgä bilig kăsigig ukıdur körkiđür : : [381]

cak bilgeliği (hend.) sırasını anlatır ve gösterir.

[39b]

848 nāgü ädgü ädrām ünsär . bo ol barça adın tañdir-a

nasıl faziletler ortaya çıkarsa bu o bütün diğer tandra

849 uğuş-lar üzä yıgmış ädgü ädrām ärür . [382] inçip

kabileleri üzerine birikmiş faziletlerdir. böylece

850 munda iki törlüg bilgä bilig-lr ärür [383] kirmäklig <(körmäklig)>

bunda iki türlü bilgeliklerdir. batan ve görülen

851 yılayu bilgä bilig täğşürmäklig çınlayu bilgä

hainlik bilgelik değıştiren tamamlayan

852 bilig ärür . [384] pirdy-a paramid-taķı yañg-ça

şuurdur. prajñāpāramitādaki metoda göre

853 kılsar arıg süşük yirdinçü-lüg bilgä bilig

meydana gelse temiz (hend.) yeryüzü bilgeliği

854 birlä yirdinçü-(lüg)-tin ärđmiş bilgä bilig <y> ärür [385]

ile yeryüzünden geçmiş bilgelikdir.

855 angbaşlayu ol inçip töpüdäki xañg uşık-kä

ilk başta o buna karşı tepedeki hūm heceye

856 çandali bilgä bilig töz-lüg oot täg-

çañdālī bilgeliği tabiatlı ateş değışmek

857 –māk üzä xañg uşig ärtmäkindin yılayu

için hūm hece geçmeden hain

858 töz-lüg bodi köngül-lüg tigl'i tiş kıdığınca

tabiatlı aydınlanmış hisli damla dış katına

[40a]

859 tãgi tolmaq üzä birlä saqınç-lıg mǎngi tuğar [386] yogaçarı-

kadar dolmak için beraber düşünceli mutluluk doğar.

860 –ning tüzülmäklig köngül-dä içdinki taşdıñkı

düzenli olan gönülde içteki ve dıştaki

861 ađkañgu uğuş-ın mǎngilig körmäk üzä

bağlanan bağlanma kökünün saadetini görmek için

862 ördüg nişvani-lıg inçkä ülüş-lär-i üzä

örtü ihtiraslı ince payları üzerine

863 ördülüp yaruğ yaşuğ körmäz . [387] vaçıra upam tiyan

örtülüp ışık görmez. vajranın müminleri dhyāna

864 az kiçig köngül uğuş-ında tuğar . [388] anıng taş-

küçük (hend.) bir gönül kabilesinde doğar. onun dışındaki

865 -tınkı bālgüdä yüz ming yañga-ning küçi

alamette yüz bin metodun gücü

866 birlä täng tüz bolmaq . [389] içdinki bālgü (yr[?])-tınçü aş-tın öñgi

ile fevkalade düz olur. içindeki alamet yeryüzü ziyafetten başka

867 ö(d)rülür . [390] yisär ymā sumur tǎg-çä yigāli uyur . [391]ańta basa

seçilir. yese de sumeru gibi yiyebilir. ondan sonra

868 yılayu tözlüg bodi köngül-lüg tigli tamğak-ka

hainlik tabiatlı aydınlanmış hissinin damlası damağa

869 tãgi tolmaq üzä . birlä saqınçlıg yig üsdüñki mǎngi

kadar dolduğu için birlikte iyi üstte saadet

[40b]

870 ögrümç tuğar . [392] yogaçari-niñg tüşülmäklig köñgöl-tä

mutluluk doğar. yogācāryanın düzenlediği gönülde

871 içdinki taşdınkı adka<k>n-ğu uğuşın mäñgilig körmäk

içteki ve dıştaki bağlanan elementin saadetini görmek

872 üzä . içdin sıngar-kı ördüg /// nişvani-lr-ıg

için iç taraftaki örtü ihtirasları

873 tüpindin tarkarıp . içdin-ki adkañgu uğusın bilgü-

baş eğdirip uzaklaştırıp içteki bağlanan elementin bilgiye

874 –kä nişvani-lıg ördüg-in ördülüp . yaruk yaşuk .

ihtirashı örtüyle örtülerek ıyık (hend.)

875 köşünmüz . [393] nişvani-liğ şımnuğ udup yigädip . taşdınkı

görünmez. ihtirashı şeytanı yenip (hend.) üstün olarak dıştaki

876 bälgu-(tä) tört törlüg yıgılğuluk ig kām-lär kök qalıg-

alamette dört türlü toplanacak hastalıklar (hend.) gökteki

877 –tägi bulıd açılmış tæg bolur . [394] içdinki bälgu-tä .

açılmış bulut gibi olur. içteki alamette

878 biş törlüg ağu nisvani-lr-ıg tüpindin bärü tarqa[r]ur . [395]

beş türlü zehir, ihtirasların kökünden itibaren mahveder.

879 yılayu (tözlüg bodi) köngöl-lüg <bodi> tigli yüräkdäki nom-luğ tilgän-

hain tabiatlı aydınlanma gönüllü aydınlanma damlası yürekteki akide tekerleğine

880 –kä tägi tolmuş öd-tä ögrünç-tin öngi . ödrülmäklig

kadar dolduğu zamanda sevinçten başka ayrılır ve

[41a]

881 ögrünç tuğar . [396] içdinki taşdınkı adkañgu uğuş-lr-ıg

sevinç doğar. içteki ve dıştaki bağlanan elementleri

882 mängilig körür . [397] alku nişvani-(līg ördüg-lrig) <lruğ> tüpindinbärü tarğa-

huzurlu görür. hepsi ihtiraslı örtülerini kökünden bozup

883 –rıp . ükmäklig şımnuğ udup yigädip [398] . taşdınkı

çoğalan şeytanı yenip üstün olur. (böylece) dıştaki

884 bälgü-tä biş maxabud-larğa tıdıg-sız bolur . [399] yılayu

alamette beş mahābhūtalara engelsiz olur. hain

885 tözlüg bodi köngül-lüg tigli kindikdäki bälgürdm-ä

tabiatlı aydınlanmış his damlası göbekteki beliren

886 tilgän-kädägi tolmk üzä . öz töz üzäki aqıg-sız

döngüye kadar dolduğu için varlık üzerindeki akıcı olmayan

887 mängi ögrünç tuğr . [400] içdin taşdın adkañgu-larig mängilig

sevinç meydana gelir. içte ve dışta bağlananları saadetli

888 körmäk üzä . kuruğ tözüg tanuğlp . ä[rkli]g

gördüğü için boş tabiatı kanıtlayıp güçlü

889 ölümlüg şmnuğ udup yigädip maxa mudur-a

ölüm şeytanını yenip (hend.) ölümsüz mahāmudrā

890 tözlüg ölümsüz oruñuğ bulur : : [401] kün ay tängri-

esash ölümsüzlük yerini bulur. gün ve ay tanrılar

891 –lär birlä täng tüz bolur . [402] anıñ bälgüsi yig üsdünki

ile yine aynı şekilde olur. onun alameti en yüce

[41b]

892 sidi-lar-ta säkiz törlüg uluğ sidi-lar-ıg bulur : : [403] ol

büyülerde sekiz türlü ulu büyüleridir. o

893 ymä angbaşlayu kök ıalıg-ta barmağ yok bolmıx äsirängü

da ilk başta gökte var olan ve yok olan esirgeyen

894 öng körk-lärkä bälgürdm-äk yügrük bolmağ nâ

çehrelere görüntülere belirtmek acele olmak. ne

895 nâgü yisâr aş bolmağ . ırđık ot bilmäk

nasıl yese aş olma guşikâ (hap) ateşi bilen

896 kılnç ayaskanı bñdürmäk . yir aldıñ-kı

hareket ayaskānda belirme yer altındaki

897 koymtso ağılık bilmäk-tâ ulağı säkiz törlüg

hazineyi bildiğinde ayrıca sekiz türlü

898 uluğ sidi-larıg bulur tapar . [404] anđa basa yılayu

ulu büyüleri bulur. ondan sonra hain

899 tözlüg bilgä biliglig tigli . kintik altın-

tabiatlı bilgili damla göbek altındaki

900 -kı oot töz-lüg çandali tamır içindä

ateş tabiatlı cañdālī damarı içine

901 tolmağ üzä kök ıalıg-ta tolu tüş ät'öz-

dolduğu için gökte dolup rüya bedenli

902 –lüg burxn-lar-tın nom äşıdür . [405] ülgülänçsiz

üstattan vaaz dinler. sayısız

[42a]

903 üküş burxn-lar uluş-ında bargalı uyur . [406]

pek çok hocalar alamine varabilir.

904 içdinki bälgü-tä . ät'öz-tä yaruk tilgän ünümäk

içteki alamettedir. bedende aydınlama tekerleğine yükselme (hend.)

905 kaldırmış tæg bolmak . büdimäk oynamak-lığ

gibi olmak sevinme (hend.)

906 köngül turğurur. [407] anda basa aqıg-lığ iki

duygusunu ortaya çıkarır. ondan sonra akıcı bin

907 tümän bir ming . altı yüz yiil öçär amrılur [408]

altı yüz yirmi bir rüzgar söner, sükunet bulur.

908 anda basa ög aña-ning kanı iki adak uul

ondan sonra ananın (hend.) kanı iki ayak dibi

909 aldın kün tilgän bolup kang-ning yürüng tigli

alttan gün tekerleği olup babanın beyaz damlası

910 kindik-đäki oot mandal-ta bolup körgülük [=kirgülük]

göbekteki ateş mañdalada olup görülebilen

911 yılayu tözlüg bilgä bilig tükäsär .

yanıltıcı esaslı bilgi (hend.) sona erse (hend.),

912 tüpüksär . täğşürmäklig çınlyu tözlüg

tamamlasa değışmeli hakiki tabiatlı

913 bilgä bilig ärsär . kindik-đki çınlyu

bilgelik ise göbekteki hakiki

[42b]

914 tözlüg bodi köngül-lüg tigli tolsar saķınç-

tabiatlı aydınlatma gönüllü damla dolsa düşüncesiz

915 –sız tözsüz tözlüg ögrünç tuğar . [409] ol

biçimsiz varlığın sevinçli doğar. o

916 ymä içdin taş-dın alķu adķ[an]ğū uğuş-lar-ıg

da içeride ve dışarıda hepsine baēlı kökleri

917 kuruē körmäk üzä bilgülük nom-lar-nıng

boş görmek de bilgi kanunlarının

918 (tıdıg-ın) köşi<gi>gin yuķ-a sidiräk . <turķaru> (torķu) köz-kä ördül-

engelini (hend.) yukarı incecik ipek gibi göze örtülmüş

919 –miş-çä tänglig körür . açuķ yaruķ körmäz . [410]

olarak görür, açıkça (hend.) görmez.

920 yolu bälgürdm-ä ät'öz-üg bulup . şiri çakır-a

yolu görülen bedeni bulup şiri

921 sanbar-a-nıng yoga takini-lar bälgürüp . yüz

cakrasamvaranın yoga dākinīları görölüp yüz

922 burxn-lar uluş-ında barıp nom nomlayur . [411]

hocalar ülkesine varıp akide öğretir.

923 birär birär tüü yüd-lär-indin yüşär yüşär

her bir tüy deliğinden yüzer yüzer

924 bälgürdm-ä ät'öz-lrig aç'yalı uyur . [412]

görünen vücutlarını açığa çıkarabilir(hend).

[43a]

925 yüräk-kädägi çınlayu tözlüg bodi köngül-lüg

yüreğe kadar hakiki tabiatlı aydınlık gönüllü

926 tigli tolmış ödtä saķınç-sız tözlüg

damla dolan zamanda düşüncesiz tabiatlı

927 yig üsdünki ögrünç-in içdin taşdın

en yüce sevincin içten ve dıştan

928 alķu adķ[an]ģu uģuş-lar-ın kuruğ tözlüg

hepsi bağlanma köklerini boş tabiatlı

929 körmäk üzä taşdın-ķı adķ[an]ģu uģuş-ın

görmek üzerine dıştaki bağlanma köküyle

930 bilgü-kä bilgülüg nom-nung tıdıģ-ı köşigi

bilgiye bilinen öğretinin engeli (hend.)

931 inçkä ülüş-kä bar-ın-da . yol-ı nomluğ

ince hisseye hepsinde yolu akide

932 ät'öz köngül uģuş-ında tuğar . [413] ming burxan-

vücudu gönül soyunda doğar. bin hocalar

933 –lar uluş-ında barıp . mingär tınlğ-lar-ķa

ülkesine varıp binlerce canlılara

934 asığ tusu kılur . [414] birär birär tüü yüd-

fayda (hend.) sağlar. birer birer gözenek

935 –lär-indä mingär mingär bälğürdm-ä-lär-ig

kilitlerinde biner biner görünenleri

[43b]

936 aç'ğalı yadğalı uyur . [415] ol burxn-lar uluş-ındkı

açıklanabilir(hend.). o hocalar ülkesindeki

937 bodistva-lar-ka nom nomlayur . [416] tamgak-dkı çın-

bodhisatvalara vaaz eder. damaktaki

938 –layu tözlüg bodi köngül-lüg tigli tolmağ üzä

hakiki tabiatlı aydınlatma gönüllü damla dolmak üzere

939 sakınç-sız tözlüg ögrünç-đin öngi ödrül-

düşüncesiz esaslı sevinçten başka ayrılma

940 –mäk-lig ögrünç tuğar . [417] içđin taşđın alku

sevinci doğar. içte ve dışta bütün

941 adķanğulırğ kuruğ tözlüg körmäk üzä

bağlananları boşluk tabiatı ile görmek üzerine

942 bilgülük nom-lar-ning yoğun yinçkä tıdığ-ın

bilinecek öğretilerinin kalın ve ince (hend.) örtülerinin (hend.)

943 kösig-lär-in tüpindinbärü kiğip tarıkıp

dibinden beri gidip uzaklaşıp

944 yol-ı öz tägingülük tüş ät'öz köngül uğuş-

yolu kendini değıştirecek rüya bedeni gönül kabilesinde

945 –ında tuğar . [418]kolđi sanınça yirtünçü uğuş-lar-

doğor. sayısınca yeryüzü kabilele-

946 –ında barıp tınlğ-lar asığ-ın kıılır . [419] birär

rine varıp canlılara fayda kılar. birer

[44a]

947 birär tüü yüd-lär-indin kolđi kolđi öngi öngi

birer gözenek kilitlerinden pek çok farklı

948 bälgürdm-ä-lrig açğalı yadğalı uyur . [420] aning

görünenleri açıklayabilir (hend.). onun

949 oğ bodisatva-lar kuvrağ-inga nom nomlayur : : [421]

bodhisatvalar cemaatine vaaz verir.

950 iki kırk lakşan säkiz on nayrağ az yaruk

otuz iki lakşana ve seksen simge az ışıık

951 yaşuk ünär bälgürär . [422] anda basa tüz töpü-kä-

ortaya çıkar. ondan sonra düz tepeye

952 -dägi <çandali> çınlayu tözlüg bodi köngül-lüg

kadar cañdālī hakiki tabiatlı aydınlatma gönüllü

953 tigli tolmağ üzä saķınç-sız öz tözlüg

damla dolmak üzere düşüncesiz kendi tabiatlı

954 ögrünç mängi birlä alku nom-lar-ıg kuruğ

sevinç ile hepsi öğretileri boş

955 körmäklig aķıgısız tözlüg mängi bir öd-

görmeli akıcı olmayan tabiatlı sevinçli bir zamanda

956 –tä tuğar . [423] yolu uluğ mängilig ät’öz

doğar. yolu ulu sevinçli beden

957 bolup ög aña-nıng kışıl tigli adak

olup ananın (hend.) kızıl damla ayak

[44b]

958 aldın-ķı kün tilgān bolur . [424] kang ata-nıng

altındaki güneş tekerleği olur. atanın (hend.)

959 yürüng tigli . tüz töpü-tä bir yangı-dakı

beyaz damlası, düz tepede bir metottaki

960 ay tilgān bolmış ärür . [425] ät'öz-i inyaña bilgä

ay tekerleği olmuştur. jñāna şuuru

961 bilig ät'öz-lüg bir ärip öz <ät'öz> (töz)-i

bedeni bir olup kendi bedeni akidesi

962 yok [426] kuruğ bolmaķ ärür . inyana bilgä bilig

yoktur. boş olmaktır jñāna bilgeliği (hend.)

963 tuğguluķ . inyana bilgäbilig-ning kızıgı

doğan jñāna şuurunun sırası

964 ärsär . tüpükmiş kızlaklig kăşig ärür . [427]

ise tamamlamış gizli sıradır.

965 tört törlüg tüş ät'öz . biş bilgä

dört türlü rüya bedeni beş şuurlar

966 bilig-ır bir tözlüg bolmaķ ärür . [428] ol ymä

bir tabiatlı olmaktır. o da

967 nirvan bilgä bilig ät'öz ärsär . iki kırk

nirvāna bilgeliği (hend.) beden ise otuz iki

968 lakşan säkiz on nayraķ kulaç-ça yaruķ-ķa

lakşana seksen anuvyanjana kol buyunca aydınlığa

[45a]

969 tükäl-lig bolmıx ärür . [429] tüş ät'öz-nüng

tam olarak donanmış olmaktır. rüya bedeninin kendi

970 öz töz-i kuruğ nomluğ ät'öz ärür . [430] tınlğ

akidesi boş akide bedendir. canlı

971 ät'öz-ingä äsringü asığ kılgu-ka

bedenine farklı fayda kılmak için

972 bälgürdmäk bälgürdm-ä ät'öz ärür . [431] bolar üçägü

beliren görünen bedendir. bu üçünün

973 bir tözlüg bolmağı . uluğ mängilig ät'öz

bir akide olmasıdır, ulu sevinçli beden-

974 ärür . [432] biş bilgä bilig-lär ärsär . tüz töpü-

dir. beş bilgiler (hend.) ise düz

975 –däki ay tilgän tüşülmäk töz-

tepedeki ay tekerleği dizilmesi akide,

976 adak aldın-kı kün tilgän tüşülmäk töz-

ayak tabanındaki güneş tekerleği dizilmesi tabiat-

977 –lüg bilgä bilig ärür . [433] tört ät'öz bir

lı bilgeliktir (hend). dört beden bir

978 tözlüg ärip öngi täğşilmäki atırdıtaçı

tabiatlı olup farkı ayırt edecek (hend.)

979 böldäçi bilgä bilig ärür . [434] tınlğ asığ-ın

olan bilgeliktir (hend.). canlı faydasının

[46a]

980 kılamak-*da* katıqlamak-sız özin kântün ök

kılmada katlamasız kendinin kendini

981 körmäk . bûdmiş iş-lig bilgä bilig ärür [435]

görmek tamamlanmış işli bilgeliktir.

982 bolar yumkı bir tözlüg bolmağı . nom uğuş-

onların hepsi bir tabiatlı olması akide soyunun

983 –nung bilgä biligi ärür . [436] tört ät’öz biş

bilgeliktir. dört beden beş

984 bilgä bilig bir tözlüg bolmağı . vçir-a tar-a

bilgelik bir tabiatlı olmak vajradhara

985 vçir tatdaçı inçip tüpükmiş kizläklig

vajra tadacak böylece tamamlamış gizli

986 kâzig ärür . [437] munı ymä kim-kä kizlägülük ärür

sıra olur. bunu da kimlerden gizlemek gerekir

987 tisär . şiravak-lar-ğa pratikabut-lar-ğa

dese talebelerine, başkalarına şifa veremeyen budalardan

988 kişlägülük ärür . [438] munı ymä kim-kä kizlägülük ärür

gizlemek gerekir. bunu da neden gizlemek gerekir:

989 bir aşun-ta yig üsdünki mxa mudir-a-

bir dünyada en yüce mahāmudrānın

990 –ning sidi bulğuluk al aldağ olar-ta yok üçün

büyyü gücü bulunan usül (hend.), onlarda olmadığı için

[46a]

991 kişläyür . [439] olar-ning köngül uğuş-ında kirmäz

gizler. onların gönül köküne girmez

992 sığmaz üçün kişlägülük ärür . [440] anın tüpükmäk

sığmaz dolayısıyla gizlemedir. bu sebeple tamamlama

993 kizläklig ärür [441] tört törlüg käsığ-lärig

gizlidir. dört türlü yolları

994 yol-ça uduşmak-lığ täring nomluğ tamngak-ıg

yol gibi itaat derin tabiatlı talimatı

995 çoğ-luğ yalın-lığ uluğ baxşı . naropa-ning

parlak ulu hoca nāḍa-pādanın

996 kántü ağız-ındın nomlayu yarlıkamış . kılğak-

kendi ağzından vaaz etmiş: kulaktan

997 –tın kılğak-ka ağız-tın ağız-ka ulağ sapıg

kulağa ağızdan ağıza devam

998 bolmış dantir-a ärür : : [442] şaki-lığ toğın uluğ

etmiş sihirdir. şakyada doğan ulu

999 baxşı çoğ çu bağ-lığ darma tuaçi çoşki

üstat bağlı dharma tuaçi čhos-kyi

1000 irgämsän nomluğ tuuğ atlg baxşı üzä

rgyalmchan tabiatlı tuug adlı hoca üzerine

1001 yaratmış ärür : : [443] ?? tüpsüz tring bo

yaratmış olur. dipsiz (hend.) bu

[46b]

1002 dantir-a-ning . tüpüt-ça-sin körüp .

sihrin tibetçesini görüp

1003 tümkä biligsiz tömäniç kûlut

bilgisiz (hend.) alçak (bir) kul (olan)

1004 kāmıl-lıg ary-a açari . tükāl-liğ bilgä

hamili ārya ācārya tam olarak donanmış yol

1005 isdoŋpa baxşı-ning boşuğ yrlg-ı üzä

hocanın (hend.) serbest olma emri üzerine

1006 ävirü aqdaru täginđim :: :: :: [444]

tercüme ederek (hend.) ulaştım.

1007 çi çing onunç-ı bars yıl altıncı

çi çing onuncu pars yılı altıncı

1008 ay tört yangı-ka üç lükçüng balık-

ay dörüncü gününde üç lükçüng şehirli

1009 –līg kûlut mn yangı boşgutçı sarıg tutung

Kulları olan yeni hoca sarı tutung

1010 asuday oğul-ning lingçi-si üzä bitidim sadu ädgü :: [445]

asudayın oğlunun isteği üzerine yazdım.

1011 sādhu [in Brāhmī-Schrift] ????

sādhu (hend.) sādhu

[47a]

1012 oom suvasdi sidam ağmanggal bolzun : : [446]

om suvasdi sidam! şöhret ve servet olsun.

1013 vzir-lıg baxşı-ning adağ-lıg şooş linxu-a-

vajra hocanın çifte ayaklı lotusuna

1014 –singa asuday oğul yükünürmn . [447] çandali-ning

asuday oğuluna secde ederim. canđālīnın

1015 altı dyan-ning udişguluk yangı ärsär .

altı dhyānanın takip eden günü ise

1016 başlayu-ça ang öngdün ädgü yaraşı orun-ta

başlıca en önce iyi yaratılış yerinde

1017 tüz bağdaşını olurup . uça-nı köndürüp

düz bağdaşıyla oturup uçanı gönderip

1018 iki ilig-ni bumpa yanglıg tiz üzä

iki elini ibrik gibi diz üzerine

1019 boş şodup boyun-ın yuy şuş boyun-ınga

serbest koyup boynunu tavus kuruşu boynuna

1020 okşadı tuğgu ol [448] til-in tamgāk-ka

benzer biçimde bağlanmıştır. dilini damağa

1021 tiräp köz üzä titrü burun uç-ın

basarak göz üzerine titreyerek burun ucunu

1022 körüp anda kin vsir-lıg baxşı-ning dyan-ın

görüp ondan sonra vajralı hocanın dhyānanın

[47b]

1023 saķıngu ol . [449] baxşı-tın küt koluğu ol [450] mundağ

düşüncesidir. hocadan niyazda bulunmalı. böyle

1024 tip dyan dantir-a-lar-ıg . bışrunğu-qa

deyip dhyān sihirleri olgunlaşmaya

1025 aşıtıd birü yarlıkazun-lar tip öngdün

nimet biri buyursunlar diye önceden

1026 oştaçı baxşı dyan-ı uçıkdı [451]

önder hoca dhyānı tamamlandı.

1027 ikinti baxşı baş-ın üç ārdini-lār-kā

ikinci hoca başıyla üç cevherlere

1028 mandal ançulayu-luğ ol mandal yangı uçıkdı : : [452]

maṇḍala o şekilde o maṇḍala günü tamamlandı.

1029 üçünç bir kşan-ta öz āt'öz-in pıntsuin

üçüncü bir anda beden kendini devatāyım

1030 mn tip saķınıp . āt'öz içindā yürüng

diye düşünerek beden içinde beyaz

1031 kovuğ kuruğ . saķıngu ol uçıkdı : : [453]

boş (hend.) düşünce son buldu.

1032 törtünç tmır bışrunğuluk kāşig ārsār .

dördüncü damar olgunlaşan sıra ise

1033 āzrua tālūk-tin aldın vçir-kađāgi .

brahma delikten altta vajraya kadar

1034 avaduti tamır-ıg aş nglg saınıp .

avadht damarı aş renkli dinerek

1035 aning ongğın yanında ııl nglg rasaa

onun sağ yanında kıızıl renkli rasan

1036 tamır-g saınıp . sol-tın yanında yürüng

damarı dinp sol yanında beyaz

1037 nglg lalana tamır-ıg saınıp . bo iki

renkli lalan damarını dinp bu iki

1038 tamır-lar-nıng üstün uı burun-nung .

damarların üstteki ucu burunun

1039 ikidin sıngar-ında tikilip turur . [454] bo o .

iki tarafında dikilmiştir.

1040 iki tamır-lar-nıng altın uı kindik-

iki damarların alttaki ucu göbekten

1041 -tın tört ilig atın tuup

dört eli ziyafette tutuşup

1042 turur . saıng ol . [455] bo tamır-lar-ıg

durup dinmelidir. bu damarları

1043 yürüng tz ruğ yaruk bo tört

beyaz düz, boş aydınlık, bu dört

1044 törlüg dyan tuđđına bışrunđu ol

türlü dhyn doğunca olgunlamal;

1045 krkg yangılmayı-luk . ol [456] törtünç

görüſü yanılmamalı. dördüncü

[48b]

1046 dyan uçukdı : : [457] biſinç tıdığ-lıg

dhyānı tamamladı. beſinci engel

1047 yiil-in üç kağa küçlüg yürüp .

yılın üç tane güçlü yürüyüp

1048 ündürmiſ-tä ök başlağ-sız-tın .

çıkardığında başlangıcı olmayandan

1049 bärü-ki nizvani kılınç-lar barça

beriki kleſa amellerce

1050 burun-nung iki yüdin-tin taſkaru

burunun iki deliğinden dıſarı

1051 ünmiſ-in saķınıp içgärü yiil-ig

yükseldiğini düşünüp içeri rüzgarı

1052 yıgmıſ-ta öngdün kök kalıg-ta

topladığında önceden gökte

1053 baxſı baş-ın alķu ançulayu kälmiſ-

hoca başını hepsi ilk başta gelen-

1054 –lär-ning barın köngül-kärip . olar-ning

lerin hepsini düşünüp onların

1055 yruk-lar-ı burun-nung yüdinçä kirip

parıltıları burunun deliğine girip

1056 tolp ät'öz yadılmış-ın saķınıp . iki

bütün beden yayılmasını düşünüp iki

1057 yiil-lär-ig qabşurup tuđu ol . [458]

rüzgarı kavuşturup tutandır.

[49a]

1058 munung adı urunggup-pa ärür . [459] anda basa

bunun adı urungguppadır. ondan sonra

1059 altın-kı yiil-ig üstün tarđıp .

alttaki yeli üstten çekip

1060 üstün-ki yiil-ig altın indirüp .

üstteki yeli alttan indirip

1061 üç tamır-ning qabşudın-ta yiil-ig

üç damarın kavuştuğunda yel

1062 tuđu ol . [460] munung adı ukangu-a ärür . [461]

tutulmalı. bunun adı ukanguadır.

1063 ol oq tuğmış yiil tüü tüp-lär-in-

o tutan yılı saç diplerinden

1064 –tin tıngraq art-lar-ın-tın . taşqaru

tırnak arkalarından dışarı

1065 ünmiş-in sağıngu ol . [462] munung adı şilu-a

yükseldiği düşünölmelidir. bunun adı şilua-

1066 ärür : [463] anda basa surt oq ‘äzrua

dır. ondan sonra çabucak brahma

1067 tälük açılıp anıng içindin tüdün

delik açılarak onun içinden duman

1068 trk atmış ok yanglığı ünüp

hızlı atılmış ok gibi yükselip

1069 kök kalığ-ga yadılmış-ın sakıngu [464]

göğe yayıldığını düşünecektir.

[49b]

1070 ol . bo ärsär pau-a-ka okşadıg-lıg

bu ise pauaya karıştırıla-

1071 ol . [484] tälüm bışrunmağ-luğ ol . [465] birär

bilir. her şey gerçekleştirilmeli. birer

1072 kin köngül-kärgülük ol . [466] munung adı

sonra gönül gergidedir (eziyettedir). bunun adı

1073 tal-tar pang-u-a ärür . [467] yiil-kä

tal-tar panguadır. yele

1074 bışrunmış-nıng bälgü-si . kögüz ağrımaz

olgunlaşmanın alameti: göğüs ağrımaz

1075 ät'öz armaz içtin singar uluğ mängi

beden yorulmaz iç taraftan ulu seninç

1076 tuğar [468] bışınç uçukdı : : [469] altınç

doğar. beşinci tamamlandı. altıncı

1077 öz-nüing al<t>ın-ta kaş kavşut-

kendinin altında kaş birleşti-

1078 –ında /// darm-a sanbau-a birlä

ğinde dharma sambhava ile

1079 tūdüş ärür-in köngül-kärip

çekişme olmasıyla düşünüp

1080 ol darm-a sanbau-a-ning oğur-a-

o dharmasambhavanın ortasında

1081 –sında köngül-li yiil-li ikägü-

gönüllü yılı ikisinden

[50a]

1082 –tin bälgülüg bolmış bir yaruk yaşuk ud

alametli olmuş bir aydınlık (hend.) sığır

1083 burçaqınça tänglig şükr-a saķınıgu ol. [470] anda

fasülyesi gibi denk şukra düşüncesidir. ondan

1084 basa ol şukr-a siring ok kılip ‘äzrua

sonra şukra siring kılip brahma

1085 tälük-tä turmış-ın saķınıp yiil-ig tuğgu

deliğinde durduğunu düşünüp yeli tutmalı-

1086 ol . [471] anda basa ol ok yanglığı ol boğuz-ta

dır. ondan sonra aynı şekilde o boğazda

1087 turmış-ın saķınıp yiil-ig tuğgu ol . [472]

durduğunu düşünüp yeli tutmalıdır.

1088 anda basa ol ok yanglığı şukr-a yüräk

ondan sonra aynı şekilde şukra yürek

1089 tuşında turmış-ın saķınıp yiil-ig tuğgu

dışında durduğunu düşünüp yeli tutmalı-

1090 ol . [473] anda basa ol oğ yanglığı ol şukr-a
dır. ondan sonra o şekilde şukra

1091 kindik-tä turmış-ın sağıngu ol yiil tuğgu
göbekte durduğunu düşünmeli ve yel tutulmalı-

1092 ol . [474] anda basa ol oğ yanglığı ol şukr-a
dır. ondan sonra o şekilde o şukra

1093 üç tamır-ning kabşut-ında turmış-ın
üç damarın birleşiminde durduğunu

1094 sağınp yiil-ig tuğgu ol . [475] anda basa
düşünüp rüzgarı tutmalıdır. ondan sonra

[50b]

1095 ol oğ yanglığı . ol [476] şukr-a vçir tüpindä
o şekildedir. şukra vajra tepesinde

1096 turmış-ın sağınp yiil-ig tuğgu ol . [477]
durduğunu düşünüp yeli tutmalıdır.

1097 anda basa ol oğ yanglığı ol şukr-a vçir-a-
ondan sonra o aynı şekilde şukra vajra-

1098 –ning oğur-a-sında turmış-ın sağınp
nın ortasında durduğu düşünüp

1099 yiil-ig tuğgu ol . [478] anda basa bo oğ
yel tutulmalıdır. daha sonra

1100 yanglığı iyin kăşigçä ađdıña ađdıña ‘ăzrua

bu şekilde sırayla yüксеle yüксеle brahma

1102 yanglıg iyin käşigçä ağdına ‘äzrua

gibi sırasınca yükselerek brahma

1103 tälük-tin inip darm-a sanbau-a-ta

deliğinden inip dharmasambhavada

1104 köngül-üg tigli-tä kılğuk . [479] bo kşig-tä ança ok

gönüllü damlada kılınacaktır. bu sırada öyle

1105 bışrunsar . köngül-üg bir uçluğ kılıp

olgunlaşsa gönlü bir uçlu kıla-

1106 uyur . [480] bışrunmağ-ning bälğü-si ärsär

bilir. olgunlaşmanın alameti ise

[51a]

1107 şukr-a (nı) tarđmaq üzä ät’öz isig üzä

şukranın çekilmesiyle beden ısıtı ile

1108 toşup uluğ mängi tuğar . [481] tärs köngül

dolup ulu sevinç doğar. aksi gönül

1109 bir yindäm kalır [482] içtin singar isyaña

tamamen tek kalır. içten tarafta jñāna

1110 bilgä bilig tuğar . [483] bo sav-ning tanuğ-

bilgeliği doğar. bu sözün tanığı

1111 –ı sudur-ta inça tip tiyür . köngül

sūtrada şöyle buyurdu: gönül

1112 töz-ingä bir yindäm tayansar ançılayu

kökünw daima dayansa öylece

1113 ok ür kiç ödün yıǵılǵu-luq ol .

er ya da geç (hend.) zamanda toplanılacaktır

1114 tip . [485] taştın singarkı bälǵü-si ärsär

deyip. dış taraftaki alameti ise

1115 yüüz uđru yilvi okşadı tüğün täg

yüze karşı büyüye benzer duman gibi

1116 bälǵü-lär kargäk-lämäsär ymä katun bälǵürür

alametler gerekmece de huzuru belirir,

1117 köşünür . [486] naropa baxşı-ning altı dyan-

görünür. nāḍa-pāda hocanın altı dhyān-

1118 -taķı köngül-üg bir uçluǵ kılǵu ol . [487]

daki gönlü bir uçlu kılmalıdır.

[51b]

1119 al aldaǵ uçukdı : : [488] başlantı altı

usül (hend.) sona erdi. başladı altı

1120 yarađıǵ-ning töz mul bışruǵu-luq

yaratıǵın temeli olgunlaşma

1121 tügün kargäk-lig kapıǵ-ı [489] ang öngdün

düğümü gerekli kapısı. önden (hend.)

1122 üç tamır-ning qabşut-ning bir

üç damarının birleşmenin bir

1123 tatu töz-lüg kışıl önglüg yaruk

dhātu tabiatlı kızıl renkli ıfık (hend.)

1124 yaşuk mängig tuğurdaçı . yingak-ça

sevinci (hend.) doğuracak tarafa

1125 tänglig üstün uçı kintik-kä tägä

denk üsteki ucu göbeğe kadar

1126 turur . [509] avatudi tamır içindä yala turur . [490]

ulaşır. avaduti damarı içinde parlar.

1127 sakınıp oot küçindä ät'öz üzä toşup

düşünüp ateş gücünde beden üzerine doldurarak

1128 ig kām bālgü adkağ-lar [491] yumkı alkınmış-

hastalık (hend.) alameti bağlar. hepsinin azalması

1129 –ın sakıngu ol . [492] ol oot-ka köymiş-in

düşünülmelidir. o ateşte yandığını

1130 sakınıp . byanکار yiil-ig tuğguluğ ol. [493]

düşünüp vyānakara rüzgarı tutulmalıdır.

[52a]

1131 köngül-üg bärk yarp kılğuluğ dyan uçukdı [494]

gönlü sağlam kılınacak dhyāna tamamladı.

1132 öridmiş-tä altı yarağıg-ıg üküş kılmış

yükseldiğinde yaratığı çok yapmak

1133 kargäk : : [495] çandali-ning ikinti dyan-ı bo ärür [496]

gerekir. canďālinin ikinci dhyānası budur.

1134 tamır kabşut-in-takı . inčkä oot uşayu

damar birleşimindeki ince ateş

1135 barıp . kindik-kâdâgi toşmış-ın sakınıp . yana
uzayarak varıp göbeğe kadar dolanı düşünüp yine

1136 ok ol oot yalınayu barıp . yüräk-kâdâgi
o ateş parlayarak varıp yüreğe kadar

1137 toşmış-ın sakınıp . yana ol ok oot
dolduğunu düşünüp yine o ateş

1138 yalınayu barıp boğuz-kağâgi turmış-ın sakınıp
parlayarak varıp boğaza kadar duranı düşünüp

1139 yana ol ok yalınayu tolپ ät'öz-tä ät'öz
yine o parlayarak dolup bedende bedeni

1140 –ın sakıngu ol . [497] munı bışrınmış-ta ät'öz
düşünür. bunu olgunlaşan bedende

1141 isirkänip tär tälim ünsär ol oot ok
esirgeyip ter çok yükselse o ateş

1142 öngdüнки orun-ında yığguluk ol . [498] ät'öz-
önündeki yerde toplanmalı. bedeni

[52b]

1143 –ni amari üzä yuğuluk ol . [499] çandali-ning
ahumara ile yıkanmalıdır. candālīnin

1144 ikinti kăşig-i uçukdı : : [500] anda basa
ikinci sırası tamamlandı. ondan sonra

1145 kintik aldınkı tamır kabşut-ın-takı

göbek altındaki damar birleşimindeki

1146 yiz-ça ülgülüg . oot tamır içindä

bakır gibi kısım ateş damar içinde

1147 üstün tutuşu barıp töpü-täki xang

üstten tutuşarak varıp tepedeki ham

1148 üşik-kä tägmäk üzä . ol xang üşik-

heceye ulaşmak için o ham heceden

1149 –tin kıl-ça tängkig tatu akıp inip

saç büyüklüğünde tatu akıp (hend.)

1150 kindik altınkı oot-ka tägmäk üzä

göbek altındaki ateşe ulaştığında

1151 kaltı yula-ka yağ tammış täg sır ok

şöyle ki meşaleye yağ damlamış gibi cızırdama

1152 tikinip kinçik-kädağı uluğ mängi toşmış-

sesi duyulup göbeğe kadar ulu mutluluk dolduğunu

1153 –ın sakınıp . yänä ol ok oot yüräk tuş-

düşünüp tekrar o ateş yürek sırayla

[53a]

1154 –ında üstün yanılayu [= yalınayu] barıp . töpü-täki

üstte parlayarak varıp tepedeki

1155 xang üşik-kä tägmäk üzä öngdüñki

ham heceye ulaşması ile önceki

1156 täg ök tigli aqılıp inip inip

gibi damla akarak inip inip

1157 altın-ķı oot-ķa tǵmǵk űzǵ

alttaki ateşe ulaşmak için

1158 yűrǵk-kǵdǵgi uluǵ mǵngi toşmıű-ın

yűreǵe kadar ulu mutluluk dolanı

1159 saķınıpyana ol oķ oot boǵuz-nıng

dűşűnűp dűnerek yine o ateş boǵazın

1160 tuş-ında űstűn yalınayu barıp xang

yerinde űstte parlayarak varıp haıı

1161 űşik-kǵ tǵmǵk űzǵ ol űşik-tin

heceye ulaşmak için o heceden

1162 tigli aķıp inip kintik altınķı oot-

damla aķıp (hend.) gűbek altındaki ateşe

1163 -ķa tǵıp tikilǵnıp tolǵ ǵt'űz-tǵ

ulaşıp dikilip (çaǵlayıp) bűtűn bedende

1164 uluǵ mǵngi toşmıű-ın saķınıp . ol

ulu mutluluk dolanı dűşűnűp o

1165 oot yana yanıp kintik alđın-ında

ateş yine dűnűp gűbek altında

[53b]

1166 bar-ın saķınıp . ol oot ya[l]ınayu űsdűn

hepsini dűşűnűp o ateş parlayıp űste

1167 barıp űngdűnķi aķmıű tigli-ni tűz-ķi

ulaşıp önceki akan damlası akidedeki

1168 üşik-kä birikmiş-in sakınıp : : ät'özüg

heceye birleşeni düşünüp bedeni

1169 kuruğ mängilig bolmış-ın sakıngu ol . [501]

boş sevinçli olanı düşünmedir.

1170 munung adı tanğarığ mudur . [502] çandali-ning

bunun adı adak mudra. canḍālīnin

1171 uduşyak bışrunğu-luḵ käşig-in mn rab-

baştaki olgunlaşma sırasını ben rabşung

1172 –şung torçi yığ-a tägintim : : [503] ikinti

torçi toplayarak tamamladım. ikincisi

1173 yilvi kömän täg ät'öz bälgürtdäçi dyan-

sihir gibi beden görünecek dhyānayı

1174 –ığ bışrunğu-ta lam-a-ning dyan-ın

olgunlaşmada gurunun dhyānasını

1175 örüdp kâz-tä çandali-nı ymä sakınıp . [504]

yükseltip başka canḍālīyı da düşünüp.

1176 anda basa kântü öz . ät'öz başlap

ondan sonra kendi (hend.) vücudu başlayıp

1177 alḵu yirdinçü-täki tınlğ tınsız alḵu

bütün yeryüzündeki canlı ve cansız (hend.) bütün

[54a]

1178 äḍ-lär-ig säkiz törlüg yilvi-kä oḵşadı

varlıkları sekiz türlü sihre benzerdir

1179 ärür tip . köngül-kärgülük ol . [505] kayu-lar ol tisär .

diye düşünmek gerekir. hangileri denirse

1180 yilvi tül . yangku . körk'daş . salkıım . kaparm-a

büyü, düş, yankı aynadaki yansıma, halat, su kabarcığı

1181 sakığ yilü kögän [506] munı ärür tip . sakınmak-

serap, gök kuşağı. budur düşünme-

1182 -lığ bir kășig . [507] kaltı nädig köşüngü-täki

li bir sıra. nasıl ki aynadaki

1183 körkdäş soqmaq başting-lığ alku köngül-kä

yansımaya vurmak baştaki bütün gönüle

1184 yaş1-sız iş-lär-ig buşanmatın ögdir baş-

yakışmayan işleri öfkendirmiyorsa değer baş-

1185 -tın-lığ . alku yaraşı iş-lär-ig ymä ögir-

taki bütün yakışık işleri de düşünmez

1186 -máz ärsär . ançulayu oq bo bişing ät'öz-

ise böylece bu bizim bedenimizi

1187 -ümüz-ni ymä andağ oq körgülüg ol. [508]

de böyle görülebilendir.

1188 yilvi täg körgülüg ikinti kşig dyan

büyü gibi görülecek ikinci sıra dhyāna

1189 ärür . [509] bo kşig-ig tünlä küntüz üşük-

olur. bu sırayı gece ile gündüz

1190 –süz tutçı bışrunğu-luğ ol . [510] üçünç

daima (hend.) olgunlaşmadır. üçüncü

1191 tül dyan ärsär . öngdün kök ıalığ-

düş dhyāna ise önceden gökte

1192 –ta baxşı baş-ın alku burxan-larığ

hoca başını bütün hocaların

1193 bodistv-larığ yr[l]'ıkamış-ın sakınıp

bodhisattvaları vaaz vereni düşünüp

1194 kântü öz arslan yağanış-ın yağıp

kendi (hend.) arslan duruşuyla yatıp

1195 anda basa kântü-nüng boğuz-ta tört

ondan sonra kendinin boğazında dört

1196 yapırğak-lığ bir linxu-a sakınıp

yapraklı bir nilüfer düşünüp

1197 ol linxu-a-ning oğur-a-sunda yürüng

o nilüferin ortasında beyaz

1198 önglög bir ivin tigli-ni köşüngü-täki

renkli bir tane damlayı aynadaki

1199 körkdäş täg sakınıp udıgu ol . [511] munı

güzellik gibi düşünüp uyur. bunun

1200 täg tüşüt-länip tül-ni // tanıp

gibi hayal kurup düşünüyü inkar

1201 umasar boğuz-takı linxu-a-ning oğur-a-

edemese boğazdaki nilüferin ortasında

[55a]

1202 –sında yürüng önglüg oom üşik

beyaz renkli om hecesi

1203 öngdün yapırğak-ında kök önglüg

öndeki yaprağında gök renkli

1204 a üşik küntin yapırğak-ında sarığ

a hece kendi yaprağında sarı

1205 önglüg nu üşik kitin yapırğak-ında

renkli nu hece arka yaprağında

1206 kışıl öngdün ta üşik . tağtın yapırğak-

kızıl önde ta hece kuzey yaprağında

1207 –ında yaşıł önglüg r-a üşik sakınıp .

yeşil renkli ra heceyi düşünüp

1208 sav sakınç kılmatın udığü ol . [512] munı täg

konuşmadan (hend.) uyumalıdır. bunun gibi

1209 kılmak üzä tül-üg otğurağ tanuyur . [513]

kılmak için düşü kesin tanır.

1210 vayroçanda burxan-ning uluş-ın köräyin

vairocana hocanın şehrini görmek

1211 tisär . köngül-üg oom üşik-tä kılıp

isterse gönülden om hecesini söyleyip

1212 udığü ol . [514] akşabi burxan uluş-ın

uyumalı. akşobhya hocanın şehrini

1213 köräyin tisär . köngül-üg a üşik-

görmek isterse gönülden a hecesini

[55b]

1214 –tä kılıp udıǵu ol . [515] raḍnasanbau-a

söyleyip uyumalı. ratnasam-bhava

1215 burxan-ning uluş-ın köräyin tisär

hocanın şehrini görmek isterse

1216 köngül-üg nu üşik-tä kılıp udıǵu [516]

gönülden nu hecesini söyleyip uyumalı.

1217 abida burxan-ning uluş-ın köräyin tisär

amitābha hocanın şehrini görmek isterse

1218 köngül-üg ta üşik-tä kılıp udıǵu ol . [517]

gönlü ta hecede meydana gelip uyumalı.

1219 amogasiti burxan-ning uluş-ın köräyin

amoghasiddhi hocanın şehrini görmek

1220 tisär . köngül-üg r-a üşik-tä kılıp udıǵu [518]

isterse gönülden ra hecesini söyleyip uyumalı.

1221 ol munı täg kılıp bışıǵ bışǵut bolsar

o, bunun gibi meydana gelip olgunlaşmış (hen.) olsa

1222 şişiksiz körür [519] tül dyan tükädi : : [520]

şüphesiz görür düş dhyāna bittiğini.

1223 törtünç yaruq dyan ärsär öz yüräk-

dördüncü ıfık dhyāna olsa kendi yüreğinde

1224 –tä tört yapıırğak-lıg linxu-a saıınıu

dört yapraklı nilüfer düşün-

1225 ol . [521] ol linxu-a oğur-a-sında bir kök

meli. o nilüferin ortasında bir gök

[56a]

1226 önglög xung üşık saıınıp . öngdün

renkli hūm heceyi düşünüp dođu

1227 yapıırğak-ında a üşık küntin nu üşık

yaprağında a hece kendisiyle nu heceden

1228 kiğin d üşık tağdın r üşık bo

sonra d hece kuzeyde r hece bu

1229 tört üşık-lär-ning öng-lär-in öngdün-

dört hecelerin önlerini doğudaki

1230 –ki tağ ök saıınıp alqu tınlğ tınsız äd-

gibi düşünüp bütün canlı cansız varlıkları

1231 –lär-ig köngül-tin bälgülög bolmış ärür tip

gönülde belli olmuş olur deyip

1232 saıınıu ol . [521] munı tağ saıınıçığ . köngül-tä

düşünmeli. bunun gibi düşünceyi gönülde

1233 bälgülög kılıp umu<a>asar yüräk-täki xung

belirli kılabilse yürekteki hūm

1234 üşık-tin yruğ ündürüp alqu yırtınçü-

heceden ışık yükselip bütün yeryüzünü

1235 –ni öz t’öz-k yıgıp . z t’öz-k xung

kendi bedenine toplayıp kendi bedenine hm

1236 şik yıgıp xung şik yruķ tzlk-

heceyi toplayıp hm hece ışık tabiatlının

1237 –in tgşilip burķaķ-ķa lglg bir yürüng

birleşip fasulye lķsnde bir beyaz

1238 nglg tigli bolmı–ın udıg ol . [522] muntağ

renkli damla oluştuğunda uyunmalı. böyle

[56b]

1239 saķınmak özü kntinki sav saķınķ mrılur [523]

düşünmek iķin güneydeki düşünce (hend.) sevilir.

1240 bışıg bışgut kıl mış–nıng blgsi omur

olgun kılının alameti canlı,

1241 oduğ rkn bumpa iķind yruķ tg bılgı

uyanık iken kp iķindeki ışık gibi beli-

1242 bolur [524] munı tańıg ol . [525] tańup umasar

rir. bunu tanıyabilmeli. tanıyamazsa

1243 ngdn uğuru yürüng xung şik saķınıp

doğ karşısı beyaz hm heceyi düşünüp

1244 andın yruķ ünüp . alķ yırtınķ–nı

ondan ışık yükselip hepsi yeryüzünü

1245 anga yıgıp . ol xung şik birl öz

ona toplayıp o hūm hece ile kendi

1246 ăt'öz-üg ıruğ saıınıp bir kâr olurğu

bedeni boş düşünüp bir an olma-

1247 ol . [526] munı tğ kılmak üzä yruk bā'[l]gü bol-

lı. bunun gibi kılmak için ıyık belli olmasa

1248 –masar öz-nüng alın-ta üç bulunglūğ

kendinin alnında üç taraflı

1249 darm-a sanbau-a-nı yürüng önglūğ

dharmasambhavayı beyaz renkli

1250 saıınıp ol orun-nung oğur-a-sında

düşünüp o yerin ortasında

[57a]

1251 kök önglūğ bir tigli-ni köşüngü-täki

gök renkli bir damlayı aynadaki

1252 körkdāş tğ saıınğu ol . [527] munı tğ kılmak

görüntüsüne eş gibi düşünmeli. bunun gibi kılmak

1253 üzä takı bālgü bolmasar anđa basa uğıgu

için de belli olmasa ondan sonra uyuduğu

1254 ödtä öz-nüng yüräk-tä biş boduğ-

zamanda kendinin yüreğinde beş renkli

1255 –lūğ tğirmi yruk saıınıp uğıgu ol. [528]

yuvarlak ııığı düşünüp uyumalı.

1256 munı tğ kılmak üzä otğurak yruk köngül

bunun gibi kılmak için tamamıyla ışık gönöl

1257 kuruğ mänge tuğar . [529] yruğ dyan tükädi : : [530]

boş sevinę doğar. aydınlık dhyāna tamamlandı.

1258 biřinę anđırabau-a dyan ärsär ät'öz

beş anđırabav dhyāna ise beden

1259 ęodmıř-ta töl täge anđırabau bolur . [531]

koyan düş gibi anđırabav olur.

1260 köngöl-lüg ol ät'öz suv-takı körkdeş

gönüllü o beden sudaki yansıma

1261 täge ärür [532] altı kaçığı tätrülmäkintin

gibi olur. altı duyurunun hainliğinden

1262 tört maxabut üzä büğmiş ät'öz-i-

ve dört mahā-bhūta üzerine bitmesi bedenin

[57b]

1263 –ning yok-ın bilip . ol ödtä kövdügingin

yok olacağını (öldüğünü) bilip (anlayıp) o zaman bedenini

1264 körüp ölmış-in bilir . [533] ol anđırabau

ölüyü görüp öldüğünü bilir. o anđırabav

1265 öz-indä ymä ät'öz bar tip sağınur : [534]

kendinde de beden var diye düşünür.

1266 kutluğ buyan-lığ ärsär opsari kız-lar

faziletli (hend.) ise apsara kızları

1267 birlä tängri yir-i-ning orun-lar-ı ornağ-

ile tanrılar ülkesinin tahtları (hend.)

1268 –lar-ı köşünür . [535] ol antirabau-a anda tuğgu-
görünür. o ara dünyada onda doğacağını

1269 –sın bilip ögirür sävinür . [536] ät'öz-i öng-
bilip (hend.) sevinir (hend.). bedeni güzel (hend.),

1270 –lüg mängiz-lig yı-t-lıg tañ-lıg köşünür . [537]
ve güzel kokulu (hend.) görünür.

1271 bolar üküş-i bälgürtäçi-lr yiti küm-
onların çoğu görünecekler yedi günde

1272 –tä büdär [538] tängri-lär-ning asuri-lar-ning
tamamlanır. tanrıların asuraların

1273 bir täg ögirür [539] yalanguk-lar-ning aşun
biri gibi sevinir. insanların doğum

1274 tuğum tuğmaq-ı ärsär . ög kang kişi
yolunu tutması ise insan anne babanın

[58a]

1275 täginmiş-in körüp ol andirabau aşlanmaq
temasını görüp o ara dünyada kıskançlık etme

1276 küni-lämäk saķınç-ı yügärü bolup aşun
(hend.) düşüncesi artıp dünya

1277 tuğum tuğar-ında qorķmaq-ı bälinglämäki
doğumu tuttuğunda kor-

1278 bolur [540] üküş buyan-lıg ärsär ädgü ordu

kar (hend.). çok sevaplı ise iyi saraya (sahip)

1279 karşı-ka ‘ärmäsär ädgü äv-kä kirmiş

(hend.) değilse iyi eve girmiş

1280 tæg bolup aşun tuğum tuğar . [541] yarım-

gibi olup dünya doğumu olur. bazı-

1281 –lar-ı öngü-lär-tin kórkınc kórüp .

ları öncekilerden korkunç görüp

1282 anda sığınmış tæg bolup aşun tuğar [542]

orada sığınmış gibi olup dünya yolunu tutar.

1283 bo yalanguk-lar aşun tuğum tuğmak-ı

bu insanların dünya doğumudur.

1284 ärür . [543] yılkı-lar-ning aşun tuğum

olur. hayvanların doğum yolunu

1285 tuğmak-ı ärsär yiil-tin yağmur-

tutması (hend.) ise rüzgardan ve yağmurdan (hend.)

1286 –tın kórkınc kórüp yumkı orun-

korkup hepsinden yere

[58b]

1287 –inga sığınmış tæg bolup aşun tuğum

sığınmış gibi olup dünya yolunu

1288 tuğar . [544] tamu prit ikägü-nüng aşun

tutar. Cehennem ve aç ruhların ikisinin hayat

1289 tudmak-ı ärsär . antibau-ın naraka-

yolunu tutması ise ara dünyada nārapālakaları

1290 –paliki-lar soqup öngi öngi aşuñunça

başka başka hayatlar için

1291 ärklig xan armaq-ın-tın tuğum aşun

erlik hanın hilesinden doğum yolunu

1292 tuğar . [545] bolar yumkı kılınç küçindä bugün

tutar. bunların hepsi amel gücünde büyüyle

1293 käligin tuğar [546] munı kingürü biläyin tisär

gelmesi doğar. bunu ayrıntılı şekilde bileyim dese

1294 antirabau bitig-indä körzün-lär [547]

anñirabav yazısında görsünler.

1295 munung bışrunğu-luq kăşig-i tül dyan-

bunun olgunlaşma sırası rüya dhyānada

1296 –ta tüşüt-längüçä ärsär . antirabau-

düşünmesi olsa ara varlığın

1297 –ning kăşig-in atırt-lıg bilgäli bolur :: :: [548]

sırasını ayrıntılı şekilde bilecek olur.

1297a ??????????????????????

????????????????????????????

[59a]

1298 çın kirtü baxşı-ning adaq-ında

hakiki hocanın ayağında

1299 yükünürmn : [549] kim qayu burxan qutı

secde ederim. kim hocanın huzuru

1300 kūsüş-lüg yogaçari-lr şiri çakir-a

istenilen yogācāryalar şiri cakrasamvara

1301 sanbar-a bölük-tä çadpa tapıg kılayın

bölümünde hizmet edeyim (hend.)

1302 tisär . on yngı biş otuz . öngi ymä kün-

dese on yeni yirmi beş öncesi de gün-

1303 –lär-tä . pinsun-ta ulağı burxan-larıg

lerde devātaya benzer hocaları

1304 yarlıқаdıп . [550] çang vaçir köşüngü mandal

vaaz edip. çan vajra ayna maṇḍala

1305 kapa’la tamaru : säkiz tapıg üç tipsi

kapāla damarı sekiz kurban üç çanak

1306 äd-lig sisi . bir tipsi ündürgü sisi

malzeme özveri bir çanak özveri fedakarlığın

1307 çodpa-nıng yivgin aruğlp sisi ündürü[p]

sambhārayla yorulup fedakarlığı yükseltip

1308 taŋarıg-қа түкäl-lig irkāk tişi tözün-(lär)-

adağa tam olarak donanmış erkek ve dişi āryalara

[59b]

1309 –kä çäçäk üläp yığıp : köşüngü mandal-қа

çiçek dağıtıп (hend.) ayna maṇḍalaya

1310 tüzä urup . köşüngü mandal ödüngül : [551]

koyup (hend.) ayna maṇḍalaya dua et.

1311 anta basa küşädig çakir kılınıp tarnısın

ondan sonra koruma çakra meydan gelip dhāranīsiyle

1312 sözlägül : : [552] anda basa baxşı başın üç

söyle. ondan sonra hoca başını üç

1313 ‘ārdini-lār-kā inanıp bodi köngül öritip :

cevherlere inanıp aydınlanma gönüli vücuda getirip

1314 oom suvabau-a şuda darni-nı üç қада

om svabhāva śuddhāḥ dhāranīsini üç kez

1315 sözlöp alqu barça yok kuruğ boldı [553]

söyleyip hepsi (hend.) yok (hend.) oldu.

1316 saķıngu ol . : [554] anta törütgülük dyan kılıp

düşünmeli. ondan sonra türüyen dhyāna meydana gelip

1317 darni-sın sözlägül : [555] anta basa suvabau-a

dhāranīsiyle söyle. ondan sonra svabhāva

1318 darni-nı üç қада sözlämiş-tä olurur

dhāranīsi üç tane söylediğinde oturur

1319 ‘āvi kuruğ bolmış-ın saķınıp . [556] ol kuruğ-

evi boş olduğunu düşünüp. o boşluk-

1320 –ta porong tip sözlämiş-tä ök tört

ta phrom diye söylediğinde dört

1321 ‘ārdini-lār üzä itiglig ordu karşı

cevherler üzerine donanmış şehre karşı

[60a]

1322 bolmış-ın sakıngu ol : [557] ol ordu karşı-ning

olduğunu düşünmeli. o şehrin sarayının

1323 içindä oom padma vimala isdom timiş-tä

içinde om padma vimala isdom dediğinde

1324 üküş tälüm linxu-a-lıg orun-lar bolmış-ın

pek çok kutsal nilüfer çiçeği ile (süslenmiş) yerler olduğunu

1325 sakıngu ol . [558] anta basa çang tamaru

söyleyecektir. ondan sonra çan damarını

1326 täprätip : yüräk-täki xung uşik-tin

hareket ettirip yürekteki hüm hecesinden

1327 yaruğ ünüp barıp ayışvarasan-takı

ışık yükselip aişvarāsanadaki

1328 burxan-larıg ödüngül . [559] ulalu kälmiş baxşı-

hocalara yalvar. aktarılarak geldiğinde hocalar

1329 –lar altmış iki pınsun-lar biş kirtü-tin

elli iki devātalar beş gerçekten

1330 kälmiş burxan-lar başlap on-tın singar-kı

gelmiş hocalar başta olmak üzere ön taraftaki

1331 burxan-lar takini-lar säkiz uluğ bodistv-lar

hocalar dākiniler sekiz ulu bodhisattvalar

1332 on uluğ vaçrapan-lar mxakala başlap nayvasiki-

on ulu vajrapāni mahākāla başta olmak üzere naivāsikalar

1333 –lar säkiz uluğ şıdavan-taķı-lar barça kälip

sekiz ulu şıtavanadakilere hep gelip

1334 ol linxu-lıg orun-larda olurmış-ların

nilüferli yerlerde oturanları

[60b]

1335 saķınıp köşüñgü mandal öğünüp . yükünç yü<n>küngül : [560]

düşünüp aynadaki mandalayı düşünüp hürmet et.

1336 anta basa aldı törlüg tapıg-lar üzä ol

ondan sonra altı türlü saygı üzerine o

1337 burxan-lar-ķa tapıñu ol . [561] ang’ilki darni-lıg

hocalara hürmet etmeli. ilk dhāranīli

1338 tapıg . ikindi taş tapıg üçünç iş tapıg

kurbanı, ikincisi dış kurban, üçüncü iç kurban,

1339 törtünç ögirtdürmāk-lig tapıg . bişinç

dördüncü sevindirici kurban, beşincisi

1340 köñgöl üzä büğürgülük tapıg . aldınç ögdi

gönül üzerine tamamlanan kurban, altıncısı saygı

1341 söşlāmāk-lig tapıg ārür : : [562]

söyleme kurbanıdır.

1342 ang’ilki tarni-lıg tapıg ärsär . kiruka-nıng

ilk dhāranīli kurban için herukanun

1343 xaymu-nung öşän darani-ların öşän-kä

vajravārāhīnin iç dhāranīların içine

1344 darni-ların yänä altmış iki pınsun-nung

dhāranīların yine altmış iki davātanın

1345 öz öz barça sözlägül [563] birök

kendi kendini hep söyle. eğer

1346 küçi yidmäsär öşän darani-ların öşän-kä

gücü yetmese iç dhāranīların içine

1347 yakın-kı darni-ların sözläsär ymä

yakinki dhāranīlari söylese de

1348 bolur : [564] kiruka-ning öşän drnisi bo ‘w//w// [= ärür] [565]

olur. herukanın içi dhāranī budur.

[61a]

1349 oom şiri basir-a xi xi uru uru kang

om şiri vajra hi hi ru ru kaṃ

1350 xung xung takini suvala sambarayi

hūm hūm dākinī jāla ṣaṃvaram svāhā

1351 suvaxa : : [566] xaymu-nung öşän darni-sı bo

svāhā. vajravārāhīnin içi dhāranīsi bu-

1352 ärür : oom basir-a birosanyi xung xung

dur om vajra vairocanaye hūm hūm

1353 pt . kiruka-ning öşän (öşäni) darni-sı [567] bo ärür

pt. herukanın içi dhāranīsi. budur

1354 oom kiri x x xung xung pt . [568] xaymu-nung

om kiri h h hūm hūm. pt. vajravārāhīnin

1355 öşän öşäni darni-sı bo ärür : oom sarva

içi dhāranāsi budur om sarva

1356 buda takini-yi basir-a varnani-yi xung

buda dākinīyi vajravārāhīyi hūm

1357 xung pt [569] ҡalmıř uşun darni-ların altmı[ř]

hūm pt. kalan uzun dhāranīleri altmıř

1358 iki pınsun-lar-nıng darni-ların uluğ dyan

iki tanrıların dhāranīlerin ulu dhyāna

1359 biğig-tä körüp tuğzun-lar . [570] bo darni-larığ

yazıda görüp tutsunlar. bu dhāranīleri

1360 küç yitmiş-inçä sözläğü ol . [571] darni söz-

güç yettiğince söyle. dhāranīnin

1361 –lämiř öd-tä k<w>iruka-nıng yüräk-indäki

söylediği zamanda herukanın yüreğindeki

1362 xung uşık-tin darni-lığ yaruğ-lar ünüp

hūm heceden dhāranīli ıřıklar yükselip

[61b]

1363 vaçir yolındın barıp xaymu-nung

vajra yolundan varıp herukanın

1364 padma-sınga kirip ağızındın ünüp

padmasına girip ağızından yükselip

1365 üşük-süz munı täğ täğřinip . bo yaruğ-

kesintisiz bunun gibi değişerek bu ışıklar

1366 –lar t   t p-l rindin ünüp [a]l u burxan-

gözenek diplerinden yükselip b t p burkanlara

1367 –lar- -a bodistv-lar- a tapığ udu  kılıp

bodhisattvalara hizmet (hend.) edip

1368 yanıp k lip bo darni-lı  yaruğ-lar- a

dönüp bu dh ran li ışıklara

1369 singdi sağıngu ol : [572] darni-lı  tapığ t k di [573]

battı diyecektir. dh ran li saygı tamamlandı.

1370 ikinci ta  tapığ  rs r . anudmı - a tapığ-

ikinciden saygı ise hazırlamış gibi hürmetlerini

1371 –lar-nı sumbani darni özü arıdıp

sumbani dh ran  üzerine temizleyip

1372 suvabau-a özü  ru  kılıp . ol  ru -ta

svabh va üzerine boş olarak meydana gelip o boşlukta

1373 vity-a u ik-l r sa ınıp . ol a u ik

vitya heceleri düşünüp o a hece

1374 t   lip yiti kapala-lar boldı . [574] ol kapala-

de   lip yedi kap lalar oldu. o kap lalar

1375 –lar i ind  bir r xung u ik-l r sa ınıp

içinde bir h m heceleri düşünüp

1376 ol u ik-l r t   lip argam-ta ulağı

o heceleri de   tirip arghamda benzer

[62a]

1377 kök alıg birlä tng tüz [arığ?] süşü[k]

gök (hend.) ile denk (hend.) temiz (hend.) tam (hend.)

1378 toşu tolu tapıg uduğ-lar boldı [575] saıngul : [576]

hürmetler (hend.) oldu. düşün.

1379 anta basa ol burxan-lar-a öz-täki ät'öz

ondan sonra o hocalara kendindeki beden

1380 burxan-lar-a ymä tapınıp turur mn [577]

hocalainra da secde edip dururum.

1381 saınıp linxu-a mudur ılıp öz öz

düşünüp kutsal nilüfer çiçeği mudrā meydana gelip kendi kendine

1382 mudur-ların ymä tapınıp turur mn [578]

mudrāların da secde edip dururum.

1383 tadagada şiri akir-a şanbar-a mandala

tadagada şiri çakra sanbara madala

1384 sarva bira yogini . argam piradi sayı

sarva bira yogini argham piradi sayı

1385 suvaxa bo o yangça . padam . puşpi . tupi[m?]

suvaha bu metoda göre padma puşpa dhūpa

1386 aloki . gandi . nividi . şab'da . a xung tip

aloki gandha naivedya şabda a hūm diye

1387 säkiz tapıg ödüngül : : ... [579]

sekiz saygıyı sun.

1388 anta basa yänä oom sarva tatagada şiri

ondan sonra da om sarva tadagada şiri

1389 çakir-a sanbar-a mandal-a sarva bir-a

çakira sanbara maṇḍala sarva bira

1390 yogini oom oom bini basirini xung a başlap

yogini om om bini basirini hūm a başta olmak üzere

[62b]

1391 altı ygrmi tängri kız-ları-ning tapıǵ-ı

on altı tanrı kızlarının saygısı

1392 üzä yüräk-tin bālgürdüp ündürüp tapıngu

üzerine ışıktan belirtip yükselip hürmet

1393 ol : . [580] yänä çakiravrt xan-lar-ning yiti ‘ardıni-

etmeli. tekrar cakravartin babalarının yedi cevherleri

1394 –läri üzä tapınur-mn saķınıp linxu-a mudur-

üzerine hürmet ederim (diye) düşünerek nilüfer çiçeği mudrānın

1395 –nung songın-ta öz öz mudur-ların kılıp

sonunda kendi kendine mudrāların meydana gelip

1396 darni-ların sözlägül : [581] oom çakir-a sarva

dhāranīleri söyle. ey om çakra sarva

1397 tadagata şiri çakir-a sanbar-a mandal-a <savir-a>

tadagata şiri çakra sanbar maṇḍala sarva

1398 sarva bir-a yogini . çakir-a radna basir-a

bira yogini çakra ratna basira

1399 pusidi xung a . çakir . mañi radna monçuq

pusidi hūm çakra mani ratna boncuk

1400 vanida radna . kız . maxada radna bayağut

vānitaka ratna kız mahājana ratna zengin

1401 xasdi rad[n]a yığa tuñiga [= turanga] aşu-a radna at .

hasti ratna fil turanga asva aşua ratna at

1402 kadapa [= katga] radna alpağut : [582] bo yiti ‘ardini-(lär üzä) tapınur-

kapāla ratna yığittir. bu yedi cevherler üzerine secde ederim

1403 –mn sağıngu ol : : [583] yänä oom sarv[a ta]dagada

(diye) düşünülmeli. tekrar om sava tadagata

[63a]

1404 şiri çakir-a sanbar-a mandal-a sarva bir-a

şiri çakra sanbar maṇḍala sarva bira

1405 yogini . urupa kama guña basir-(a) pusidi xung a

yogini urupa kama guna vajrapusidi hūm a

1406 şab’da kama guña . ganda kama guña rasa kama

şabda kama guna gandha kama guna rasa kama

1407 guna siparş-akama guna . öng . ün . yıd

guna siparşakama?? guna renk, ses, koku,

1408 tağıg bördüg bo tapıg-lar üzä linxu

tat ve temas bu saygılar üzerine lotos çiçeği

1409 mudur-nung songın-ta öz öz mudur-ların

mudrānın(elinin) sonunda öz öz mudrālarını

1410 kılıp biş kūsānçig-lär üzä tapınur-mn

kılıp beş arzular üzerine secde ederim (diye)

1411 saķıngul . [584] taş tapıg tükädi : [585]

düşün. dış saygı tamamlandı.

1412 üçünç üç tapıg ärsär . kapala-(ta) tolu bar

üçüncü üç saygı ise kapālada dolup var

1413 kodup . kapala yangınça kuḍatḍurup ong

koyup kapāla metoda göre kutsayıp sağ

1414 iligi-ning atsız āngräki üzä vsir-lıg

hükümdarının yüzük parmağı üzerine vajra sahibi

1415 baxşı-sı başlap ulalu kälmiş baxşı-

hocası başta olmak üzere gerçekleşip gelen hocalara

[63b]

1416 –lar-қа altmış iki pinsun-lar-қа . biş

altmış iki tanrılara iki devatālara beş

1417 kirtü-tin kälmiş-lär-kä takini-lar-қа bodistv-

gerçekten gelenlere dākinılara, bodhisattvalara

1418 –lar-қа vaçirapan-lar-қа mxakala başlap nayvasik[i]-

vajrapānilere mahākāla başta olmak üzere naivāsikalara(iyi ruhlara)

1419 –lar-қа aldı yol-taķı-lar-қа öz öz darni-

altı yoldakilere öz öz dhāranīları

1420 –ların sözläp adların adıp oom a xung

başta olmak üzere atarak om a hūm

1421 tip birgöl [586] iç tapıg tükädi

diyerek ver. iç ibadetin tamamı

1422 törtünç ögürtdürmək toplağurmak-lıg (tapıg)

dördüncü memnun etme (hend.)

1423 ärsär . sol iligi-ning atsız ängräki üzä

ise sol elinin isimsiz parmak üzerine

1424 rasiyan-ta alıp til-kä tägürüp tağğanıp

rasāyanada (yaşam iksirinde) alıp dile(lisana) ulaşp tadına bakıp

1425 ät'öz-täki burxan-lar barça sävinip birgärü

bedendeki burkanlar sayısınca sevinip birlikte

1426 bir ün üzä oom xiri x-a x-a xung pt

bir ses üzerine om hiri h-a h-a hüm pt

1427 darni-nı sözlägu turur-lar sağınıp kntü

dhāranīyi söyleyip dururlar (diye) düşünerek kendi

1428 öz-i ymä bo oğ darni sözlöp linxu-a

de bu dhāranī söyle kutsal lotos çiçeğı

1429 mudur kılp kuçuşur [587] yang üzä iki

mudrā meydana gelip kucaklar. metot üzerine iki

1430 iligin kögüzingä tägürgöl : : [588]

elini göğsüne ulaştır.

(Devamı eksik)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GÖVDE HÂLİNDEKİ ÖGELER

Türkçenin ekleri genel anlamda yapım ve çekim ekleri olmak üzere iki başlık altında değerlendirilegelmiştir. Ancak Türkçenin ekleriyle ilgili olarak yapılan farklı yayınlardaki değerlendirmelere göre bu iki başlığın sınıflandırma bakımından yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.

Bu konudaki yeni yaklaşımların ortaya konulduğu ve ayrıntılı olarak tartışıldığı Dil Bilimi ve Dil Bilgisi Kolu tarafından 24 – 25 Kasım 2016 tarihlerinde İstanbul’da “Türk Dil Bilgisi Toplantıları ve Eklerin Sınıflandırılması Sempozyumu” düzenlenmiştir. Bu sempozyunda İbrahim Delice, Zikri Turan ve Gürer Gülsevin Türkçede eklerin sınıflandırılması üzerine çalışmalarını sunmuşlardır. Son olarak da Erdoğan Boz Türkçe Ek Tasnifinde İki Aykırı Yöntem: İndirgeyici ve Çoğaltıcı Tasnif adlı çalışmasında eklerin tasnifi üzerine farklı görüşlere yer verdikten sonra kendi tasnifini sunmuştur. Eklerin tasnifi üzerine yapılan çalışmalar incelenmiş olup çalışmada Gürer Gülsevin’in “Türkçede Sıra Dışı Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine” makalesindeki önerdiği eklerin tasnifi esas alınmıştır. Bu tasnifin esas alınmasının sebebi durağan dil anlayışını bir kenara bırakıp dilsel ifadeleri mantıksal açıdan en küçük parçalarına kadar ayırmasıdır.

3.1 Türetme Ekleri

İsim veya fiillerden, yeni, kalıcı sözcükler türeten eklerle türetme ekleri denir. Totenbuch’ta geçen türetme ekleri aşağıdaki şekilde sunulmuştur:

- 1) İsimden isim türetme ekleri
- 2) İsimden fiil türetme ekleri
- 3) Fiilden İsim türetme ekleri
- 4) Fiilden fiil türetme ekleri

3.1.1 İsimden İsim Türeten Ekler

Bu ekler isim kök ve gövdelerinden isim türetmek için kullanılan türetme ekleridir. Türetme ekleri alfabetik sıralama ile sunulmuştur:

{+AGU}

Bazı isimlerle sayı sözlerine getirilerek topluluk isimleri teşkil etme ekidir (Eraslan, 2012, 93). Birliktelik, beraberlik bildiren bu ekler belirsizlik zamiri türetir: **ikigü** (634) (<iki+egü) “ikisi”, **üçägü** (972) (<üç+egü) “üçü”, **bişägü** (359) (<biş+egü) “beşi”.

{+çI}

Meslek mensubu ya da bir işi sürekli yapan anlamında adlar türeten bir ektir (Tekin, 2003: 81). Ek Moğolcada da fiil ismi teşkil eder ve ek ünlüsü düzlük – yuvarlaklık uyumuna bağlı değildir (Eraslan, 2012: 95): **basuğçı** (324) (<basuğ+çı) “yardımcı, koruyucu”, **boşğutçı** (1009) (<boşğut+çı) “öğretmen, mürebbi”.

{+çIG}

Benzerlik ifadesi ile sıfat mahiyetinde gövdeler türeten isimden isin türetme ekidir. Ekin +sığ /+sig ekiyle de ilgisi vardır (Tekin, 2003: 81). Ek /ç/ ile biten bir kelimeye getirilince, /ç/ lerden biri düşer: **küsänçig** (1410) (<küsenç+çig) “istenilen, arzu”.

{+çU}

Fazla işlek olmayan, isimden isim türeten bir ektir: **munçulayu** (123) (<mu+n+çu+layu) “böyle”, **ançulayu** (395) (<*an+çu+layu) “öyle, o şekilde”, **üşlünçü** (256) (<üzlün-ç+çü) “sonuç, sonunda”, **yirtinçü** (1234) (<yir+tın+çü) “yeryüzü, dünya”.

{+çUK}

+çu / +çü ve +oç / +ök unsurlarından oluşmuş birleşik bir ektir (Eraslan, 2012, 96): **monçuķ** (1399) (<*boyun+çuk) “renkli cam ya da kristalden yapılmış kolye”, **nüçük** (831) (<ne+çük) “nasıl”.

{+DAG}

İşlek bir ek değildir. Gabain’e göre +tağ < +ta-ğ şeklinde oluşan ek, +tam ve +taş ekleri ile ilişkilidir (Gabain, 2007, 46): **mundağ** (1023) (<mu+n+dağ)

“böyle, şöyle”, **aldag** (1119) (<al+tağ) “hile, **yüründäg** (204) (<yürün+deg) “çare, vasıta”.

{+Dam}

İşlek olmayan bir isimden isim türetme ekidir. A.V. Gabain, ekin yapısını, +tam < *ta-m şeklinde düşünmüş olup, +tağ ve +taş ekleri ile ilgili görmüştür (Eraslan, 2012, 96): **tängridäm** (82) (<tengri+däm) “ilahi, semavi”.

{+DAş}

Beraberlik, ortaklık, yoldaşlık bildirir. A. von Gabain ekin taş < ta-ş şeklinde oluştuğunu ya da bulunma hali eki +ta ve iş “eş” kelimelerinin kaynaşmasıyla oluştuğunu ifade etmiştir. Ayrıca eki, +tağ ve +tam ekleri ile ilgili görmüştür (Gabain, 2007, 46): **nomdaş** (129) (<nom+daş) “aynı dini paylaştan”, **kadaş** (129) (<ka+daş) “kardeş”, **körkdüş** (754) (<körk+deş) “aynı görüntüye sahip olan”.

{+Dun}

A.V. Gabain, *ontın yingak, küntün bulung, öngdin singar* gibi örneklerde görülen {+dın / +din, +tın / +tin, +dun / +dün, +tun / +tün} eklerinin, “nereden” sorusuna cevap vermeyip “üleştirme” veya “toplama” manasında vasıflık (Attributiv) bildiren bu ekin “yer” gösterdiği, çıkma eki {+dın / +din, +tın / +tin} ile aynı kökenden türemiş olabileceği görüşündedir (Ersaslan, 2012, 96): **ongdın** (699) (<ong+dın) “sağ tarafta”, **katun** (1116) (<*ka+tun) “kadın”, **yirtünçü** (240) (yir+tün+çü) “yeryüzü”.

{+KA}

İşlek olmayan bir isimden isim türetme ekidir: **öşkü** (437) (<öz+ke) “başka”.

{+GU, +KU}

Fazla işlek olmayan, isim ve sıfat görevli kelimeler türeten bir ektir: **üdgü** (473) (<*ed+gü) “iyi, güzel”, **bälgü** (534) (bel+gü) “işaret, im”, **karanggu** (58) (<karang+gu) “karanlık”.

{+II}

Renk adları türeten bir ektir. Ekin +sıl ekinin kısaltılmış şekli olduğu da düşünülmektedir (Eraslan, 2012, 98): **kışıl** (280) (<kız+ıl) “kızıl, kırmızı”, **yaşıl** (543) (<yaş+ıl) “yeşil”.

{+IAyU}

İ. Gülsel Sev, ekin yapısını +la isimden fiil yapma eki ve –u zarf-fiil ekinin birleşimi ile oluştuğunu ifade etmiştir (Sev, 2007, 551). Benzerlik ifadesi taşıyan, zarf görevli kelimeler türeten bir ektir: **munçulayu** (123) (<mun+çu+layu) “böyle”, **çınlayu** (851) (<çın+layu) “gerçekten”, **ançulayu** (1028) (<*an+çu+layu) “öyle, o şekilde”.

{+II}

Çift kullanılan {+lı... +lı / +li... +li} isimleri birbirine bağlayarak onların çifter veya diziler halinde olduğunu belirten isimden isin türetme ekidir (Eraslan, 2012, 99): **ögli kañğlı** (340-341) (ög+li kañğ+lı) “anne ve baba”, **süğli suvlı** (347) (süđ+li suv+lı) “süt ve su”.

{+IIK, +IUK}

İsimlere gelerek sıfat görevli sözcükler türeten isimden isim türetme ekidir: **ağılık** (897) (< ağı+lık) “hazine”, **ärkliklig** (209) (< erk+lik+lig) “kuvvetlilik”, **tözlük** (1236) (< töz+lük) “köklü, esaslı”.

{+n}

Yalnızca belirli organ adlarında görülen isimden isim türetme ekidir (Eraslan, 2012, 100): **alın** (1248) (< al+ı+n) “alın”, **boyun** (1019) (< boy+u+n) “boyun”.

{+ñg}

İşlek olmayan bir isimden isim türetme ekidir: **kañg** (114) (< ka+ñg) “baba”, **ođuñg** (177) (< ot+u+ñg) “odun”, **türinğ** (287) (< ter+i+ñg) “derin”.

{+rAK}

Pekiştirme eki olup sıfat ve zarf görevinde sözcükler türeten bir ektir (Şen, 2015, 60): **öñgräk** (343) (<öñg+rek) “önce”.

{+şUK}

Eraslan, nadir kullanılan, yapısı ve işlevi tereddütlü bir ektir olarak açılmıştır (Eraslan, 2012, 103).

C. Brockelmann eki, -ası/ -esi < -a / -e zarf-fiil eki +sI (< +sIg) isimden isim yapma eki birleşmesiyle izah etmiştir (Brockelmann, 1954, 243; Keskin, 2017, 159).

Necmettin Hacıeminoğlu Harezmi Türkçesinde -AsI ekinin -gAsI biçiminde de görüldüğüne değinerek ekin -gAsI şeklinin fiilden isim yapan veya gelecek zaman isimfiil eki olan -gA eki üzerine +sI teklik üçüncü şahıs iyelik ekinin gelerek kalıplaşması sonucunda oluştuğunu ifade etmiştir (Hacıeminoğlu, 1997, 173; Keskin, 2017, 160).

Ferruh Ağca, -gA(y)sUg ekinin “fiillerden sıfat / gelecek zaman / istek / gereklilik yapan” -gA(y) ekiyle “yine Eski Türkçede gelecek zaman, istek ve gereklilik vazifelerine sahip” -sUg ekinin birleşmesinden meydana geldiğini söylemiştir (Keskin, 2017, 161).

Osman Fikri Sertkaya da Vakit/Zaman/Çağ Bildiren İfadelerde Kullanılan Sularında Kelimesinin Etimolojisi adlı çalışmasında “sö” kelimesinden bahsetmiş anlam olarak da “vakit, zaman, çağ” anlamlarını vermiştir. {-şUK, -sOK} ekinin de bu kelimeyle bir bağının anlamsal olarak olduğu açıktır çünkü bu ek, eklendiği sözcüğü “zaman” anlamı kazandırmaktadır.

Marcel Erdal, +sOk isimden isim yapma ekini incelediği bölümünde bu ekin -gAy gelecek zaman ekli şekillere de gelerek ölgäysökdä, koğgaysok, ilgäysök, bargasokta, tarıgasok gibi örneklerde yer aldığını bildirmiştir. Erdal bu örneklerden bazılarının /ş/li biçimler olduğuna da değinir (Erdal, 1991, 157-158; Keskin, 2017, 160) : **ölgäyşüg** (165) (< öl-gey+şüg) “ölme,ölüm”.

{+z}

İşlekliğini kaybeden ve ikilik veya çokluk ifadeli gövdeler türeten isimden isim türetme ekidir. W. Bang +z ekinin eski bir küçültme, ikileme veya çokluk eki olabileceği görüşündedir. A. von Gabain, ağız “ağız”, boğuz “boğaz”, mengiz “beniz” kelimelerinde de bu ekin varlığını kabul etmektedir. Ş. Tekin, çift uzuvları

ifade eden kelimelerde görülen / z / ‘nin ek olup olmadığı hususunda tereddüt etmekte ve bu kelimelerin ıstıkakı yapılmadıkça bir mesele olarak kalacağı görüşündedir (Eraslan, 2012: 103): **kögüz** (246) “gögüs”, **köz** (356) “göz”, **müyüz** (357) “boynuz”, **tiz** (1018) “diz”.

3.1.2 İsimden Fiil Türeten Ekler

Bu ekler isim kök ve gövdelerinden fiil türetmek için kullanılan türetme ekleridir.

{+A-, +I-}

Fazla işlek olmayan isimden fiil türetme ekidir: **biti-** (1100) (< Çin. piet+i-) “yazmak, yazılmak”, **yaşar** (107) (< yaş+a-r) “yaşar”, **yarlıkamış** (248) (< yar+lık+a-mış) “buyurmuş”.

{+Ad-}

İsimlere gelerek geçişsiz eylemler türeten bir ektir: **yalınadmaıklıg** (599) (< yalın+ad-mak+lıg) “parlatmalı”.

{+Ar-}

Renk adlarında kullanılan ve geçişsiz fiiller türeten isimden fiil türetme ekidir: **alarıp** (46) (< al+ar-ı-p) “gözü kızarmak”.

{+DA-}

Moğolcada da kullanılan ve yapma ifadesi veren isimden fiil türetme ekidir (Eraslan, 2012, 114): **altag** (617) (< al+ta-g) “hile”, **bağdaş** (750) (< bağ+da-ş) “bağdaş”, **ördüp** (177) (< ör+de-p) “yakıp”.

{+GA-, +KA-}

İşlek olmayan bir isimden fiil türetme ekidir: **ämğäk** (329) (< em+ge-k) “sıkıntı”, **yörgäk** (455) (< yör+ge-k) “sarmış”.

{+GAr-, +KAr-}

İşlek olmayan isimden fiil türetme ekidir: **tañgarıg** (1170) (< tañ+gar-ı-g) “adak”, **birgärü** (1425) (< bir+ger-ü) “beraber”, **köngülkärgülük** (1054) (< köngül+ker-gülük) “düşünmek”.

{+K-}

İsimlerden çoğunlukla oluş bildiren ve geçişsiz fiil türeten işlek bir ektir. Genellikle kök isimlere gelmektedir (Hacıeminoğlu, 2008, 154): **tüpüksär** (912) (< tüp+ü+k-ser) “tamamlasa”, **birikmişin** (1168) (< bir+i+k-miş+i+n) “birleşeni”, **uçukdı** (1046) (< uç+u+k-đı) “tamamladı”.

{+IA-}

A. von Gabain, ekin kullanım alanını sınırsız olarak ifade etmiştir (Gabain, 2007, 49). Hemen hemen bütün isimlerin sonuna getirilebilecek işlek bir ektir: **nomlap** (790) (< nom+la-p) “vaaz edip”, **bağlamak** (783) (< bağ+la-mak) “bağlamak”, **kişläyür** (991) (< kız+le-yür) “gizler”, **sözlägül** (1312) (< söz+le+göl) “söyle”.

{+r-}

İşlek olmayan bir isimden fiilden türetme ekidir: **bälgürür** (357) (< belgü+r-ür) “belirir”.

{+sI-}

İşlek olmayan bir ektir: **ärksinmäklig** (740) (< erk+si-n-mek+lig) “kendini güçlü sayma”.

{+sIrA-}

İsimlere gelerek bir şeyden yoksun olmak anlamında eylemler türeten bir ektir: **ögsirämiştä** (567) (ög+sire-miş+te) “kendinden geçtiğinde”.

{+Ur-}

İşlek olmayan bir isimden fiil türetme ekidir: **kingürsär** (603) (< king+ür-ser) “genişlese”.

3.1.3 Fiilden İsim Türeten Ekler

Bu ekler fiil kök ve gövdelerinden isim türetmek için kullanılan türetme ekleridir.

{-A}

Eski bir ek olup muhtemelen zarf-fiil ekiyle aynıdır. Kalıplaşarak fiilden isim türetme eki durumuna geçmiştir (Eraslan, 2012, 104): **ara** (668) (< ar-a) “arasında”, **yana** (698) (< yan-a) “yine, tekrar”, **yümä** (722) (< *yem-e) “ve, dahi”.

{-ç}

İşlek olmayan bir fiilden isim türetme ekidir: **kirtgünç** (719) (< kirtgün-ç) “inanç, iman”.

{-çU}

{-ç} eki ile aynı işlevde olduğu göz önüne alınırsa, {-ç} ekinin -u / -ü ile genişlemiş şekli olduğu düşünülebilir. Dönüşlü fiillere getirilir (Eraslan, 2012, 104): **üşlünçütä** (256) (< üz-ü-l-ü-n-çü+te) “sonunda”.

{-DI}

İşlek olmayan fiilden isim yapım ekidir: **ögdi** (1340) (< ög-di) “övgü”.

{-G}

İşlek kullanımı olan ve çeşitli anlamlar kazandıran fiilden isim türetme ekidir: **arığ** (91) (< arı-ğ) “arı, temiz”, **bağlap** (306) (< ba-ğ+la-p) “bağlayıp”, **bilig** (47) (< bil-i-g) “bilgi”, **ķuruğ** (275) (< ķuru-g) “kuru”, **tapığ** (191) (tap-ı-ğ) “hizmet”.

{-GA}

İşlek olmayan fiilden isim türetme ekidir: **bilgä** (48) (< bil-ge) “bilge, hakim”, **ķısğa** (524) (< ķıs-ğa) “kısa”, **tamğanıng** (250) (< tam-ğa-nıng) “damganın”.

{-GAç, -KAç}

Alet isimleri teşkil eden fiilden isim türetme ekidir (Eraslan, 2012, 105): *kısğaç* (472) (< kıs-ğaç) “kısaç”.

{-GAK, -KAK}

İşlek olmayan fiilden isim türeten bir ektir: *tamğahta* (489) (< tam-ğak+ta) “damakta”, *kulğahta* (84) (< *kul-ğak+ta) “kulakta”, *yapırğak* (805) (< yap-ı-r-ğak) “yaprak”.

{-GUK}

İşlek olmayan fiilden isim türetme ekidir: *süngük* (366) (< sün-gük) “kemik”.

{-K, -UK}

Genellikle sıfat görevli isimler türeten fiilden isim türetme ekidir: *adruk* (473) (< adır-uk) “ayrı, farklı”, *barqlıg* (340) (bar-ğ+lıg) “evli”, *bölük* (437) (< böl-ük) “bölük, parça”, *ägsük* (582) (< egsü-k) “eksik”.

{-I}

İşlek bir ek değildir. Moğolca ile ortaktır: *tükäl* (626) (< tüke-l) “bütün, hep”.

{-m}

İşlek olan bir ektir. Soyut ve somut isimler türeten ek, işin neticesini bildirir: *ölümlüg* (889) (< öl-ü-m+lüg) “ölümlü”, *tuğum* (113) (< tuğ-u-m) “doğum”, *yarım* (95) (< yar-ı-m) “yarım”.

{-mAn}

İşlek bir ek değildir: *kömän* (182) (< kö-men) “büyü”.

{-mIr, -mUr}

İşlek olmayan bir ektir: *yağmur* (1285) (< yağ-mur) “yağmur”.

{-n}

Sıfat görevli kelimeler türeten bir ektir: *yalınlığ* (247) (< yal-ı-n+lığ) “parlak”, *tütümkä* (641) (< tüt-ü-n+ke) “dumana”, *tügüni* (809) (tüg-ü-n+i) “düğümü”.

{-nç}

{-n} ve {-ç}’den oluşan birleşik bir ektir (Eraslan, 2012, 107): *kirtgünç* (719) (< kirtgün-ç) “inanç, iman”, *ögrünç* (712) (< ögrün-ç) “sevinç”.

{-ş}

Fiilin neticesini bildiren soyut isimler teşkil eden fiilden isim yapma ekidir: *küşüslüg* (1300) (< küşü-ş+lüg) “istekli”, *yaraşı* (1016) (< yara-ş+ı) “isteği”.

{-t}

Soyut isimler teşkil eden fiilden isim türetme ekidir: *boşğudçı* (1009) (< boşğu-t+çı) “hoca”, *sığıdların* (131) (< sığ-ı-d+lar-ı-n) “ağlamalarını”, *kavşutında* (1061) (< kavuş-u-t+ı+n+da) kavuşmasında”.

-z

Canlı bir ek değildir. Fiilden isim türetme eki olarak kullanılmıştır: *boğuzta* (1086) (< boğ-u-z+ta) “boğazda”, *sözlügül* (1312) (< sö-z+le-gül) “söyle”.

3.1.4 Fiilden Fiil Türeten Ekler

Bu ekler fiil kök ve gövdelerinden fiil türetmek için kullanılan türetme ekleridir.

{-d-}

İşlek olmayan bir ektir. Eklendiği kelimeye pekiştirme anlamı katar: *kod-* (1443) (< ko-d-) “koy-“.

{-GAR-, -KAr-}

Geçişli fiiller türeten fiilden fiil türetme ekidir: *tanğarığ* (1170) (< tan-ğar-ı-g) “adak”, *tarğarıp* (88) (< tar-ğar-ı-p) “gönderip”.

{-K-}

İşlek değildir : **alkınmışın** (1128) (< *al-k-ı-n-mış-ı-n) “azalmışını”, **korkmakı** (1277) (< *kor-mak-ı) “korkması”.

{-İIn-, -İUn-}

Fiilden fiil türetme ekidir: **üşlünçütü** (256) (< üz-lün-çü+te) “sonunda”.

3.2 Tür Değiştirici Ekler

3.2.1 Fiillere Eklenenler

3.2.1.1 Fiilimsiler

3.2.1.1.1 Mastar Ekleri

Fiil kök ve gövdelerine gelerek, fiilin ismi olma anlamı katan eklerdir. Kalıplaşarak kalıcı isimler haline de gelebilirler.

{-mAK}

Fiilden hareket isimleri (mastar ismi) teşkil eden türetme ekleridir. Bu ekler teşkil edilen isimler kalıplaşarak kalıcı isimler haline gelebilirler (Eraslan, 2012, 117): **tuğmak** (5) (< tuğ-mak) “doğmak”, **uğmak** (11) (< uğ-mak) “anlayış, fikir”, **bilmek** (21) (< bil-mek) “bilmek, bilme”, **eşitmek** (105) (< eşit-mek) “işitme, işitmek”.

Ekin, {+IIK}, {+sIz} ekleriyle genişlemiş şekilleri Uygurcada çok kullanılır (Eraslan, 2012, 117): **ölmeksiz** (475) (< öl-mek+siz) “ölümsüz”, **tepremeklig** (528) (< tepre-mek+lig) “hareketli”, **sağınmaksız** (595) (< sağın-mak+sız) “düşüncesiz”, **tuğmaklıg** (598) (< tuğ-mak+līg) “doğumlu”

3.2.1.1.2 Sıfat Fiil Ekleri

Fiil kök veya gövdelerine gelerek zaman, hareket vb. anlamlar yükleyen bir ektir. Kalıplaşarak kalıcı isimler haline gelebilirler:

{-DAÇI}

Fiil kök ve gövdelerine gelerek fail ismi türeten eklerdir: **tutdaçının** bilge biligi (730) (< tut-daçı+nıng) “tutanın şuuru”, **yorıdaçı** nomlarığ (132) (< yori-daçı) “yürüyecek öğretiyi”, **oštaçı** baxşı (1026) (< oz-taçı) “kurtaran hoca”.

{-GLI}

Fiil kök ve gövdelerine gelerek fail ismi türeten eklerdir: **ögli** kişi (72) (< ö-gli) “düşünen kişi”, **kılğlı** iki kırk lakşan (518) (< kıl-(ı)ğlı) “sağlamlaştıracak otuz iki lakşana”.

{-GU}

Mecburiyet ve gaye ifade eden ek, sıfat, isim ve yüklem ismi olarak kullanılır (Gabain, 2007, 83).

{+çI}, {+IİK}, {+IUK}, {+sIz} isimden isim teşkil eden eklerle genişlemiş şekilleri Uygurcada yaygın şekilde kullanılır: **körgülük** yılayu tözlüg bilgä bilig (910) (< kör-gü+lük) “görülebilin yanılıcı esaslı bilgi”, **bilgülük** nomların (917) (< bil-gü+lük) “bilinen kanunlarının”.

{-mIş}

Geçmiş zaman ifade eden bir ektir. Ek nadir olarak {-mUş} şeklinde, n ağzında ise {-mAş} şeklinde geçer (Eraslan, 2012, 118): **tolmuş** ödtä (926) (< tol-mış) “dolan, dolmuş zamanda”, **tüpükmiş** kızlâklığ kâşig (964) (< tüpük-miş) “tamamlamış gizli sıra”, **turmuşın** saşınıp (1138) (< tur-mış-ın) “duranı, durmuşu düşünüp”.

{-yUK}

Geçmiş zaman ifadeli sıfat fiil ekidir: **üşülmäyük** ödtä (49) (< üz-ü-l-me-yük) “kesilmemiş zamanda”

3.2.1.1.3 Zarf-Fiil Ekleri

Hareket hali ifadesi taşıyan hususi fiil şekilleri teşkil eden eklerdir. Zarf-fiil eklerinin yapım eki işlevi oldukça zayıftır (Eraslan, 2012, 119).

{-A, -I}

Bilhassa edat türetmekle, türetme eki işlevi gösterir (Eraslan, 2012, 119): *yana* (800) (< yan-a) “tekrar”, *ulayu* (248) (< ula-y-u) “bağlayarak”, *nomlayu* (248) (< nomla-y-u) “bildirerek”.

{-GAlI}

Vasıflık bildiren zarf fiil ekidir: *barğalı* (903) (< bar-ğalı) “varmak için”, *açğalı* (936) (< aç-ğalı) “açmak için”, *yigeli* (867) (< yi-geli) “yemek için”, *bilgeli* (1297) (< bil-geli) “bilmek için”.

{-p}

Fiil kök ve gövdelerine gelerek asıl fiilden önce işlenmiş bir fiili ifade eder (Tekin, 2003: 174): *tip* (11) (< ti-p) “deyip”, *bışrunup* (19) (< bışrun-u-p) “olgunlaşıp”, *tayanıp* (30) (< tayan-ı-p) “dayanıp”.

3.2.2 İsimlere Eklenenler

3.2.2.1+KI ilgi eki

İsim kök ve gövdelerine gelerek bulunma, bağlılık, aitlik ifade eden eklerdir. İsimlere gelerek zamir ve sıfat görevli sözcükler meydana getirir. Metinde bu ekin uyuma tabi olduğu da tespit edilmiştir: *tültäki* (5) (< tül+tä+ki) “rüyadaki”, *içdinki* (49) (< iç+tin+ki) “içerideki”, *taşdınkı* (49) (< taş-tın-kı) “dışarıdaki”.

3.2.2.2+II varlık eki

Sahip olan anlamında sıfatlar türeten ve mensubiyet anlamı katan isimden isim türetme ekidir. A. von Gabain, ekin ekseri sıfat teşkil ettiğini ve +lık şeklinde Moğolcada “bir şeyle techiz edilmiş olan şey” ifadesi verildiğini belirtir (Eraslan, 2012, 99): *tınlıg* (75) (< tın+lıg) “canlı”, *asıglıg* (143) (< asıg+lıg) “faydalı”, *müngilig* (499) (< mengi+lig) “mutlu, neşeli”, *nomluğ* (133) (< nom+luğ) “akideli”, *tuğumluğ* (316) (< tuğ-um+luğ) “doğumlu”, *köngüllüg* (174) (köngül+lüg) “gönüllü”, *önglög* (481) (< öng+lüg) “renkli”.

Ek, n ağzı metinlerde {+lağ / +leg} şeklindedir (Eraslan, 2012, 100): *tuñlağ* (67) (<tıñ+lağ) “canlı”, *adlağ* (28) (<ağ+lağ) “adlı”.

3.2.2.3 +sIz yokluk eki

Yokluk sıfatları türeten bir ektir: *tudıǵsız* (81) (< tıdıǵ+sız) “damlasız”, *biligsiz* (15) (< bilig+sız) “bilgisiz”, *boşǵuǵsız* (35) (< boşǵut+suz) “öğrenmesiz”, *tüpsüz* (1001) (< tüp+süz) “dipsiz”.

3.3 İşletme (Çekim) Ekleri

Bunların görevi, ne sözlüksel kelime türetmek, ne de kelimelerin türünü değiştirmektir. Cümlede kelimeler ve kelime grupları arasında ilişki kurarlar. Bir bölümü ilişki kurarken, cümledeki ögelerini belirlerler, yani kurdukları ilişki cümleyi ilgilendirir. Bir kısmının kurduğu ilişki ise sadece ilgili kelimeler arasında kalır, sözdiziminde bir görev üstlenmez, ögelerde değişiklik yapmazlar (Gülsevin, 2004, 1279).

3.3.1 Öge Belirleyiciler

3.3.1.1 İsimlerde

3.3.1.1.1 Ad durum ekleri

İsimler kelime gruplarında veya cümlede kullanılırken, diğer kelimelerle münasebet sağlamak için çeşitli hallerde bulunur. Bu haller bazen ekler bazen de eksiz sağlanır. Münasebeti sağlayan ekler hal ekleri ve ismin hal eki almasına da isim çekimi adı verilir (Eraslan, 2012, 130). Hal ekleri, sık sık kullanılan ve cümledeki anlamına tesir eden isim çekimi ekleridir (Gülsevin, 2011, 16).

3.3.1.1.1.1 Yalın hal {+Ø}

Yalın hâl, ismin karşıladığı nesne ve kendisine tâbi olan isim dışında hiçbir münasebet ifade etmeyen şeklidir. (Ergin, 2008: 216). Türkiye Türkçesinde yalın hal eksizdir. Bundan dolayı yalın olarak görülen her isim, yalın hal olarak değerlendirilebilmektedir. Oysa isimler ekli olarak kullanılabildikleri gibi eksiz olarak da kullanılabilirler. Yani her eksiz ismi yalın hal olarak görmek doğru değildir (Sev, 2007, 45).

üç üt’öz ärsär tuǵmağ ölmäk-lig <äd> (ät)-lig ǵan-lıǵ ät’öz. (6-7) “üç beden ise doğan ve ölen etli kanlı bedendir.”

tüldäki abiyaz tüşüdlüg ät'öz ar-a bolmaq-lıg **köngül-lüg** ät'öz 'ärür.(7-9)
“rüyadaki eğilim düşünülen beden olan, dünyaya gelen gönüllü bedendir. ”

ün yıtkā singmiştā **burun** yıť tuymaz. (39-40) “ses kokuya battığında burun koku duymaz.”

3.3.1.1.1.2 Belirtme Hâli {+G, +nI, +n}

Belirtme hâli isimlerin veya zamirlerin cümlelerin geçişli fiilden doğrudan doğruya etkilendiğini belirten hâldir. Uygurcada belirtme hali ekleri, isimlerde {+G}, zamirlerde {+nI}, iyelik eklerinde {+n}'dir (Eraslan, 2012, 134). Ek, isimlere eklenerek o ismi cümlelerin nesnesi yapar.

{+G}. N- ağzının bir özelliği olarak {+ağ} şekli de görülmektedir. Moğol devrine ait Uygurca dini eserler ile, tarihleri belli olmayan bazı din dışı (hukuk vesikaları, takvim vb.) eserlerde +g'nin yanısıra, zamir çekiminden alınarak sık sık kullanılan {+ni} ekinin, daha klasik Uygurca devrinde de yer yer kullanılmaya başlandığını görüyoruz. Bunlar ilkin yabancı sözlerde (mesela erdni+ni) ve bir misalde de son hecesi iyelik ekini andıran etüz kelimesinde görülmektedir. (Maytısimi, 69, etüz+ni). Yükleme hali eki Türk dili tarihinin merhalelerini tespititte ve bazı metinlerin nispi tarihlerini tayinde mühim bir ölçüttür (Tekin, 1976: 88).

ķadař äv barķta ulağılarka yilini **yoluğ** bışurınu umazlar (97-98) “*kardeş (olanlar) evde (hend.) başka hususlara bağlanıp yollarını olgunlaştıramazlar.*”

alku **tınlğlarığ** öz yat timädin . tınlāğ asığın kılayın sakınıp... (139-141)
“*bütün canlıları öz yabancı demeden canlılara faydalı kılayım (diye) düşünüp...*”

...umuğ ınāğ **baxşını** ömäki ärsär çin kırđü baxşı-nı öngdün kök qalığta yaruğ... (141-142) “*inanılan (hend.) hocayı düşünmesi ise asıl hocasını öncelikle gökteki ışığı...*”

antağ bışurunup ymä ög qangta aşun **tudğusın** körsär . ikindi yänä ök (divay) <tvay> tängrini sakınıp kişläklig... (188-190) “*bu şekilde olgunlaşarak ve anne babada dünya tutmasını görse ikinciye ilave olarak muhakkak tanrıyı düşünüp gizli...*”

añtağ bışurunup ymä ög kangta aşun **tudğusın** körsär . üçünç... (192-193)
“o şekilde olgunlaşarak da anne ve babada dünya tutkusunu görse üçüncü...”

3.3.1.1.3 Yönelme hali {+GA, +KA, +A}

Yönelme halinde, ismin belirttiği kavrama yöneliş, dönme, yaklaşma ve ulaşma söz konusudur. Yükleme sorulan “neye, nereye, kime” sorularına cevap veren kelime ya da kelime grubunda yer alan ektir.

Orhon Türkçesinde adların verme-bulunma durumu genellikle {+kA} eki ile kurulur. Tekil birinci ve ikinci kişi iyelik eki almış sözcükler {+A} ekini alır. Üçüncü kişi iyelik ekli adların verme-bulunma durumunu ise {+ñA} eki ile kurulur (Tekin, 2003: 110).

ıd toñguz yok çığay kodıķı yavız **aşunķa** kirmäğü ol . (216-217) “it, domuz, yoksul (hend.) bayağı kötü dünyasına girilmeyecektir.”

ürdinikü okşadı baxşınıñ adaklığ ıduķ qooş linxuasıñga yinçürü töpün yükünür-mn. (236-238) “cevhere benzer hocanın kutsal çift nilüfer çiçeğine benzer ayakları önünde baş eğerek secde ederim.”

lalaña soltın . raşana oñgdın: avduti **oğura** bolup alđun çöki tişip urmış tğ turur . (373-374) “lalanā soldan rasanā sağdan avaduti ortaya olup altın çubukları dizip yerleştirmiş gibidir.”

añtirabaulıg yalıñ **üt’özıñgü** yamğur tğ irü bälğülär köngülintä tuğup... (337-339) “ara dünya yalın bedenine yağmur gibi alametler (hend.) gönlünde toğup...”

3.3.1.1.4 Bulunma-Ayrılma Hali {+DA}

Orhon Türkçesinde olduğu gibi Uygurcada da bulunma hali eki {+DA}, bulunma yanında ayrılma, çıkma da ifade eder (Eraslan, 2012, 145). Orhon Türkçesinde ünlü ile biten gövdelerle /r, l, n/ dışındaki ünsüzlerden biriyle biten kök ve gövdelerde bu ek genellikle {+dA} biçiminde, /r, l, n/ ünsüzlerinden sonra {+tA} biçimindedir (Tekin, 2003: 113). Bulunma-çıkma hali eki Orhon Türkçesinde olduğu gibi Uygur Türkçesinde de bulunmanın yanında ayrılma, çıkma da ifade eder (Gabain, 2007, 64). 3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinden,

teklik işaret zamirlerinden sonra araya zamir n'si de alarak {+DA} biçiminde kullanılır (Sev, 2007, 330).

anda basa üç ävin buğday orununça altın yir orunta... (385-386) *“ondan sonra üç tane evi buğday yerince altın yerinde...”*

iki köztä kirima tamır . iki kılğқта kirusuma tamır **burunta** şmnu kıızı... (406-407) *“iki gözde ‘khris-ma damarı iki kulakta ‘khris-gsum-ma damarı burunda şeytan kıızı...”*

töpüdäki tamır **aldın** yүүлүг bolup turur ‘ärüş arkağ täg taplağlıglar inçip tamır-nıñ ülgüsін bilmiş ärür. (449-452) *“tepedeki damar aşağıda canlı olup durur. dokuma örgü gibi kabul etmeler damarların payını bilmiştir.”*

yıp yumğak täg taplğığ lar ärsär . alqu tamırların **içindü** bodi köngüllүг... (453-454) *“ip yumağı gibi kabul edilse bütün damarların içinde aydınlanma gönüllü...”*

3.3.1.1.5 Ayrılma Hali {+DIn, +Dan}

Ayrılma hali, cümlede fiilin belirtmiş olduğu hareketin, kendisinden uzaklaştığını, ayrıldığını ifade eder. Ayrılma hali, ismi isme, ismi fiile ve ismi bazı edatlara bağlayan haldir. Ayrılma hali eki, isimlerin yalın, iyelik, çokluk şekillerine getirilir. Ayrılma hali ekinen sonra genellikle soru eki gelir. Uygurcada ayrılma hali daha ziyade bulunma-çıkma haliyle karşılanmış, devre sonuna doğru ayrılma hali yaygınlaşmıştır (Eraslan, 2012, 148).

Çıkma hali ekinin bu fonksiyonlarının dışında zaman, tarz, karşılaştırma, durum, parça... gibi fonksiyonları da bulunmaktadır (Sev, 2007, 387).

Uygurcada çıkma hali eki, {+DIn}, n ağzında {+Dan} şeklinde olup, ünsüz uyumuna tam olarak bağlanmış değildir. Ekin yaygınlaşmasıyla, bulunma hali ekinin çıkma ifadesini de yüklenir (Eraslan, 2012, 148).

anı üçün tamır barça **töpütın** atak uulqatägi saç tuğuşmış täg naru bärü kđılışıp turur . (458-460) *“onun için damarların hepsi tepeden ayak tabanına kadar saç bağlamış gibi oraya buraya katılıp durur.”*

tın yiil yorisar inçip **kindiktin** bālgürdmä tilgānkādāgi tın yiil yorır . (533-554) “*can rüzgarı parlara bu şekilde göbekten belirginleşen tekerleğe kadar can rüzgarı yürür.*”

ād tāri tamır üç‘āgü tüz **töpüdin** aldın törüyü barır. (364-365) “*et, deri ve damar üçü düz tepeden altın kaideye varır.*”

3.3.1.1.6 Vasıta Hali {+n}

Adların vasıta durumu eylemin hangi araçla işlendiğini, kiminle işlendiğini, nasıl ya da hangi şartlar altında işlendiğini ve ne zaman işlendiğini gösterir (Tekin, 2012: 116). Türkiye Türkçesinde işlekliğini kaybeden ek kalıplaşmış zarflar halinde yaşamaktadır. Türkiye Türkçesinde ekin işlevini “ile” edatı ve ekleşmiş şekli olan {+lA} eki karşılamaktadır.

boşğudsuz bolmışta **tüşin** bulur tip körkütmiş nomlamış ärür. (35-37) “*öğrenmeyen olduğunda rüya ile bulur deyip göstermiş, öğretmiştir.*”

andirabv **üt’özin** kılınçlıg yiil tokımağ üzä . kōrkınçlıg (karanggu) <karangu> öngdün kälip tuğgıl ölürgil (103-105) “*anırabav bedeniyle amelli rüzgar vurması üzere korkunç karanlık önceden gelip yakala ve öldür.*”

munđag bışurunup ymā ög kängta aşun tuğgusın körsär : tuğum aşun tuğguluğ **kapıgın** (sıñağı) <sımgü> ol. (211-213) “*bu şekilde olgunlaşıp da anne ve babanında dünya tutkusunu görse doğum dünyayı tutan kapı ile sınımadır.*”

3.3.1.1.7 Eşitlik Hali {+çA}

Bir adın eşitlik durumu eşitlik-karşılaştırma, yaklaşıklık ve görecelik zarfları olarak görev yapar. Ek, Orhon Türkçesinde de {+çA}’dır (Tekin, 2003: 116).

kavıra‘asınça söşlāsär . irkāk bolğuça ärsär azlanmakta tuğar (111-112) “*kısaca söylenirse erkek olunca ise cimrilik etmekten doğar.*”

kişläklig nom törü **yañgınça** tuğsar . ölüm yruğ yaşuğ nom luğ ät’öz tiğir . (283-285) “*gizli eserler biçimimce tutsa ölüm aydınlık (hend.) akide vücududur.*”

anda basa tokuz kapıqların **tälükiniçä** ünüp barır . (833-834) “*ondan sonra dokuz kapıların tamamınca yükselir.*”

3.3.1.1.1.8 Yön Gösterme Hali {+gArU}

Yön gösterme durumunda bir ad, eylemin kendisine doğru işlendiğini gösteren zarf tümleci olarak kullanılır (Tekin, 2003: 115). Küçültme ve kuvvetlendirme teşkil eden ek, muhtemelen, sakatlanmış eski bir son çekim edatıdır. Artık tek başına bir manası olmadığı için hal ekleri içine alınmıştır. Ek, çok unsurlu kelime gruplarına da gelebilir (Gabain, 2007, 65).

tokuz ay on künning ög qarıntın **taşkaru** ünmiş ödtä . taşdın singarķı maxbudluğ yiil burun yüdündin (kirmäkindin) oşakı avatudi içindäki yürüng önglög tiglini yoķaru töpüdä sürüp ildip içdin yorıģu yiil iç-gärü tınmışta aldırtı yorır. (477-483) “*dokuz ay on gün (sonra) anne karnından dışarı çıktığı zamanda dış taraftaki elementli rüzgar burun deliğinden girmesinden önceki avatudi içindeki beyaz renkli damlayı yukarıdan tepeden sürüp götürüp içeriden yukarı yel içe doğru tıkanığında altıncı parlar.*”

oot yiilkä sing’mäk üzä adaķ uulındın **yoķaru** isig tözi barmaķ üzä . içdin <singar> singar katyod ķurtıñg yarukı tæg irü bälģü bolur . (265-268) “*ateşin rüzgara batması üzerine ayak tabanından yukarıya doğru sıcaklık gider ve iç tarafta ateş böceğinin ışığı gibi alamet (hend.) olur.*”

anıñ bälģüsi ölmıştä kin kañnıñ yürüng tigli burun yüdündin **taşkaru** ünär . (293-294) “*onun alametı öldüğünde sonra babanın beyaz renkli damla burun deliğinden dışarı çıkar.*”

3.3.1.2 Fiillerde

3.3.1.2.1 Çatı Ekleri

Bu ekler, fiilin çatısını ettirgenlik, edilgenlik, dönüşlülük ve işteşlik bakımından değıştirirler (Gölsevin, 2011, 138).

3.3.1.2.1.1 Geçişli/Ettirgenlik Fiilleri {-Ar-, -GUr-, -r-, -t-, -tUr-, -Ur-}

Bu ekler, fiile eklendiklerinde fiili geçişli yaparlar, ettirgen hale getirmezler. Fiili ettirgen hale getirmeleri için, eklendikleri kök veya tabanın geçişli olması

gerekir (Gölsevin, 2011, 138). Ettirgen fiiller yaptırma veya oldurma ifade eden fiillerdir. Çeşitli ettirgenlik eklerinin üst üste getirilmesiyle, hareketin birden fazla şahsa yaptırıldığı veya aktarıldığı ifade edilmiş olur (Eraslan, 2012, 316).

{-r-, -Ar-, -Ur-}

Yaptırma anlamı taşıyan fiilden fiil türetme ekidir: **adırmağ** (796) (< ad-ı-r-mağ) “ayırma”, **tügürüp** (1424) (< teg-ür-ü-p) “bırakmak, koymak”, **kirip** (107) (< *ki-r-i-p) “girip”.

{-Dur}

Fiil kök ve gövdelerine gelerek ettirgen fiiller türeten bir ektir: **yañdurup** (588) (< yañ-dur-u-p) “döndürüp”, **üntürür** (789) (< ün-tür-ü-r) “yükseltir”, **kavışdursar** (398) (< kavış-tur-sar) “kavuştursa”.

{-GUr-, -KUr-}

Ettirgenlik işlevi olan fiilden fiil türetme ekidir.

nomdaş қадаш-ı үк’sindä **olğurdup** . öşindä barın buşı birip . tuğmış қадаш-та ulağı-lar-ning yığığ sığığ-lar-ın... (129-131) “*din kardeşini de oturtup özünde varını (hend.) verip doğmuş olan kardeşte başkalarının ağlamalarını...*”

amıl yavaş yiiltä öğräđinmäk . қадір қаdıғ yiil-tä öğräđinmäk . **tolğurma[k]lğ** ündürmäklіg yiil-tä öğräđinmäk ärür . (614-616) “*sakin (hend.) yel hakkında öğrenme, sert rüzgarda öğrenme, doldurup yükselen yelde öğrenmedir.*”

iç tapıғ tükädi törtünç **ögürtdürmäk** topladurmağ-lıg (tapıғ) ärsär . sol iligining atsız ängräki üzä... (1421-1423) “iç ibadetin tamamı dördüncü sevinç ibadet ise sol elinin isimsiz parmak üzerine...”

{-t-}

Yaptırma anlamı katan fiilden fiil türetme ekidir: **ukıdmağ** (588) (< uk-ı-t-mağ) “okutmak, öğretmek”, **akıdmağ** (89) (< ak-ı-t-mağ) “akıtmak”, **olğurdup** (130) (< *olgur-t-u-p) “oturtup”.

3.3.1.2.1.2 Meçhul/Edilgenlik Ekleri {-l-, -n-}

Yapılma ve olunma ifade eden fiillerdir. Edilgen fiiller Türkçede genellikle -l- fiilden fiil türetme ekiyle teşkil edilir. Ancak Uygurcada {-t-} fiilden fiil türetme ekinin de nadir olarak edilgen fiiller teşkil ettiği de görülür. {-l-} eki hem geçişli hem de geçişsiz fiillere getirebilmektedir (Eraslan, 2012, 313).

{-l-}

Edilgenlik işlevi olan fiilden fiil türetme ekidir.

uğuş-ın mǎngilig körmäk üzä ördüg nişvani-lıg inçkä ülüş-lär-i üzä **örtülüp** yaruq yaşuq körmaz . (861-863) “*bağlanma kökünün saadetini görmek için örtü ihtirashı ince payları üzerine örtülüp ıstık görmez.*”

{-n-}

Son sesi / l / olan fiillerde dönüşlülük ve edilgenlik işlevi bulunan fiilden fiil türetme ekidir (Eraslan, 2012, 111).

yitinç (yiti) kün-tä müyüz bak-a-ka okşadı ‘arış-lig bolup iki kol oruñı başı iki adaq oruñı birlä biş-ägü budıq **alınıp** ünär . (357-360) “*yedinci yedi günde boynuz kara kurbağasına benzer şekilde olup iki kol yeri, başı, ayak yeri ile beşi birlikte dal alınarak belirir.*”

panditlar ymä bir (birär) bölük tamır-(lar)-tın öşkä **tuyunmaduq bilinmädük** ärür tip yarlıqdı. (436-438) “*pañdita da birer bölük damarlardan başka hissedilmedik bilinmedik olur diye buyurdu.*”

anta basa küşädig çakır **kılınıp** tarnısın sözlägül : : (1311-1312) “*ondan sonra koruma çakra meydan gelip dhāranīsiyle söyle.*”

3.3.1.2.1.3 İşteş/Karşılıklılık Ekleri {-ş}

Karşılıklı fiiller, hareketin karşılıklı veya birlikte yapıldığını ifade eder. Bu durumda ya hareket birden fazla fail tarafından yapılıyor yahut da birden fazla fail etkileniyor demektir. Türkçede karşılıklı fiil gövdesi -ş- fiilden fiil türetme ekiyle teşkil edilir (Eraslan, 2012, 315).

{-ş-}

Birlikte ya da karşılıklı yapma anlamı veren fiilden fiil türetme ekidir.

baxşı-lar-ning nom yangı bar ärip . bilip bışrundaçı-lar-qa inçip aşaxı **bilişmiş** ädgü ögli kişi birlä körüşmiş tæg . (suv) <suulı///>-lı süd-li **qatılışmış** tæg . yarux yaşux kändün yarux yaşux birlä iki ‘ärmäz bolup . öz-ning adın-ning alqu tınlıg-lar-ning asıgıñ tolu tükäl bulur : : (70-75) “*hocaların hakiki kusuru olduğunu bilerek olgunlaşacaklara böylece yoldan çıkmış bilinen iyi düşünceli kişi ile görüşmüş gibi sulu ve sütlü karıştırılmış gibi aydınlık (hend.) kendini ışıq (hend.) ile iki olmaz olup kendisinin başkasının ve bütün canlıların faydasını tam olarak bulur.*”

3.3.1.2.1.4 Dönüslülük Ekleri

Dönüslü fiiller, fiilde belirtilen hareketin fail üzerine dönüştüğünü ifade eder. Dönüslü fiiller –n- fiilden fiil türetme ekiyle, çoğu zaman olma ifade eden geçişsiz fiillerden, bazen de yapma ifade eden geçişli fiillerden teşkil edilir (Eraslan, 2012, 314)

{-n-}

angbaşlayı öz (töz-i) <tösi> üngülük yang : ikindi bälgü-kä **tayanıp** bışırüngülüq yang (ärür) (29-31) “*en başta kendi cevheri yükselen şekil, ikincisi bilgiye dayanarak olgunlaşan şekildir.*”

taşdın singar körser kün tuğmış tæg kışıl **köşünür** : (52-53) “*dış taraftan bakılsa, güneş doğmuş gibi kızıl görünür.*”

3.3.1.3 Şahıs Ekleri

Fiil kök ve gövdelerinde ifade edilen soyut hareketin belirli hale gelmesi için, bir şahsa bağlanması, yani, hareketin kimin tarafından yapıldığının belirtilmesi için fiile gelen eklerdir. Şahıs bildiren unsurların bir kısmı kelime, bir kısmı ek halindedir. Kelime halindeki şahıs unsurları zamir kökenli, ek halindeki şahıs unsurları ise iyelik kökenlidir. Emir ekleri şekil ifadesi yanında şahıs da belirttikleri için şahıs unsurudur (Eraslan, 2012, 330). Bu bölümde iyelik kökenli şahıs ekleri ele alınmıştır.

İyelik kökenli şahıs unsurları aslında iyelik ekleridir. İyelik ekleri isimlerde, nesnenin kime ait olduğunu bildirdiği halde, fiillerde, belirtilen hareketin kimin tarafından yapıldığını veya kimin üzerinde cereyan ettiğini bildirir (Eraslan, 2012, 331).

İyelik kökenli şahıs ekleri üçü teklik üçü çokluk olmak üzere altı tanedir:

Teklik 1. şahıs: -m

2. şahıs: -ng

3. şahıs: -

Çokluk 1. şahıs: -mİz

2. şahıs: -ngİz

3. şahıs: -lAr

Teklik 1. şahıs:

tükäl-liğ bilgä isdonpa baxşı-nıng boşuğ yrlğ-ı üzä ävirü aqdaru **tüginđim** (1004-1006) “*tam olarak donanmış yol hocanın (hend.) serbest olma emri üzerine çevirerek tercüme ederek ulaştım.*”

Teklik 2. şahıs:

Metinde teklik 2. şahısla çekimlenmiş bir fiil yoktur.

Teklik 3. şahıs:

anggilki öz töz-i üngülük yañg ärsär . dandir-a-ta äd nom sanınça yoğun inçkä singmiş-tä kin yaruq yaşuq qooş-a bışırınmağ-lıg ät’öz otğurağ **yaruyur** : (31-34) “*ilk kendi aslını yükselten şekil ise akidede madde ve maneviyat sayısınca yoğun sükuneti(hend.) bulanlardan sonra aydınlığı (hend.) iki katına çıkararak öğrenen beden tam olarak aydınlanır .*

Çokluk 1. şahıs:

andağ bışırınup ymä ög kañgnı aşun tuğğu-sın körsär . ömäk küsämäk üzä bāklämäk ärsär . ög qarın-ta aşun tuğğu-sın körsär ay-a başlg-sız uşun sañsar-tın

bärü az-kıy-a mäñgi ögrünç-kä ilinip //// yapşınıp **yügürdümüz kaçdımız:** (198-202) “o şekilde olgunlaşıp da anne ve babasının dünya tutkusunu görse düşünmek dilemek üzerine bağlama olsa akıl karnında dünya tutkusunu görse ey başlangıcı olmayan uzun sansāradan beri azıcık muthuluk ve sevince ilişip bağlanıp yapışp koşuşturduk, kaçtık.”

Çokluk 2. şahıs:

Metinde çokluk 2. şahıs eki yoktur.

Çokluk 3. şahıs:

alku tınlağ-lar-nıñ töşindä uğuş-ınta **yaruyur-lar.** (67-58) “bütün canlıların özünde (hend.) parlarlar.”

3.3.1.4 Zaman Ekleri

Zaman ekleri fiil kök ve gövdelerine gelerek fiilin zamanını belirleyen eklerdir. Geniş, Geçmiş, Gelecek olmak üzere üçe ayrılır.

3.3.1.4.1 Geniş Zaman {-r, -Ar, -Ir, -Ur}

Orhon Türkçesinde olduğu gibi Uygurcada da isim-fiil eki yanında geniş zaman şekil ve eki olarak da kullanılmıştır. Eklerin şekil ve zaman eki durumuna geçmesi Eski Türkçe içinde olmuş ve günümüze kadar bütün lehçe ve şivelerde hem isim hem de şekil ve zaman eki olarak kullanılagelmiştir (Eraslan, 2012, 325).

Geniş zaman adından da anlaşılacağı gibi, her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır.

{-r, -Ir}

Eski Uygur Türkçesinde genellikle tek heceli sözcüklere doğrudan gelmektedir ancak çok sık olmamakla birlikte birden fazla heceli fiillere getirildiği görülmektedir:

ögsirämiştä ölgäy-şüg-tä ög qarın-ta turur öd-tä avatudi-ta **yorır.** (567-569) “eğer insan kendinden geçerse, ölürse, yahut anne karnında bulunursa avadhūtide hareket eder.”

ķılınç-lıĝ ārsār . biligi kidin yolķa ũnŭp ũç yavlķ yol-ķa **barır**. (295-296)
“amelli ise şuuru arka yolca yŭkselip ũç kŭtŭ yola varır.

{-Ar}

Orhon Tŭrkķesinde ve Uygurcada genellikle tek heceli fiillere getirilir
(Eraslan, 2012, 326):

saķınķsız tŭzsŭz tŭzlŭĝ űĝrŭnķ **tuĝar** . (914-915) “dŭřŭncesiz, bŭķimsiz
varlıĝın sevinķli doĝar.”

anınĝ iķindāki bālgŭ-tā suv-ta bađmak tam-ta taĝ-ta tıdıĝ-sız **űđŭr**. (762-
764) “onun iķindeki alamete suda batan daĝda (hend.) damlasız ister.”

{-Ur}

İsim-fiil kűkenli olan –Ur ekinin Eski Tŭrkķede bilhassa ũnlŭyle biten
fiillere geniř űlķŭde getirildiĝi gűrŭlmektedir:

tŭl tŭřāmak burxan ķuđın bulup űn oruń-daķı bodistv-lar-ķa nom nomlap
tınlaĝ asıĝ-ın **ķılur** (789-791) “rŭya gűren űstadın saadetini bulup űn yerdeki
bodhisatvalara vaaz edip canlının faydası meydana gelir.”

amdı inyaņa bilgā bilig tuĝurĝuluķ inyana bilgā bilig ķāřigig **uķıđur**
ķűrķiđŭr : . : (846-847) “řimdi bilgi řuuru doĝan bilgelik (hend.) sırasını anlatır
ve gűsterir.”

3.3.1.4.2 Geķmiř Zaman

Fiilin geķmiřte gerķekleřtiĝini bildiren ektir.

3.3.1.4.2.1 Gűrŭlen Geķmiř Zaman {-DI}

Fiil kűk ve gűvdelerine gelerek řahit olunan ve bilinen geķmiře ait bir iřin,
oluşun, durumun bildirilmesini saĝlayan ektir:

tŭkāl-liĝ bilgā isđonpa baxřı-nıĝ bořuĝ yrlĝ-ı űzā āvirŭ aķdaru **tŭĝinđim**
(1004-1006) “tam olarak donanmıř yol hocanın (hend.) serbest olma emri űzerine
ķevirerek tercŭme ederek ulaştım.”

yangı boşgutçı sarıġ tutung asuday oġul-nıng lingçi-si üzä **bitidim** sadu ädgü : : (1009-1010) “*yeni hoca sarı tutung asudayın oġlunun isteġi üzerine yazdım.*”

3.3.1.4.2.2 Duyulan Geçmiş Zaman {-mİş}

Dolaylı geçmiş zamanı ifade eder. Bu kipte belirtilen hareket, failin idraki dışında meydana gelen bir hareket olup dolaylı olarak bilgilenilmiştir (Eraslan, 2012, 341).

üküş buyan-lıġ ärsär ädgü ordu karşı-ka ‘ärmäsär ädgü äv-kä **kirmiş** tæg bolup aşun tuġum tuğar . (1278-1280) “*çok sevaplı ise iyi saray karşısına olmasa iyi eve girmiş gibi olup dünya doğumu olur.*”

koş-a bışırınmak-đa ymä iki törlüg bolur boşġudluġ boşġudsuz : . boşġudsuz bolmış-ta tüşin bulur tip **körkütmiş** nomlamış ärür (34-37) “*iki [türli] olgunlaşma da iki türliüdür : öğrenen, öğrenmeyen. öğrenmeyen olduğunda rüya ile bulur deyip göstermiş, öğretmiştir.*”

3.3.1.4.3 Gelecek Zaman {-GAy}

Bu kipte belirtilen zaman şimdiki zamandan başlayıp geleceğe uzanan kesin bir zamandır (Eraslan, 2012, 343):

oza-kı ajundakı sipki abiyaz-lıġ-ka oşakı irü bälġü-lär bolġu-sı **bolġay** tip yarlıkadı : : (737-739) “*önceki dünyadaki hevesliye önceki alametler (hend.) olması olacak diye buyurdu.*”

3.3.1.5 Kip Ekleri

3.3.1.5.1 Emir Kipi

Her şahıs için ayrı olduğundan şahıs ekleri görevini de yüklenirler. Emir kipinde temenni ve istek ifadesi teklik 3. şahıslarda çok açıktır. Ayrıca teklik 3. şahıs, nezaket ifadesiyle çokluk 2. şahıs anlamı verir (Eraslan, 2012, 345). Emir kipleri üçü teklik ve üçü çokluk olmak üzere altı tanedir:

Teklik1. şahıs: -AyIn, yIn

2. şahıs: -GIl / Ø

3. şahıs: -zUn

Çokluk1. şahıs: -AlIng, -AlIm

2. şahıs: -ng (-IngIAr)

3. şahıs: -zUnlAr

Teklik 1. şahıs:

anğbaşlayu bodi köngülügöp sakınıp . kändü özüm başdınkı anđirabav-ta
yaruk yaşuk nom-lugät'öz-üg tuğup . alku tınlıg[-lar-ıg] öz yat timädin . tınlağ
asığın **kılayın** sakınıp . umuğ ınağ baxşı-nı ömäki ärsär çin... (137-141) “*birinci
bodhi duyusunu düşünüp (hend.) kendi özümü ilk ara dünyada ışıık (hend.) akide
sahibi bedeni doğup bütün canlıları öz yabancı demeden canlılara faydalı kılayım
(diye) düşünüp inanılan (hend.) hocayı düşünmesi ise...*”

Teklik 2. şahıs

andirabv ät'öz-in kılınçlıg yiil tokımağ üzä . kórkınc-lıg (karanggu)
<karangu> öngdün kälip **tuğıl ölürgil** : : (103-105) “*anđirabav bedeniyle
amellirüzgar vurması üzere korkunç karanlık önceden gelip yakala ve öldür.*”

Teklik 3. şahıs

oom suvasdi sidam ağmanggal **bolzun**: (1012) “*om suvasdi sidam bu şöhret
ve servet olabilir.*”

Çokluk 1. şahıs

Metinde bu ekin örneğine rastlanmamıştır.

Çokluk 2. şahıs

Metinde bu ekin örneğine rastlanmamıştır.

Çokluk 3. şahıs

Metinde bu ekin örneğine rastlanmamıştır.

3.3.1.5.2 Şart Kipi {-sAr}

Şart kipi şekil eki, ünsüz uyumuna bağlı değildir ve zamir kökenli şahıs unsurlarıyla çekime girmektedir. Şart kipindeki hareket asıl hareket olmayıp, bağlı veya asıl harekete yardımcı bir harekettir (Eraslan, 2012, 348):

bo kşig-tä ança oq **bışrunsar** köngül-üg bir uçluğ kılıp uyur. (1104-1106)
“bu sırada öyle olgunlaşsa gönlü bir uçlu kılabilir.”

bışrunmaq-ning **bälgü-si ärsär** şukr-a (nı) tarđmaq üzä ät’öz isig üzä toşup uluğ mängi tuğar . (1106-1108) “*olgunlaşmanın alameti ise şukrayı çıkarmak için beden ısısı için dolup ulu sevinç doğar.*”

3.3.1.5.3 Gereklilik Kipi

Uygurcada gereklik kipinin teşkili için özel bir şekil ve zaman eki yoktur. Gereklik ifadesi, daha ziyade “kergek” kelimesiyle sağlanır.

{-mlş + kărgăk}

örıdmiş-tä altı yaradıg-ıg üküş **kılmış kărgăk** : : çandali-ning ikinti dyan-ı bo ärür (1132-1133) “*yükseldiğinde yarattığı çok kılmış gerek candālinin ikinci dhyāna budur.*”

{-GUIUK + ol}

anda basa kăntü öz . ät’öz başlap alqu yirdinçü-täki tınlğ tınsız alqu äd-lăr-ig säkiz törlüg yilvi-kä oqşadı ärür tip . **köngül-kărgülük ol** . (1176-1179) “*ondan sonra kendi (hend.) vücudu başlayıp bütün yeryüzündeki canlı ve cansız bütün etleri sekiz türlü aldanişa benzetir diye düşünmek gerekir.*”

3.3.1.6 Bildirme Ekleri {erür, bolur, tetir, turur}

Bildirme eklerinin görevi, isim soylu sözcükleri fiil durumuna getirmek ve basit zamanlı fiilleri birleşik zamanlı fiil oluşturmaktır (Korkmaz, 2003, 702).

Türkçede cevher fiili olarak kullanılan unsurlar *er-*, *tur-* ve *bol-* fiillerinden gelişmiştir ve Türkçenin neredeyse bütün tarihî ve çağdaş lehçelerinde görülmektedir.

tetir/titir unsuru, cevher fiili olarak Eski Uygurca metinlerde karşımıza çıkar. Özellikle Budist tercüme metinlerde çok fazla kullanılan *tetir/titir*in anlam

unsuru olmaktan ziyade görev unsuru, yani cevher fiili, olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Doğan-Özalan, 2013: 260).

Türkçenin cevher fiili olarak kullandığı diğer morphemler geniş bir kullanım sahasına sahiptir. Ancak *tetir/titir* Eski Uygurca dışında hiçbir tarihî ve çağdaş Türk yazı dilinde kullanılmamıştır. Cevher fiili gibi bir morfemin tek bir diyalekte bulunması onun kopya olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Birçoğu telif olan din dışı Uygur metinlerinde bulunmaması da bu düşüncüyü desteklemektedir (Doğan-Özalan, 2013: 260).

tetir/titir cevher fiili Eski Uygurca metinlerde sadece üçüncü kişi için kullanılmıştır ki morfemin bu kullanımı kimi kaynaklarda bildirme işlevi olarak kabul edilmektedir (Doğan-Özalan, 2013: 260).

üç añdırabv . üç ät'öz . üç yaraşdur maḵ . üç қадиşdurмаḵ . üç tañuqlamaḵ
ärür (3-4) “*üç anırabav, üç beden, üç birleşme üç karıştırma üç kanıtlamadır.*”

koş-a bışırınmaḵ-ḁa ymä iki törlüg **bolur** boşğudluḡ boşğudsuz (34-35) “*iki [tür] olgunlaşma da iki türdür : öğrenen, öğrenmeyen.*”

ölüm nom-luḡ ät'öz **tiḁir** ölüm yaruḵ yaşuḵ **tüḁir** .(65) “*ölüm akide vücududur. ölüm parlak ışıktır.*”

... bilig kirip ḵaṅg –ning üç ivin tigli öḡ birlä ök ana-ning üç ävin ḵışıl tigli-ning içindä bir täḡ ḵavışıp süḁli suv-lı täḡ bilig birlä . ḵadılıp **turur** . (345-348) “*bilgi girip babanın üç tane damla anne ileannenin üç tane kızıl damlanın içindeymişgibi kavuşup sütlü ve sulu gibi bilgi ile karışır.*”

3.3.2 Bağlantı Kurucu Ekler

3.3.2.1 İyelik Ekleri

İsim kök ve gövdelerine gelerek ismin kime ya da neye ait olduğunu belirtirler.

Üçü teklik, üçü çokluk olmak üzere altı tane iyelik eki vardır:

Teklik1. şahıs: +m

2. şahıs: +ng

3. şahıs: +I, +sI

Çokluk 1. şahıs: +mIz, +mUz

2. şahıs: +ngIz, +ngUz

3. şahıs: +lArI

Ünlüyle biten isim tabanına 1. ve 2. şahıs eklerinden önce bağlama ünlüsü gelmez. Bir ünsüzden sonra umumiyetle “I” ilave edilir. Son hecede yuvarlak ünlü varsa, 1. ve 2. şahıs eklerinde ünlüler, ekseriya “U” olur. Yer yer özellikle n ağzında, “I”nın yerine “A” gelir. +lAr, tabiatıyla değişmez. 3. teklik, ünlü ile biten tabandan sonra +sI, diğerlerinde +I’dır (Gabain, 2007, 70-71).

Teklik 1. şahıs:

anğbaşlayı bodi köngülüg öp sakınıp . kändü **özüm** başdınkı anđırabav-ta yaruğ yaşuğ nom-luğ ät’öz-üg tuğup . alqu tınlğ [lar-ıg] öz yat timädin . tınlag asıgın kılayın... “birinci bodhi duyusunu düşünüp (hend.) kendi özümü ilk ara dünyada ışık (hend.) akide sahibi bedeni doğup bütün canlıları öz yabancı demeden canlılara faydalı kılayım (diye)...”

Teklik 2. şahıs

Metinde bu ekin örneğine rastlanmamıştır.

Teklik 3. şahıs

omm suvasdı sidam çinkirdü uluğ ärdini baxşı **kuğı**nga yükünür män (1-2) “om suvasti sidam! temiz, yüce cevherli hoca hazretlerine secde ederim.”

arığ arıgsız-ı ärsär üç yarım künniğ arasında **öz-i**-ning ölmüşin bilmädin tuğmış kadaş äv bark-ta ulağı-lar-ka yilinip... (95-97) “temiz ve temiz olmayan ise üç yarımın arasında kendinin öldüğünü bilmeden doğmuş, kardeş (olanlar) evde (hend.) başka hususlara bağlanıp...”

Çokluk 1. şahıs

Metinde bu ekin örneğine rastlanmamıştır.

Çokluk 2. şahıs

Metinde bu ekin örneğine rastlanmamıştır.

Çokluk 3. şahıs

ol ymä ańdırabav-ta turguluk ödtä isig öz tuǵguluk yiil tıldaǵ kılıp biligsiz bilig basuǵdı bolup . kök qalıǵ-tın uluǵ törlüǵ taǵ qay-a tüşmiş yimrülmiş täǵ : surt oq qorqınç ayıńç köngülinä tuǵup . oşaqı tuǵmış **qadaş-ları**-nıng yaqınında qaçsar . ol tuǵmış **qadaş-ları** ymä bilmäsär. (322-328) “o da ara dünyada durduǵu zamanda bedeni tutacaq rüzgar sebep kılıp cahil yardımcı olup gökten büyük türlü daǵlar ve kayalar düşmüş yuvarlanmış gibi ani korku (hend.) gönlünde doğup eǵer insan önceki akrabalarının yaqınından uzak dursa akrabaları onu tanımaz ve görmez.”

3.3.2.2 Tamlayan Eki {+nIng}:

İsimlere eklenerek kendisinden sonra gelen bir isme baǵlı olduğunu gösterir. Ekin asıl işlevi isimleri isimlere bağlamaktır. (Eraslan, 2012, 132).

ańda basa ańdırabav ärür-in bilip üç yavlaq **yol-ning** ämgäkin ööp saqınıp . ańta basa kişläklig ağın ööp saqınıp ... (328-330) “ondan sonra ara dünya olduğunu bilerek üç kötü yolun sıkıntısını düşünüp hend.) ondan sonra gizli, başka düşünüp (hend)...”

3.4 Kategori Ekleri

Bunlar sözlüksel kelime de türetmez, kelimelerde tür deǵışıklıǵı de yapmaz. Cümle içinde öge belirlemek ve ilişki kurmak gibi bir fonksiyonları da yoktur. Kelime bu ekleri almadan önce cümlede ne görev üstlenmişse, bu ekleri alınca da aynı durum devam eder. Eklendikleri kelimelerin kendileri ile sınırlı kalan deǵışik özellikler katarlar (Gülsevin, 2004, 1279-1280).

3.4.1 Çokluk Kategorisi {+lAr}

Köktürkçede gerçekten çokluk ifade eden müstakil bir ek yoktur; bunun yerine daha çok “topluluk” ifade eden, menşeleri meçhul bazı ekler kullanılır; {+lAr}: hakim zümre için; {+t}: yüksek rütbeli kişiler için; {+An}: belli bir kudrete sahip kimseler için; {+GUn}: yaşça küçük akraba için kullanılır. Bu eklerden {+lAr} daha sonra Eski Uygur Türkçesi deresinde müstakil bir çokluk eki olmuş ve isimlere gelebildiği gibi fiillerde de istisnasız olarak kullanılmıştır; hatta bu eki sayı sözlerini takip eden isimlerde bile görüyoruz, altı oǵrılar “altı hırsız” gibi. Yukarıda

adı geçen “topluluk” sözlerinin, Eski Uygur Türkçesi devresinde artık fonksiyonlarını kaybetmiş olmaları, değişen cemiyet düzeni ve dünya görüşü ile izah edilebilir (Tekin, 1976: 86).

Eski Uygur Türkçesinde çokluk belirli çokluk ve belirsiz çokluk olarak iki türdür:

3.4.1.1 Belirli Çokluk

Belirli çokluk, sayı sıfatlarıyla sıfat tamlaması şeklinde kurulan çokluktur. Bu kuruluştaki sayı sıfatı nesnenin kesin sayısını bildirir. Eski Uygur Türkçesinde bu tür kuruluştaki isme getirilen çokluk eki ifadeyi kuvvetlendirir.

tört maxabud-lar iyin käşigçä singär : (41) “dört elementler sırasınca batar.”

angbaşlayukı taşdın singlar-kı *tört bälgü-lär* ärsär : yir mxabud . suv-қа sing’mäk üzä ät’öz-i narı [= naru] bärü ırğalır (259-261) “her şeyden önce dışarı taraftaki dört alamet ise yer elementinin suya sinmesi üzerine. beden öteye beriye sallanır.”

3.4.1.2 Belirsiz Çokluk

Eski Uygur Türkçesinde {+lAr, +An, +GUn, +t} ekleri belirsiz çokluğu ifade eden eklerdir.

{+lAr}

İsim kök ve gövdelerine doğrudan doğruya getirilir. Bu ek, fiil çekimlerinde de kullanılabilir ve üçüncü çoğul kişiyi karşılar. Grönbech, Türkçenin Yapısı adlı eserinde +lAr çokluk ekinin Eski Uygurcada diğer çokluk eklerinin aleyhine yaygınlaştığını ifade eder. Bu yaygınlaşmanın sebebi olarak Eski Uygur Türkçesi dönemindeki çeviri metinler olabilir. Müstensih çevirdiği dildeki çokluk ekinin yerine Türkçedeki çokluk kategori eklerinden {+lAr}’ı tercih etmiş olabilir.

alku *tınlağ-lar-nıng* töşindä uğuş-ınta yaruyur-lar. (67-68) “bütün canlıların özünde (hend.) parlarlar.”

anırabaulıg yaling at'öz-ingä yamğur tæg irü **bälgülär** köngül-intä tuğup .
ög aña-nıng (karın-ın) arıg ädgü... (337-339) “*ara dünya yalın bedenine yağmur
gibi alametler (hend.) gönlünde toğup annenin karnının temiz güzel...*”

{+An, +GUn, +t}

Köktürk Türkçesinde çokluk ekleri arasında bahsi geçen eklerin Eski Uygurcadaki eren, oğlan, alkugun, tigit gibi sözcüklerde kalıplaşmış olarak varlığı söz konusudur. Çokluk eki olarak kullanımı söz konusu değildir.

3.4.2 Küçültme/Sevimlilik Kategoris

İsim kök ve gövdelerine gelerek, isimlere küçültme, sevimlilik ve kuvvetlendirme ifadesi katan eklerdir. Eklendikleri kelimelerin yapısını ya da türünü değiştirmezler.

{+çA}

Kalıplaşmış eşitlik hali eki olup küçültme ve kuvvetlendirme ifadesi katan ektir (Eraslan, 2012, 94): **mınça** (313) (<*m+ça) “o kadar, biraz”, **barça** (458) (<bar+ça) “bütün, hep”, Ek, türlü bölükten kelimelere de gelerek dilimizin zarflar dağarcığını zenginleştirmiştir (Banguoğlu, 2011,160): **sanınça** (945) (<*sa-n+ın+ça) “sayısınca”, **munça** (731) (<mu+n+ça) “bunca, bu kadar çok”, **yizçü** (1146) (<yiz+çe) “bakır gibi”.

{+çAk}

Küçültme ifadesi veren bir ektir. Ek +ç ve +k eklerinden oluşmuş birleşik bir ek olmalıdır (Eraslan, 2012, 95). Metnimizde bu ekle türetilmiş bir sözcük tespit edilmiştir: **alçak** (<*al+çak) “mütevazi, alçak gönüllü”.

{+Kaç}

İşlek olmayan bir ektir. Talat Tekin, ekin küçültme fonksiyonunda kullanıldığını belirtmiştir (Tekin, 2003: 82). Kemal Eraslan bu ekin {+gaç / +geç} < {+ga / +ge +ç} şeklinde olduğunu ifade etmiştir (Eraslan, 2012, 97): **kıskaç** (472) (<kıs-ı-ğ+gaç) “kıskaç”.

{+GAK, +KAK}

İşlek olmayan bir ektir. Küçültme ve kuvvetlendirme bildirir (Gabain, 2007, 45): *irkäk* (1308) (<ir+käk) “erkek”

{+KInA, +KIyA, +kaya, +kıa}

Orhon Türkçesinde +kıny / +kinye, Uygurcada n ağzında {+kına / +kine, y ağzında +kaya, +kıye, +kıa / +kie, +kıyan / +kiyen} şekillerinde geçen ek, pekiştirme, sevgi ve küçültme ifadeli isim, sıfat ve zarflar türetir (Eraslan, 2012, 98): *azkya* (201) (<az+kya) “azıcık”.

3.4.3 Sıralama Sayı Kategorisi

Sayılarla gelerek sıra sayıları meydana getiren eklerdir. Eklendikleri kelimelerin yapısını ya da türünü değiştirmezler.

{+nç}

Sıra sayı sıfatları meydana getiren bir ektir: *üçünç* (351)(< üç+ü+nç) “üçüncü”, *tördünç* (617) (< dört+ü+nç) “dördüncü”, *bişinç* (1046)(< biş+i+nç) “beşinci”, *aldınç* (1340) (< altı+nç) “altıncı”.

{+nti}

Sadece iki kelimesine getirilip sıra sayı sıfatı teşkil eden işlevi darlmış çok eski bir ektir (Eraslan, 2012, 101): *ikinti* (1027) (< iki+nti) “ikinci”.

3.4.4 Üleştirme Sayı Kategorisi

Sayılarla gelerek paylaşma anlamı katan ektir.

{+Ar}

Sayı sözlerinden üleştirme sayı sözleri türeten isimden isim yapma ekidir : *birär* (44) (<bir+er) “birer”, *mingär* (933) (<ming+er) “biner”, *toğuzar* (559) (<toğuz+ar) “dokuzar”, *yüşär* (923) (<yüş+er) “yüzer”.

3.4.5 Olumsuzluk Kategorisi {-mA-}

Fiiller, fiil kök ve gövdelerine -mA eki getirilerek olumsuzlaştırılır: *arđmasar* (320) (< art-ma-sar) “artmasa”, *bilmäsär* (328) (< bil-me-ser) “bilmese”, *ağmaz* (413) (< ağ-ma-z) “akmaz”, *körmüz* (413) (< kör-me-z) “görmez”.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. CÜMLE BİLGİSİ

4.1 Birden Fazla Anlam Ögesiyle Kurulmuş Genel Anlamli Ögeler

Herhangi bir dilde kavramları karşılayabilmek için bazen tek bir kavram işareti yeterli gelmez veya söz konusu kavramı tam ifade edemez. Bu sebeple bazı kavramları karşılayabilmek için birden fazla kavram işaretinin birlikte kullanımına da ihtiyaç duyulur. Herhangi bir kavramı karşılayabilmek için birlikte kullanılan kavram işaretleri benzer işlevleri yerine getirdiklerinden zamanla kategori oluştururlar (Alyılmaz, 1998, 19).

Totenbuch'ta geçen birden fazla anlam ögesiyle kurulmuş genel anlamli ögeler, oluşturdukları kategoriler esas alınarak **İsim Tamlaması, Sıfat Tamlaması, Sıfat-Fiil Grubu, İsim-Fiil Grubu, Zarf-Fiil Grubu, İkilemeler, Edat Grubu, Bağlama Grubu, Unvan Grubu, Birleşik İsim Grubu, Ünlem Grubu, Sayı Grubu, Birleşik Fiil Grubu ve Kısaltma Grubu** şeklinde incelenmiştir.

4.1.1 İsim Tamlaması

“Bir ismin bir başka isimle ilişkilendirildiği söz öbeğidir. İsim tamlamalarında bir varlık başka bir varlıkla ilişkilendirilir. İsim tamlamasının ilk ögesi tamlayan, ikinci ögesi tamlanan durumundadır (Karaağaç, 2012, 208-209).” Karaağaç, isim tamlamalarının tamlayanın ekli ya da eksiz çekimde olmasına göre, belirtili ve belirtisiz; hem tamlayan hem de tamlananın durumuna göre de zincirleme türleri olduğunu ifade ederek isim tamlamalarını üçe ayırır (Karaağaç, 2012, 208-209).

Leyla Karahan, tamlayanın ilgi hali eki alıp almaması durumuna göre belirtili ve belirtisiz olarak isim tamlamalarını ikiye ayırmıştır (Karahan, 2009, 42-48).

Kemal Eraslan, isim tamlamalarını belirtili, belirtisiz ve iyelik eksiz isim tamlaması olarak üç şekilde ele almıştır. Tamlayan unsurunun ilgi hali ekini alıp almamasına göre belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları, tamlanan unsurunun iyelik

eki almamasına göre de iyelik eksiz isim tamlaması oluşur (Eraslan, 2012, 490-495).

İbrahim Delice, tamlayan ve tamlanandan meydana gelen isim tamlamalarının tamlayan unsurun ilgi hali eki alıp almamasına göre belirtili ve belirtisiz, tamlayan ve tamlananın ek almamasına göre eksiz ve tamlayan ve tamlananın durumuna göre zincirleme olmak üzere dört tür isim tamlaması tasnifi yapmıştır (Delice, 2007, 38-39).

Totenbuch'taki isim tamlamaları belirtili, belirtisiz, iyelik eksiz ve takısız olarak ele alınmıştır.

4.1.1.1 Belirtili İsim Tamlaması

Tamlayan unsurunun ilgi hali eki, tamlanan unsurunun ise iyelik eki aldığı isim tamlamalarıdır.

inçip *tamır-lar-ning* kaçılıp *turmağın* bilmiş ärür . (457-458) “*böylece damarların birleşip durduğunu bilmiştir.*”

ongdınkı *rasana-ning* üsdün *uuç-ı* . iki kaş *arasi-ning tuş-ında* . ooğdın (burun) yütintä . (667-669) “*sağdaki rasanānın üstteki ucu iki kaş arasının karşısında sağ tarafta burun deliğindedir.*”

4.1.1.1.1 Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli, Tamlanan Unsuruysa İyelik Ekli Belirtili İsim Tamlaması

burxan-lar-ning yüräki säkiz yapırğak-lıg linxu-a täg bolup turur. (804-805) “*hocaların yüreği sekiz yapraklı (kutsal) nilüfer çiçeği gibi olup durur.*”

4.1.1.1.2 Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli İsim, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli Sıfat Tamlaması

içdin taşdın alku adqangu-lrıg quruğ tözlüg körmäk üzä bilgülük *nom-lar-ning yoğun yinçkä tıdıg-ın* kösig-lär-in tüpindinbärü kiğip tarıqıp... (940-943) “*içten ve dıştan bütün bağlananları boşluk tabiatlı ise görmek üzerine bilgi öğretilerinin kalın ve ince engelini gözlerinin başından beriye gidip uzaklaşıp...*”

4.1.1.1.3 Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli Sıfat Tamlaması, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli Sıfat Tamlaması

alqu tınlğ-lar-ning asıg-lıg-ınga burxan qudın bulayın saqınıp : köngülüğ xunğ uşık saqınıp . ög qarın-ta tuğum tuğdu ol . (222-224) “*bütün canlıların faydasına hoca huzuruyla bulayım düşünüp gönüllü hüm hece düşünüp anne karnında doğum yaptı.*”

4.1.1.1.4 Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli İsim, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim-Fiil Grubu

inçip *tamır-lar-ning* qadılıp *turmaqın* bilmiş ärür . (457-458) “*böylece damarların birleşip durduğunu bilmiş olur.*”

4.1.1.1.5 Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli İsim, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli Sıralama Grubu

üç uğuş yirtünçü-tä oqşadğuluksuz yalınguz örü tart(t)daçı . köni tüşüni tuymış burxan üzä nomlayu yarlıkamış-ıg *burxan-lar-ning nom-in şasın-in* qalısız bildäçi uqdaçı . töpüdäki tidim pisak... (240-243) “*üç kök yeryüzünde benzersiz yalnız yukarı çıkartacak göni düşünüyü duyan hoca üzerine bildirerek buyurmuş olanı hocaların vaazını ve disiplinini eksiksiz bilici ve anlayıcı tepedeki taç çiçek...*”

4.1.1.1.6 Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli Sıralama Grubu, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim

öz-ning adın-ning tuğum tuğduluk *yang-ı* tükädi... (124-125) “*kendisinin ve başkasının doğum tutacağı günü tamamen...*”

4.1.1.1.7 Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli Sıfat Tamlaması, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim

...öz yat timädin . tınlag asıgın kılayın saqınıp . umuğ inag baxşı-nı ömäki ärsär çin kirdü baxşı-nı öngdün kök qalıg-ta yaruk yaşuk saqınıp *alqu tınlag-lar-ning (asıg-lıg-ınga) <asıgın>* başdınkı... (140-143) “*öz yabancı demeden canlılara faydalı kılayım (diye) düşünüp inanılan (hend.) hocayı düşünmesi ise asıl hocasını öncelikle gökteki ışığı (hend.) düşünüp bütün canlıların faydalarına baştaki...*”

4.1.1.1.8 Tamlayan Unsuru Sıfat Tamlaması, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim

tildäki üt'öz-däki çandali-nıñ adırđı yok tip yarlıkadı : (609-610) “*dildeki vücuttaki cañdälînin farkı yok diye buyurdu.*”

4.1.1.1.9 Tamlayan Unsuru Belirtisiz İsim Tamlaması, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim

iki kaş arası-ning tuş-ında . ooñgdın (burun)... (667-668) “*iki kaş arasının karşısında sağ tarafta burun...*”

4.1.1.1.10 Tamlanan Unsuru İlgi Ekli Sıfat Tamlaması, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli Sıralama Grubu

aqıǵ-lıǵ mäñgi-ning uuç-ı baş-ı ärür . (712-713) “*akıcı sevincin ucu, başıdır.*”

4.1.1.1.11 Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli İkileme, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim

kök qalıǵ-ning yül-i qar-a önglög körmäk üzä körmäk yarađmaqlıǵ iş büđär . (780-782) “*göğün rüzgarı kara rengi görmek için görmeyi oluşturan iş biter.*”

4.1.1.2 Belirtisiz İsim Tamlamaları

Tamlayan unsurunun yalın, tamlanan unsurunun ise iyelik eki aldığı isim tamlamalarıdır.

4.1.1.2.1 Tamlayan Unsuru Yalın Halde İsim, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim

oot amırdǵurmak ärsär . oot içgıñmıñ-ıñga körmäk yarumaktın yañdurmq aǵu singürmək ärsär . ming *aǵu käsäk-lärin* yısär <t> ymä ölmä'mäk bars bağlamak ärsär . körmäk qıñırđmq üzä ök bamaq bağlamak ärür . (783-788) “*ateşi sakinleştirirse ateşi kaybedeni görmekten ve parlamaktan döndüren zehir sinerse bin zehir parçalarını yese de ölmeyen pars bağlansa görmek kızdırmak için bakar ve bağlanır.*”

anta basa yänä oom sarva tatagada şiri çakır-a sanbar-a mandal-a sarva bira yogini oom oom bini basirini xung a başlap altı ygrmi *tängri kız-ları*-ning tapıǵı-ı üzä yüräk-tin bälğürdöp ündürüp tapıñgu ol : . (1388-1393) “*ondan sonra da om sarva tadagada şiri çakira sanbara mandala sarva bira yogini om om bini basirini*

hüm a başta olmak üzere on altı tanrı kızlarının saygısı üzerine ışıktan belirtip yükselip hürmet edecek.”

tınlağ-lar-ning **yüräk uçı** aldın <'w> töpün yüü-lüg bolup <bolup> turur (807-808) “*canlıların yüreğinin ucu alttan baş eğerek canlı olup durur.*”

4.1.1.2.2 Tamlayan Unsuru Yalın Halde Sıfat Tamlaması, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim

ming burxanlar uluş-ında barıp . mingär tınlğ-lar-қа asıg tusu kılur . (932-934) “*bin hocalar ülkesine varıp binlerce canlılara fayda (hend.) sağlar.*”

4.1.1.2.3 Tamlayan Unsuru Yalın Halde İsim, Tamlanan Unsuru Sıralama Grubu

anđa basa baxşı ärsär //// ädgü **nomluğ yang törü** (bilür) <bulur> nomdaş kadaş-ı ük'sindä olğurdup . öşindä barın buşı birip . tuğmış kadaş-ta ulağı-lar-ning yığıd sığıd-lar-ın... (128-131) “*ondan sonra hoca ise iyi durmanın akidesini ve metodunu bilir. din kardeşini de oturtup özünde varını (hend.) verip doğmuş olan kardeşle başkalarının ağlamalarını...*”

4.1.1.2.4 Tamlayan Unsuru Yalın Halde Birleşik İsim, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli Fiilimsi

tör[t]ünç kşan-ta **bilgü bilig** yakın **bolmağı** yaruyur (60) “*dördüncü kısa zamanda bilgeliğin yakın olması parlar.*”

4.1.1.2.5 Tamlayan Unsuru İlgi Hali Eksiz Belgisiz Zamir, Tamlanan Unsuru İyelik Ekli İsim

adın-lar asığı ärsär . iki önglög äđ'öz ärür. (168-169) “*başkalarının faydası ise iki renkli bedendir.*”

4.1.1.3 İyelik Eksiz İsim Tamlaması

4.1.1.3.1 Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli İsim, Tamlanan Unsuru İyelik Eksiz İsim

ölgülük bälgü-lär bolar ärür : ün bāklānmāk tüz töpüdä buu ünümāk : <äd> ät'öz-ning köligä : **kulğaq-ning ün** köz-ning küçi mundat[a] ulağı bälgü-lr bir tuş-ta yok bolsar ölür-in bilgü-lük ol (232-236) “*ölüm alametleri bunlardır: ses*

*bağlanma düz tepede bu yükselme bedenin gölge **kulağının sesi** gözün gücü bundan diğer alametler bir rüyada yok olsa ölümünü bilecektir.”*

4.1.1.3.2 Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli İsim, Tamlanan Unsuru İyeliksiz Sıfat Tamlaması

anınğ bālgü-si ölmüş-tā kin **kañning yürüñg tigli** buruñ yüğindin taşkaru ünär . (293-294) “*onun alameti öldüğünde sonra **babanın beyaz damlası** burun deliğinden dışarı çıkar.*”

4.1.1.3.3 Tamlayan Unsuru İlgi Hali Ekli Sıfat Tamlaması, Tamlanan Unsuru İyeliksiz İsim

biş maxabud-lar-ning yü’l yorır (425) “*beş elementlerin yeli yürür.*”

4.1.1.3.4 Tamlayan ve Tamlanan Unsurlarının Ek Almadığı Tamlama Türü

Eraslan’a göre tamlamanın bu türü Uygur Türkçesine tercüme yoluyla girmiştir.

ög qarın-ta tuğum tuğar . (337) “*anne karnında doğar.*”

4.1.2 Sıfat Tamlaması

Somut, soyut adları ve kavramları çeşitli yönleriyle nitelemek veya belirtmek maksadıyla ve ona bağlı sıfatın tamlama dizilişinde oluşturduğu söz grubudur (Korkmaz, 2007, 190).

4.1.2.1 Tamlayanı Vasıf İsmi, Tamlananı İsim

anınğ bālgü-si ölmüş-tā kin kañning **yürüñg tigli** buruñ yüğindin taşkaru ünär . (293-294) “*onun alameti öldüğünde sonra babanın **beyaz damlası** burun deliğinden dışarı çıkar.*”

añta basa yiđi kün-käđägi . bilig **uluğ māngi** töz-tā orñanıp aqıg-sız māngi-kä tükāl-lig turur (348-350) “*ondan sonra yedi güne kadar bilgi **büyük saadetin** kökünde oturup kesintisiz saadete donanmıştır.*”

aldıñç yiđi kün-tā balıq-qa oqşadı bolur ol öd tā kindik-tā **isig oot** töz-lüg çañdali oođ tımır<-ig> ayıñi qāyık-ning köz-i tag tıp tagirmi tamır bālgürür (354-357) “*altıncı yedi günde balığa benzer olur o zamanda göbekte **sıcak ateş** yaratılan cañdālī ateş damarı aıñeya geyiğinin gözü gibi yusyuvarlak damarı belirir.*”

äđ täre tamır üç-‘äğü **tüz töpü-din aldın törüyü** barır (364-365) “*et, deri ve damar üçü düz tepeden altın kaideye varır.*”

bir tamır-nı **kişläklig vaçir-ta** qodmaq üzä amrañmaq-lıg yol uçın tuğmaq ärür. (486-488) “*bir damarıyla sırlı vajrada koymak için sevgi yolu için doğmaktır.*”

4.1.2.2 Tamlayan Unsuru Yer ve Yön Bildiren Bir Sıfat, Tamlanan Unsuru İsim

öngdün yol-ta suv yiil-i bäk yrp ornağ-lıg bolmaq üzä taşdıñkı bälğü-tä kündüz ay tilgänig körmäk . yultuz-lar qavrağ-ın körmäk... (656-659) “*ön yolda su rüzgarı pek kuvvetli olduğu için dıştaki işarete gündüz ay döngüsünü görmek yıldızların tamamını görmek...*”

soldın burun yüt-intä bar ärür (680) “*sol taraftaki burun deliğinde vardır.*”

ongdın burun yüdüdin ünüp . ondın sınağ alqu ançulayu kälmiş-lär-ning soldın burun yüdü-çä kirip tört tilgän-täki saqınç-sız <bilgä> (bilgä) biliglig ig alıp kändü öz-i-ning **sol burun** yüdü-çä kirip <soldın> tüz töpüdä tägmäk üzä bışrunmaq käsik-ning indın kıdıg-qa tägmäk ärür (837-842) “*sağdan burun deliğinden yükselip sağ taraftan hepsi ilk başta gelenlerin soldan burun deliğince girip dört tekerlekteki düşüncesiz şuuru içeri alarak kendisinin sol burun deliğinden girip soldan sakın tepede ulaşmak için aydınlanma sırasının ondan kıyısına ulaşır.*”

munı täg tüşüt-länip tül-ni // tanıp umasar boğuz-tağı linxu-a-ning odur-asında yürüng önglög oom üşik öngdün yapırğağ-ında kök önglög a üşik küntin yapırğağ-ında sarıg önglög nu üşik **kitin yapırğağ-ında...** (1119-1205) “*bunun gibi hayal kurup düşünüyü inkar edemese boğazdaki nilüferin ortasında beyaz renkli om hecesi öndeki yaprağında gök renkli a hece kendi yaprağında sarı renkli nu hece arka yaprağında...*”

4.1.2.3 Tamlayan Unsuru {+lıg/+lig, +luğ/+lüg} Ekli Bir Sıfat veya Sıfat Grubu, Tamlanan Unsuru İsim Sıfat Tamlaması

Bir şeyle donanmış olma, bir şeye ait olma ifadesiyle isim tamlaması gibi kullanılır.

üç ät'öz 'ärsär tuğmak ölmäk-lig <äd> (ät)-lig ƙan-lıg ät'öz . tülǵäki abiyaz ölmäk-lig <äd> (ät)-lig ƙan-lıg ät'öz . tülǵäki abiyaz tüşüǵlūg ät'öz ar-a bolmak-lıg **köngül-lūg ät'öz** 'ärür . (6-9) “*üç beden ise doğan ve ölen etli kanlı beden rüyadaki eğilim düşünülen beden arasında olan, dünyaya gelen gönüllü bedendir.*”

añğbaşlayı bodi köngülūg öp saƙınıp . kändü özüm başdınkı añdırabav-ta yaruƙ yaşuƙ **nom-luğ ät'öz-ūg** tuğup . alƙu tınlǵ[-lar-ıǵ] öz yat timädin . tınlāğ asıǵın ƙılayın saƙınıp . umuğ ınāğ baxşı-nı ömäki ärsär çin... (137-141) “*birinci bodhi duyusunu düşünüp (hend.) kendi özümü ilk ara dünyada ışıƙ (hend.) akide sahibi bedeni doğup bütün canlıları öz yabancı demeden canlılara faydalı ƙılayım (diye) düşünüp inanılan (hend.) hocayı düşünmesi ise...*”

inçkä [?] köngül bärü yıǵılmƙ üzä . **oot töz-lūg yül** birlä bir töz-lūg bolup barır . (299-301) “*ince duyguların toplanması ile ateş tabiatlı rüzgâr ile aynı tabiatlı olup dolaşır.*”

añda basa üç ävin buğday orun-ınça altın yir orun-ta ärdini-lig ordu ƙarşı **tört bulunluğ tamır** . (385-387) “*ondan sonra üç tane evi buğday yerince altın yerinde cevherli saraya ƙarşı dört köşeli damardır.*”

4.1.2.4 Tamlayan Unsuru {+siz} Ekli Bir Sifat, Tamlanan Unsuru Bir İsim

üç ƙadışdurmak 'ärsär . tuğmak ölmäklig añdırabau az birlä ƙadışmak . tülǵäki añdırabav **biligsiz bilig** birlä ƙadışmak : : [ara] bolmak-lıg añdırabav öpkä birlä ƙadışmak 'ärür . (13-16) “*üç ƙarıştırma ise dünyaya gelen ölümlü añtırabav, aç gözlülük ile ƙarşıtırsa rüyadaki añtırabav **bilgisiz(faydasız) bilgi** ile ƙarşıtırsa arada olan añtırabav öfke ile ƙarışır.*”

içdin singar körsär yaruƙ ärip **sakınçsız töz-lūg** bolup kök ƙalığ-taƙı bulıǵ açılmış tǵ yarıyur . (62-64) “*iç taraftan bakılsa parlak olup düşüncesiz tabiatlı olup gökteki bulut açılması gibi aydınlanır.*”

inçkä köngül **tuğmak-sız köngül-kü** singmāk üzä ƙuruğ tuğmak-sız-ıǵ az-ƙy-a täñginçä körür . (274-276) “*ince gönül doğumsuz gönüle sinmek için boş doğumsuz azıcık benzerincesini görür.*”

tül tüş-äyür öd-tä yiil tamır avad(u)ti içindä kirmäk üzä **saķınç-sız köngül** tuğar . (691-693) “rüya gördüğü zamanda rüzgar damarı avaduti içine girmek için **düşüncesiz gönül** doğar.”

4.1.2.5 Tamlayan Unsuru Sayı Sözü veya Sayı Grubu, Tamlanan Unsuru Bir İsim

munga tayanıp bışurundaçı **ydi ärkliklig** ärsär . **bir aşun-ta** öz burxan kuğın bulğuluk yang kip ärür . (171-173) “buna dayanıp olgunlaşacak **yedi duyu organı** ise **bir dünyada** kendi hocanın saatine erecek usül gibidir.”

adın-lar asıgı ärsär . **iki önglög** äd’öz ärür : (168-169) “başkalarının faydası ise **iki renkli** bedendir.”

yidinç (yiti) kün-tä müyüz baķ-a-ķa okşadı ‘äriş-lig bolup iki ķol orunı başı iki adak orunı birlä biş-ägü budıķ alınıp ünär . (357-360) “**yedinci yedi günde** boynuz kara kurbağasına benzer şekilde olup iki kol yeri, başı, ayak yeri ile beşi birlikte dal alınarak belirir.”

bişinç tıdıg-lıg yiil-in üç ķada küçlüg yürüp . ündürmiş-tä ök başlağ-sız-tın . bärü-ki nizvani kılınç-lar barça... (1046-1049) “**beşinci engel yılın üç tane güçlü** yürüyüp çıkardığında başlangıcı olmayandan beriki **kleša amellerce...**”

4.1.2.6 Tamlayan Unsuru Bir İşaret Sıfatı, Tamlanan Unsuru Bir İsim

bo sav-nıng tanuķı sudur-ta inça tip tiyür . (1110-1111) “**bu sözün tanığı** sūtrada öylece deyip der.”

bo kşig-ig tünlä küntüz üşüksüz tutçı bışrunğ-luğ ol . (1189-1190) “**bu sırayı** gece ile gündüz hecesiz daima olgunlaşmadır.”

munı tæg kılmak üzä yruķ bā’[l]gü bolmasar öz-nüing alın-ta üç bulungluğ darm-a sanbau-a-nı yürüing önglög saķınıp **ol orun-nung** ođur-a-sında kök önglög bir tigli-ni köşüingü-täki körkdäş tæg saķıngu ol . (1247-1252) “bunun gibi kılmak için ışık belli olmasa kendinin alnında üç taraflı dharmasambhavayı beyaz renkli düşünüp **o yerin** ortasında gök renkli bir damlayı aynadaki görüntüsüne eş gibi düşünendir.”

köngül-lüg **ol üt’öz** suv-taķı körkdäş tæg ärür. (1260-1261) “**gönüllü o beden** sudaki yansıma gibi olur.”

4.1.2.7 Tamlayan Unsuru Aitlik Ekli Bir Sıfat, Tamlanan Unsuru Bir İsim

üç anđirabv‘ärsär . tuğmaq ölmäklig anđirabav . **tül-täki** : : **anđirabau** . ar-a bolmaq-lıg anđirabau ärür : (4-6) “*üç anđirabav ise dünyaya gelen ölümlü anđirabav, rüyadaki anđirabav arada olan anđirabavdır.*”

anta basa çang tamaru täprätip : **yüräk-täki xung uşik-tin** yaruk ünüp barıp ayışvarasan-tağı burxan-larığ ödüngül . (1325-1328) “*ondan sonra çan damarını hareket ettirip yürekteki hüm heceden ışık yükselip varıp aışvarāsanadaki hocaları iste.*”

birök küçi yıdmäsär öşän darani-ların öşän-kä **yakın-kı darni-ların** sözläsär ymä bolur : (1345-1348) “*eğer gücü yetmese iç dhāranīların içine yakınlık dhāranīlari söylese de olur.*”

anta basa ol burxan-lar-qa **öz-täki üt’öz** burxan-lar-qa ymä tapınıp turur mn (1379-1380) “*ondan sonra o hocalara kendindeki beden hocalarına da secde edip dururum ben.*”

4.1.2.8 Tamlayan Unsuru Sıfat-Fiil veya Sıfat-Fiil Grubu, Tamlanan Unsuru Bir İsim

tül-tä tül ol tip uqmaq yaraşdurmaq ara bolm[aq]ta : **baxşı-ning birmiş tamsung** saķınmaq-lıg ya[raş]turmaq ärür : (11-13) “*rüya içinde rüyadır deyip anlamak yakıştırmak arasında olmakta hocanın verdiği bilgiyi düşünmek yakıştırmaktır.*”

taşdınkı <tyyny> tın-ı üşülür **içdinki tu’n üşülmäyük öd-tä** bai’dınkı kşan-ta (körgülük) <küçlüg> bilgä bilig yruyur : (49-51) “*dışarıdaki <????> canı kesilir, içerideki canın kesilmediği zamanda birinci kısa zamanda görmeye değer güçlü bilgelik parlar.*”

yaraşsar **adı kötrülmüş ratna sanbau-a** burxan-ning az tänginçä bilgä biligi ärür . (655-656) “*uygun olsa adı yüceltilmiş ratnasambhava hocanın bilgisinden azıcık bilgeliği (hend.) vardır.*”

tül tüş-üyür öd-tü yiil tamır avad(u)ti içindä kirmäk üzä saķınç-sız köngül tuğar . (691-693) “**rüya gördüğü zamanda rüzgâr damarı avaduti içine girmek için düşüncesiz gönül doğar.**”

4.1.3 Sıfat-Fiil Grubu

Sıfat-fiil eklerinden birini almış bir fiil ile ona baēlı isim unsurlarından oluşan kelime grubudur (Delice, 2007, 46).

taşdınķı <tyyny> tın-ı üşülür **içdinki tu’n üşülmäyük** öd-tä bai’dınķı kşan-ta (körgülük) <küçlüg> bilgä bilig yruyur : (49-51) “**dışarıdaki <????> canı kesilir, içerideki canın kesilmediğı** zamanda birinci kısa zamanda görmeye değer **güçlü bilgelik (hend.) parlar.**”

añbaşlayı öngün-kä singmiş bälğü bolmış-ta amtı adırtlıē ölüm bälğü bolmış-ın bilip . **baxşı-ning ögrädmış öngdün yoridaçı** üç törlüg nom-luē yang-lar-ıē bışurunē-luē ol . (133-137) “**ilk başta rengin sese batma işareti olduğunda şimdi apaçık ölüm işareti olduğunu bilerek hocanın öğretmiş olduğu önceden yürüyecek üç türlü akide sahibi şekilleri olgunlaşacaktır.**”

üç uēuş yirtünçü-tä okşadēguluksuz yalınēuz örü tart(t)daçı . köni tüşüni tuymış burxan üzä nomlayı yarlıkamış-ıē **burxan-lar-ning nom-ın şasın-ın qalısız bıldäçi uqdaçı** . töpüdäki tidim pisak täē . üzäliksiz yig üsdünki . baxşı-ning adaē-lıē kooş linxu-a-sınēa ‘ängidür mn . (240-245) “**üç kök yeryüzünde benzersiz yalnız yukarı çıkartacak göni düşünü duyan hoca üzerine bildirerek buyurmuş olanı hocaların vaazını ve disiplinini eksiksiz bilici ve anlayıcı tepedeki taē çiçek gibi en yüce iyilik üstteki hocanın çift nilüferin çiçeēinin ayaklarına eğilirim.**”

yogaçari-ning tüşülmäklig köngül-tä **içdinki taşdınķı adķa<ķ>n-ēu** uēuşın mängilig körmäk üzä . içdin singlar-ķı ördüg /// nişvani-lr-ıē tüpindin tarķarıp . (870-873) “**yogācāryanın düzenlediēi gönülde içteki ve dıştaki bağlanan elementin saadetini görmek için iç taraftaki örtü ihtirasları baş eēdirip uzaklaştırır.**”

yılayı (tözlüg bodi) köngül-lüg <bodi> tigli **yüräkdäki nom-luē tilgänkä tügi tolmuş** öd-tä ögrünç-tin öngi . ödrülmäklig ögrünç tuğar . (879-881) “**hain tabiatlı aydınlanma gönülü aydınlanma damlası yürekteki akide tekerleēine kadar dolduēu** zamanda sevinçten başka ayrılır ve sevinç doğar.”

4.1.4 İsim-Fiil Grubu

İsim-fiil halinde bulunan bir sözcük ile ona bağlı unsurlardan oluşan kelime grubudur.

tül-tä tül ol tip uķmak yaraşdurmak ara bolm[ak]ta : baxşı-nıng birmiş **tamsung saķınmak-lıķ** ya[raş]turmak ärür. (11-13) “rüya içinde rüyadır deyip anlamak yakıştırmak arasında olmakta hocanın verdiği **bilgiyi düşünmek** yakıştırmaktır.”

öngrä ünmiş bolmak ät’öz-lüg alķu indri-ķa tükäl-lig üçün tıdıķ-sız yügürdäçi kılınķ-lıķ ridi küç-kä tükäl-lig . tängridäm /// köz-kä tükäl-lig üçün . bir ikindi-kä körür tip : : alķu indri-ķa tükällig ‘ärsär . köz ķulķaķ-ta ulağı-lar-ķa tükäl-lig ärür . (79-85) “**önce yükselmiş olmak** bedenli her indriyaya noksansız (olmak) için engelsiz yürüyecek amelli, büyüleyici güce tam olarak donanmış. ilahi göze donandığı için birbirini görürler diye bütün duyu organlarıyla donanmış ise göz ve kulak da diğerleriyle donanmış olur.”

tör[t]ünķ kşan-ta **bilgü bilig yakın bolmaķı** yaruyur (60) “dördüncü kısa zamanda **bilgeliğin (hend.) yakın olması** parlar.”

4.1.5 Zarf-Fiil Grubu

Bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur (Karahan, 2009, 57).

alķu burxanlar-nıng yarlıķ-ın köngül-lüg kögüz-intä bilmiş uķmış uluķ baxşı çoğ-luķ yalın-lıķ naropa baxşı **kändü ağız-ın ulayu nomlayu** yarlıķamış : (245-248) “bütün hocaların zavallı gönüllü düşüncesinde bilmiş anlamış ulu hoca parlak nāđapāda hoca **kendi ağızını bağlayarak bildirerek** buyurmuş.

ođr-a-ta täęřilip ünmiş-tä **kök qalıķ töz-lüg yül . ķara önglüg bolup** . tört tilgän-ning avadığı tamır ķa kirip täęřinip burun-tın uđru ünär . (553-556) “ortada değişerek yükselen **gökyüzü yapılı rüzgâr kara renkli olup** dört tekerleğin avaduti damarına girip değişerek burunun ortasından yükselir.”

munung bıřrunģu-luķ käřig-i tül dyanta tüşüt-längüçä ärsär . **antirabauning käřig-in aťırt-lıķ bilgüli** bolur. (1295-1297) “bunun olgunlaşma sırası rüya dhyānada düşünmesi olsa **ara varlığın sırasını ayrıntılı şekilde bilecek** olur.”

tıñ-ıñ tuđa bışuruñmasar . *tuñ <twy> yül ürklig bolup* : ıñça ƙaldı toosın
//// at-nı turulđurmadıñ yavalturmadıñ münmiş tąg bolur : (311-214) “*canın*
tutulmazsa can <???” *rüzgarı güçlü olup azgın atı sakimleştirmeden ve*
evcilleştirmeden binmiş gibi olur.”

4.1.6 İkilemeler

İkilemeler; aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi olarak tanımlanabilir (Korkmaz, 2007, 82).

Eski Uygur Türkçesinde hendiadyoinlere/ikilemelere çok sık rastlanır. Bunun sebebi de Eski uygur Türkçesindeki metinlerin birçoğunun dini içeriğe sahip olmasından dolayı Budizm, Maniheizm gibi dinlerin öğretilerini aktarmada anlatımı canlı tutmadır. Bununla birlikte yabancı dillerden alınan sözcükleri açıklamak için yabancı sözcüğün yanına eklenen Türkçe kelime ile de kurulmuş yapılar vardır.

Eski Uygurcadaki ikilemeleri Saadet Çağatay, Uygurcada Hendiadyoinler adlı eserinde incelemiştir. Hendiadyoinlerle ilgili şu noktalara temas etmektedir: “Aynı manada yahut yakın manadaki iki kelimenin bir tek kelime gibi bir mefhum ifade etmesine Hendiadyoin denir. Hendiadyoinler ekseriya iki sinonimden ibarettir. Yani her iki kelime de aynı manaya gelen ayrı ayrı kelimeler olup, bunlar ayrı ayrı da aynı manada kullanılabilirler. Bunların yanında birbirini tamamlayan, bazan da birbirinin mukabili ve hatta zıddı olan kelimelerden mürekkep Hend-nlar vardır ki bu gibi teşkillerin kısımlarına antonyme deriz.” (Çağatay, 1978: 97-144)

üküş iglämək kämlig bolmaq . ƙrimaq *ardaq yavız* bolmaq bolar inçip yavız öd ärür . (570-571) “*çok hastalanmak yaşlanmak üzüntü ve kötü (hend.) olmak bunlar kötü zamandır.*”

anda basa iki ygrmi törlüg tüp täring tamnğaƙlar-ñı . bışrunmaq üzä *irü bülğü* körmäk bolar-ñı yol ƙılıp . yol-ça yorımaq-ın bolar ymä tüş birlä ƙavışmaq ärür . (626-630) *ondan sonra on iki türlü derinin eğitimlerinin olgunlaşması için alametleri (hend.) gören onları yol kılarak bu yolda yürümekle bunlar yine meyvaya kavuştular.*”

andın yiil-ning yiil-i **bäk yrp** ornağ-lıg bolmaq üzä taş-dın bälğü-tä yilü kögän tilgän-in körmäk ärür .(680-683) “*ondan sonra rüzgarın esintisi sağlam (hend.) tahtlı olmak için dıştaki işarete gökkuşağı döngüsünü görmektir.*”

bo munça atırdılg otğutak **yaruk yaşuk** bälğü-lär <lär> ärür . (731-732) “*bu bunca ayrıntılı şekilde tamamıyla ıstık (hend.) alametleridir.*”

4.1.7 Edat Grubu

Bir isim unsuru ile bir çekim edatından meydana gelen kelime grubudur (Karahana, 2009, 62). Edat isim unsurundan sonra gelir ve isim unsuruna değışik hal ekleri bağlanır (Eraslan, 2011, 505).

añda basa baxşı ärsär //// ädgü nomluğ yang törü (bilür) <bulur> (128-129) “*ondan sonra hoca ise iyi durmanın akidesini ve metodunu bilir.*”

içdinki bälğü-tä biş törlüg ağı **nisvani-lr-ıg tüpindin bärü** tarka[r]ur . (877-878) “*içteki alamette beş türlü zehir, ihtirasların kökünden itibaren mahveder.*”

kün ay tängrilür birlä täng tüz bolur (890-891) “*gün ve ay tanrılar ile yine aynı şekilde olur.*”

til-in tamğak-ka tiräp köz üzä titrü burun uç-ın körüp **anda kin** vsir-lıg baxşı-ning dyan-ın sağıngu ol . (1020-1023) “*dilin damağa basarak göz üzerine titreyerek burun ucunu görüp ondan sonra vajralı hocanın dhyānının düşüncesidir.*”

taşdın singar körser **kün tuğmuş tæg** kışıl köşünür : (54-55) “*dış tarafa baksa, güneş doğmuş gibi kıvılg görünür.*”

4.1.8 Bağlama Grubu

Birden fazla kelime veya kelime gruplarının bağlama edatları ile meydana getirdiğı kelime grubudur.

anta basa bodi köngül-lüg tigli-ning mandal ärsär . **ög qarın-ta kañg-ning üç ävin tigli . ög-nüing üç ävin tigli birlä bilig** bir töz-lüg bolup turur . (461-464) “*ondan sonra aydınlanma gönüllü damlanın mañdala ise anne karnında babanın üç tane damlası, annenin üç tane damlası ile şuur bir akide olup durur.*”

anırabaulıg yaling at'öz-ingä yamğur tåg irü bālgülär köngül-intä tuğup .
ög ana-ning (karın-ın) arıg ädgü äv bark-lıg sakınç köngül-tin tuğup <'wp> (ol)
ymä **ögli kañgli** ikägü birlä ıgsız kāmsız . yürüng kışıl tigli-lär-kā tükāl-lig öd-tä
anırabaulıg biligi birlä üçägü öñgräki kılınç-lıg sipki... (337-343) “*ara dünya yalın
bedenine yağmur gibi alametler (hend.) gönlünde toğup annenin karnının temiz
güzel evli barklı düşünce gönülden doğup <....> o da **anne ve baba** her ikisi beraber
sağlıklı beyaz ve kızıl damlalarla donanmış zamanda anırabav bilgiyle beraber
üçü birlikte önceki amelli...*”

bir tün-li kün-li içindä tört oduz қада тоқузар yüz bolsar . iki tümän bir
ming aldı yüz yıl mandal bolup mundağ osuğ-luğ bālgülüg [= bilgülük] nom uğuş-
nınğ kāşigin sansar-ta kirmāklig tāgşinmāklig yangın törü-sin körkiđmāk ukığmak
ärür : . (583-588) “**bir gece ve gündüz** içinde yirmi dört dokuzar yüz olsa yüz yirmi
bir bin altı yüz rüzgār mahābhūta olup bu şekilde yaratılmış belirli akide
elementinin sırasıyla sañsārada giren dolaşan şeklin akidesini gösteren ve
öğretendir.”

muñçulayu öng yıd-қа singmiş öd-tä **yıd tağıg-қа singmiş-tä ulağı birär
bālgü bo[l]’muş-ınta** . bışurunğuluk kāşig-lär-in saşurmadın öngdün yorıdaçı üç
nom-lar yügärü bışurunğuluk max-a mudur-a-nı bışurunğu ol . (150-154) “*ilk başta
önden güzel kokuya sindiğinde **koku tata sindiğinde ve birer işaret olduğunda**
olgunlaşma sıralarını şaşırmadan önden yürüyecek üç akideler hazır olgunlaşan
mahā mudrāyla olgunlaşacaktır.*”

aning tåg tuğum aşun tuğgu-sın körsär . adın yingak-lar-ta kaçıp . nom-luğ
törü-lüg **xan-lar-ta : bira-man-lar-ta adın ymä yogaçari-lar-ta ulağı köni körüm-
lüg ög-tü kañg-ta** aşun tuğgu-luğ öd-tä muñçulayu sakınğu ol . (217-222) “*onun
gibi doğum dünya tutkusunu görse başka taraflarda kaçıp akide sahibi (hend.)
hanlardan brahmānlardan başka ve yogācāryalardan ve doğru görüşlü anne ve
babadan dünyada yeniden doğma zamanı düşündü*”

4.1.9 Ünvan Grubu

Bir özel ad ile unvan veya akrabalık adlarından birinin eksiz biçimde
oluşturdukları söz öbeğine unvan öbeği denir (Karaağaç, 2009, 168). Türkçede
unvanlar çoğunlukla isimlerle birlikte kullanılır ve bu şekilde unvan grupları oluşur
(Sev, 2006, 168). Aşağıdaki örneklerde de bu mantık gözetilmiştir.

çinkirdü uluğ ärdini baxşı kuğinga yükünür män (1-2) “*temiz, yüce cevherli hoca* hazretlerine secde ederim.”

ärdini-kä okşadı baxşının adađ-lıg ıduğ ıooş linxu-a-singa yinçürü töpün yükünür-mn : (237-238) “*cevhere benzer hocanın kutsal çift nilüfer çiçeğine benzer ayakları önünde baş eğerek secde ederim.*”

uluğ baxşı naropa ärsär . ol tamırlar yumkı bir yalnguz (kişi)-tä tükäl bar ärür . (435-436) “*ulu üstad nâdapâda olsa damarların hepsi bir yalnız kişide tamamı vardır.*”

(üçünç)- <üçünkäy>in açsar yadsar *uluğ baxşı naropa*-nınğ ağız-ındın yarlıkâmı-ı (601-603) “*üçüncüsü açılrsa yayılrsa ulu hoca nâdapâdanın ağzından vaaz etmesidir.*”

4.1.10 Birleşik İsim Grubu

Birleşik isim, en az iki isim unsurunun oluşturduğu, unsurların kendi anlamlarının dışında tek bir nesne veya kavram karşılayan kelime grubudur: Birleşik isim eksik bir birleşmedir (Korkmaz, 2007, 27).

üç anđirabv . üç *üt’öz* . üç yaraşdur mağ . üç қадиşdurмақ . üç tañuqlamak ärür : : (3-4) “*üç anđirabav, üç beden, üç birleşme üç karıştırma üç kanıtlamadır.*”

içdin singar körsär yaruğ ärip sağınçsız töz-lüg bolup *kök kalıg-tağı* bulığ açılmış tæg yaruyur . (62-64) “*iç taraftan bakılrsa parlak olup düşüncesiz tabiatlı olup gökteki bulut açılması gibi aydınlanır.*”

oot yiil-kä sing’mäk üzä adađ uul-ındın yoğaru isig töz-i barmağ üzä . içdin <singar> singar *katyod kurt-nıng* yaruğ-ı tæg irü bälğü bolur . (265-268) “*ateşin rüzgâra batması üzerine ayak tabanından yukarıya doğru sıcaklık gider ve iç tarafta ateş böceğinin ışığı gibi alamet (hend.) olur.*”

4.1.11 Ünlem Grubu

Uygurcada ünlem grubu, ay edatı ile bir isim unsurunun teşkil ettiği kelime grubudur. Ünlem grubunda isim unsuru sonuna seslenme işlevli +a / +e ekini de alabilir (Eraslan, 2011, 505). Aşağıdaki örnekler bir ünlem grubu oluşturmaya da derin yapıda seslenme grubu vardır.

andağ bışurunup ymä ög kaçnı aşun tuđu-sın körsär . ömäk küsämäk üzä bāklāmāk ärsär . ög qarın-ta aşun tuđu-sın körsär **ay-a başlğ-sız uşun sañsar-tın bürü** az-kıy-a māngi ögrünç-kā ilinip //// yapşınıp yügürdümüz kaçdımız : (198-202) “o şekilde olgunlaşıp da anne ve babasının dünya tutkusunu görse düşünmek dilemek üzerine bağlama olsa akıl karnında dünya tutkusunu görse ey başlangıcı olmayan uzun sansāradan beri azıcık mutluluk ve sevince ilişip bağlanıp yapışıp koşturduk, kaçtık.”

oom çakir-a sarva tadagata şiri çakir-a sanbar-a mandal-a <savir-a> sarva bir-a yogini . çakir-a radna basir-a pusidi xung a . (1396-1399) “ey om çakra sarva tadagata şiri çakra sanbar maṇḍala sarva bira yogini çakra ratna basira pusidi hūm.”

arığ-ı ärsär . üç yarım kün-ning arasında **ay-a amdı ölmüş mn** tip . ol öd-tä yoluğ bışuruñğalı uyur . (98-99) “temizi (günahsız) ise üç yarım günün içinde ah şimdi ölmüşüm ben deyip o zamanda yolu olgunlaştırabilir.

4.1.12 Sayı Grubu

Basamak sistemine göre sıralanmış ve herhangi bir ek almadan yan yana gelmiş sayı adlarının oluşturduğu gruptur. Bu grupta büyük sayı başta küçük sayı sonda bulunur (Korkmaz, 2007, 81). Sayı isimlerinin çoğu Türkçe olmakla beraber, Uygurcada başka dillerden alınıp kullanılan sayı isimleri de vardır. Uygurcada sayı sıfatı ile belirttiği bir ismin meydana getirdiği sıfat tamlamasında, eğer sıfat olan sayı birden fazla sayıyı gösteriyorsa, tamlamanın isim unsuru çokluk ekini alabilir (Eraslan, 2011, 175). Sayı grubu biçiminde olan sayı sıfatları aşağıdaki gibidir:

4.1.12.1 Küçük Sayı + Büyük Sayı Şeklindeki

Kuruluştta, onlar basamağını aşan büyük sayı önce, ulaşacağı büyük sayı ise sonra getirilmektedir (Eraslan, 2007, 181):

inçip yänä **tört otuz** tamır-lar-ıg taşdıñkı törüdgülük (yang-ça kılsar dört) oduz takini-larķ-a . yoga kaçnı bar ärür . (401-403) “böylece yine **yirmi dört** damarı dışarıdaki türemiş metoda göre kılınsa yirmi dört dākinī yoga babadır.”

mu : : ornañmaz mu tisär . öz töz-i ornañmasar ymä anıng tåg körkiñmäki inçip pardğçañ-lar-ning sişik şkıñç-ların bärk yarp kılğlı . **iki kırk** lakşan säkiz on nayrağ tıldğ töz-lüg ornañmış ärür (515-519) “bu yerleşmez mi dese kendi esası

yerleşmese de onun gibi korkutmayı yani cahillerin şüpheli düşünceleri sağlamlaştıracak **otuz iki** lakşana ve seksen belirtisi ile donanmıştır.”

ol ymä **bir ygrmi** kaçda yorıyu . kin dört ülüş-tä bir ülüş yorır . (563-564) “o da **on bir** gün yürüyüp son dört payda bir pay yürür.”

mundağ **iki ygrmi** . törlüg tüp yltız kărgäk-lig tamngak-larda uluğ baxşı naropa-ning yarlıkamış-ı bar . (620-623) “bu şekilde **on iki** türlü kök gerekli tamingaklarda ulu üstat naropanın vaazıdır.”

4.1.12.2 Büyük Sayı + Küçük Sayı

otuz iki tamır-lar şilip-kä okşadı <uç> uç-ları aldın yüü-lüg bolup turur . (371-373) “**otuz iki** damarlar şemsiyeye benzer uçları alttan buluşur.”

muni ymä **älig bir** täğşinç-lig yltız dantir-ata taşdın singarkı-ka yarası içdin singar ymä ançulayu ok . orñañıp turur tip yarlıkamış ärür . (393-395) “**bunu da elli birinci** bölüm esas dantira dış taraftaki rahat iç taraftaki de bu suretle yerleşip durur diye buyurmuş.”

oñdıkı rasana-ning içdinki **ođuz dört** kali üşik-lär . iki uşun da üşik-lär . iki kışğa da üşik birlä **ođuz säkiz** . iki var-a üşik birlä kırk tükäl bolur (522-525) “sağdaki rasanānın içindeki **otuz dört** kâli heceler iki uzun da heceler, iki kısa da hece ile **otuz sekiz** iki va ra hece ile kırk tamam olur.”

... baxşı-sı başlap ulalu kälmiş baxşılar-ka **altmış iki** pınsun-lar-ka . biş kirtü-tin kälmiş-lär-kä takini-lar-ka bodistvlar-ka vaçirapan-lar-ka mxakala başlap nayvasik[i]lar-ka... (1415-1418) “hocası başta olmak üzere gerçekleşip gelen hocalara **altmış iki** tanrılara iki devatâlara beş gerçekten gelenlere dâkinılara, bodhisattvalara vajrapānilere mahākāla başta olmak üzere naivāsikalara(iyi ruhlara)...”

4.1.12.3 Büyük Sayı ve Küçük Sayı Sıfat Tamlaması Şeklinde

añta basa tamır-lar-ıg yadsar . **iki tümän bir ming aldı yüz** tamır bolur . (367-368) “ondan sonra damarları yayarsa **yüz yirmi bir bin altı yüz** damar olur.”

üklimäk isilmäk kılgu-luğ iş-i tüz töpüdin adak uul-kađägi bir kün-(li) tin-li içdin **iki tümän bir ming aldı yüz** üklimäk isilmäk kılur . (508-511) “çoğaltan ve

*eksiltlen işi tepeden ayak tabanına kadar bir günlü ve bir geceli içte **yirmi bir bin altı yüz** çoğalarak ve azalar meydana gelir.”*

bir çandali-nı kingürsär **üç yüz aldmış** bolur . (603-604) “*Bir cañdālīni genişletse **üç yüz altmış** olur.”*

anda basa aqıg-lıg **iki tümän bir ming . altı yüz** yiil öçär amrılır (906-907)
“*ondan sonra akıcı **bir bin altı yüz yirmi bir** rüzgar söner, sükunet bulur.”*

4.1.13 Birleşik Fiil Grubu

R. Rüstemov, “Azerbaycan Dili ve Dialekt ve Şivelerinde Fe’l” adlı eserinde “mürekkebb fe’ller” bahsinde meseleyi, Sovyet ve Sovyet Türkolojisi çerçevesinde gayet geniş olarak ele alır ve tartışır. Sovyetler Birliği’ndeki Türkologlar bu konuda başlıca iki grupta mutâlâa edilir: V.M. Nasilov, N.P. Direnkova, N.A. Baskakov, N.T. Sawranbayev, A.A. Palmbağ, A. Elekberov’un yer aldığı birinci gruptakiler; sadece zarf fiilli şekillerle yapılan yani iki tarafı da fiil olan grupları olanları yapıları birleşik fiil olarak kabul etmektedirler. A.N. Kononov, V.V. Reşetov, A.G. Gulamov, V.N. Hångildin, S. Ceferov, Z. Budagova’nın yer aldığı ikinci gruptakiler ise gibi iki tarafı da fiil olan gruplarla beraber bir tarafı isim bir tarafı yardımcı fiil olan yapıları da birleşik fiil olarak saymaktadırlar. (Ercilasun, 1984, 47)

İster iki tarafı ister bir tarafı fiil olsun birleşik fiiller kelime grubudur ve kelime grupları da cümlede tek bir kelime muamelesi görür. Türkçe iş, oluş, kılış bildirmedi basit ve türemiş fiillerden yararlandığı gibi zengin yapısı içerisinde birleşik fiillerden de faydalanır. Bu açıdan bakıldığında basit, türemiş ve birleşik fiiller arasında yapıları dışında herhangi bir fark yoktur. Hastalanmak da hasta olmak da aynı anlamı ifade eder, bu bakımdan bir tarafı isim bir tarafı fiil olan yapıları da birleşik fiil olarak değerlendirmek mümkündür.

Banguoğlu’na göre Türkçedeki birleşik fiiller üç ana gruba ayrılır: Zarf öbeği kalıbında, bağlam öbeği kalıbında ve çekim öbeği kalıbında.

Zarf öbeği kalıbında: Fiillere gelen zarfların, fiille kaynaşması sonucu oluşur. (ileri gelmek, hoş görmek gibi.)

Bağlam öbeği kalıbında: İki isim fiilin veya birinci fiili –ip zarf fiili şekline girerek oluşur. (sattım savdım, satıp savdım gibi)

Çekim öbeği kalıbında: Bu gruptaki birleşik fiiller daima çekim halinde ve cümlelerin kimsesi, nesnesi, isimlemesi olan adlarla veya yardımcı fiillerle oluşturulur. (abayı yakmak, bel bağlamak, dile düşmek gibi.)

Kimse olan adlarla: Hemen hemen geçişsiz fiillere gelirler ve tek kişili(kişisiz) fiil tabanları oluştururlar. (yağmur yağmak, kavga çıkmak, hava bozmak gibi)

İsimleme olan adlarla: Kime, kimde, kimden hallerinde bulunan adlar, o fiile sabit bir yakınlık kazanmalarıyla oluşturulur. (ele almak, yolda kalmak, gözden düşmek gibi.)

Yardımcı Fiillerle: Etmek, olmak, eylemek, kılmak, yapmak gibi eylemler yardımcı fiil olarak kullanıldığında isim tabanları ile kaynaşarak oluşurlar. (alt etmek, deli olmak, sabretmek gibi)

Nesne olan adlarla: Bunlar belirtisiz nesne ve belirtili nesne olan adların geldikleri fiile kaynaşması sonucu oluşur. (göz yummak, boyun eğmek, yemek yemek, dikiş dikmek, yüzünü güldürmek, gözünü açmak gibi) (Banguoğlu, 2007, 310-319)

Muharrem Ergin, birleşik fiilleri bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiilin meydana geldiği kelime grubu olarak açıklamıştır ve yardımcı fiilleri de iki şekilde açıklamıştır: İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiilleri, fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller.

İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller et-, ol-, eyle-, bulun-, yap-, fiilleridir. Birleşik fiillerde, yardımcı fiil olarak kullanılan hususi manada bir anlam ifade etmez asıl manayı isim unsuru taşır. Yardımcı fiil bir fiilleştirme ve çekim unsuru olarak vazife görür. (Ergin, 2008: 364)

Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ise bil-, ver- gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy-,fiilleridir. Bunların başına fiillerin vokal, nadir olarak da –Ip gerindiumu getirilerek birleşik fiil yapılır. Asıl mana gerundium fiilinin manasıdır. (Ergin, 2008, 386-388)

Günay Karaağaç ise birleşik fiillerle ilgili olarak, Türkçede bir ad veya eyleme yardımcı eylemlerden birini getirilerek oluşturulan söz öbeklerine birleşik fiil denir, demiştir. Yardımcı eylemleri Türkçenin addan eylem ve eylemden eylem yapma ekleri gibi çalışırlar demiş ve birleşik fiilleri adlardan oluşanlar ve eylemlerden oluşanlar olarak ikiye ayırır.

Adlardan oluşan birleşik eylemler, bir ad ögesi ile bir yardımcı eylemden oluşur ve yardımcı eylemin birleşik eylemlerdeki gibi belirgin bir işlevi yoktur. Adı eylemleştirmenin, adla ilgili görünen bir eylemin adını yapar. Adlara getirilen yardımcı eylemler, geçişli ve geçişsiz oluşlarına göre ikiye ayrılır: Geçişli birleşik eylem oluşturanlar ve geçişsiz birleşik eylem oluşturanlar.

Geçişli birleşik eylem oluşturan yardımcı eylemler; et-, eyle-, kıl-, bul-, yapmaktır: arz et-, deli eyle-, yavru yap-, namaz kıl-...

Eylemlerle yapılan birleşik eylemler, bir eylemden sonra bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy- yardımcı eylemlerini getirerek oluşturulan söz öbeğidir. Asıl eylem ögesi ile yardımcı eylem ögesi birleşirken, asıl eyleme –A, -I, -Ip zarf-eylem eklerinden biri getirilir: göre bil-, toplayı ver-, çıka gel-, baka kal-, düşmeye gör-, yaza dur-, alı koy-, öle yaz-... Bu yapının adlarla yapılan birleşik eylemlerden farkı, bunlarda, yardımcı eylemin işlevinin belirgin oluşudur. bil-, ver-, dur-, gel-, git-, kal-, koy-, gör-, yaz- yardımcı eylemleri asıl eyleme yeterlilik, ihtimal, tezlik, devamlılık, yaklaşma, vb. anlamları kazandırır. (Karaağaç, 2012, 471-476)

Zeynep Korkmaz Türkiye Türkçesi Grameri adlı eserinde birleşik fiilleri üçe ayırır:

1) Bir ad ile etmek, olmak, edilmek, olmak, olunmak, eylemek, kılmak, kılınmak, yapmak yardımcı eylemlerinin birleşmesi yoluyla oluşanlar: affet-, ilan edil-, iyi ol-, affolun-, kabul eyle-, namaz kıl-, namaz kılın-...

2) Belirli kurallar içinde bir araya gelmiş iki ayrı fiilin anlamca kaynaşmasından oluşmuş birleşik fiiller: anlayabil-, açıver-, donakal-, çıkagel-, bekleyigör-, bekleyedur-...

3) Anlam kaynaşmasına uğramış ve deyimleşmiş olan birleşik fiiller: Bir veya birden fazla ad ile bir fiilin birleşmesinden oluştukları

ve yapı bakımından ad+yardımcı fiil kalıbında oldukları halde, işlev ve anlam bakımından kaynaşıp deyimleşmiş olanlar: dili dolan-, beti benzi at-, canı yan-...(Korkmaz, 2003, 791- 863).

Leyla Karahan birleşik fiilleri “bir hareketi karşılayan birleşik fiiller” ve “bir hareketi tasvir eden birleşik fiiller” olmak üzere iki grupta incelemiştir.

Birinci gruptaki fiilleri ana yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller ve diğer fiillerle kurulan birleşik fiiller olarak ele almıştır.

1)Ana Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Filler: “et-, ol-, yap-, eyle-, kıl-, bulun-” yardımcı fiilleri ile oluşturulur. Asıl unsur olan isim başta, yardımcı fiil sonda bulunur. Yardımcı fiil, bir çekim görevi yaparak anlamı üzerinde bulundurulmuş isim unsuru fiilleştirir: dost ol-, yok et-...

2)Diğer Fiillerle kurulan Birleşik Fiiller: Bu yapıda yer alan kelimelerden biri veya hepsi, ya sözlük anlamlarını kaybetmiş, ya da deyimleşmişlerdir: şehit düş-, yol ver-...

İkinci grupta yer alan birleşik fiiller, zarf fiil eki taşıyan bir fiil ile bir tasvir fiilinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Tasvir fiili, asıl fiile yeterlilik, ihtimal, tezlik, yaklaşma vb. anlamları katar: gülebil-, geliver-, yazıpdur-... (Karahan,2004,73-79).

4.1.13.1 İsim Unsuru + Yardımcı Fiil

Bir eylem ismi ile *bol-, er-, it-, kıl-* gibi bir yardımcı fiilin teşkil ettiği kelime grubudur (Eraslan, 2011, 515).

şiri çakır-a sanbar-a-ning tüp yıldız dandira-takı bir kırkınç tığışınç-täki darm-a mudır-a nom-luğ mudur tamğ-a-ning tört törlüg kâşig-lär-ig **yol kılup** bñdürmāk bışurunmaklığ nomluğ yañıgğ sözläyin . (248-252) “şri cakra sambaranın kök yıldız tekerleğindeki otuz birinci tomardaki darma mudıra akide sahibi midir damganın dört türlü yolları **yol yapıp** bitirmek olgunlaşan akide sahibi yeniyi söyleyeyim.”

aṅbaṣlyu tıldǵ-lıǵ tört ät'öz ärsär . kindik'däki birisi bāgürtm-ä **ät'öz ärür** . (496-497) *“ilk başta illetler zinciri dört beden ise göbekteki birisi görünen vücuttur.”*

yüräkdäki iki-si nom-luǵ **ät'öz ärür** . (497-498) *“yürekteki ikisi akide vücududur.”*

ät'öz-i **isig bolur** . (672) *“bedeni sıcak olur.”*

4.1.13.2 Sıfat-Fiil + Yardımcı Fiil

Sıfat-fiil unsuru yardımcı fiilin zarfı durumundadır (Eraslan, 2011, 516).

mu : : orñanmaz mu tisär . öz töz-i orñanmasar ymä anıng tǵ körkıdmäki inçip pardǵçañ-lar-ning sıñık skıñç-ların bärk yarp kılǵı . iki kırk lakşan säkiz on nayraǵ tıldǵ töz-lüg **orñanmış ärür** (515-519) *“bu yerleşmez mi dese kendi esası yerleşmese de onun gibi korkutmayı yani cahillerin şüpheli düşünceleri sağlamlaştıracak otuz iki lakşana ve seksen belirtisi ile donanmıştır.”*

koşavardı şasdır-ta . söşlämiş-i ba'r . öñgrä **ünmiş bolmaḵ** ät'öz-lüg alķu indri-ķa tükäl-lig üçün tıdǵ-sız yügürdäçi kılınç-lıǵ ridi küç-kä tükäl-lig . tängridäm /// köz-kä tükäl-lig üçün . bir ikindi-kä körür tip : : (79-83) *“koşavırıtı şastrada söylenmiştir: önce yükselmiş olan bedenli her indriyaya sahip olmak için engelsiz yürüyecek, yaratılışa sahip (olan) büyü gücüne tam olarak donanmış olur; ilahi göze sahip olmak için birbirine görünürler, demiş.*

4.1.13.3 Zarf Fiil + Yardımcı Fiil

Zarf-fiil halindeki bir esas fiil ile bir yardımcı fiilin teşkil ettiği kelime grubudur (Eraslan, 2011, 516).

törtünç tmır bışrünguluḵ käşig ärsär . äzrua tälük-tin aldın vçir-ķadägi . avaduti tamır-ıǵ kaç öñglüg saķınıp . anıng ongđın yanında kışıl öñglüg rasaña tamır-ğ saķınıp . sol-tın yanında yürüng öñglüg lalana tamır-ıǵ saķınıp . bo iki tamır-lar-ning üstün uçı burun-nung . ikidin singar-ında **tikilip turur** . (1032-1039) *“dördüncü damar olgunlaşan sıra ise brahma delikten altta vajraya kadar avadhūt damarı kaç renkli düşünerek onun sağ yanında kırmızı renkli rasanā damarı düşünüp sol yanında beyaz renkli lalanā damarı düşünüp bu iki damarların üstteki ucu burunun iki tarafında dikilmiştir.”*

bo kşig-tä ança oq bışrnsar . köngül-üg bir uçluğ **kılıp uyur** . (1104-1006)
“*bu sırada öyle olgunlaşsa gönlü bir uçlu **kılabilir**.*”

4.2 Cümle

Bir fikri, bir duygu ve düşüncüyü, bir oluş ve kılışı tam olarak bir yargı halinde anlatan kelime grubu. Cümlelerin varlığı için asgari şart bir çekimli fiil veya ek-fiilden oluşan yüklemidir (Korkmaz, 2007, 54). Cümle yerine bazı araştırmacılar tüm söz ve tümce terimlerini de kullanmışlardır (Delice, 2007, 150).

4.2.1 Cümle Unsurları

Genel Türkçede olduğu gibi Uygurcada da cümlelerin temel unsurları *fiil, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf tamlayıcısı* olmak üzere beş tanedir. Bunların dışında *cümle başı edatları ve hitap unsurları* da cümlelerin tamamlayıcı unsurları olarak ele alınabilir (Eraslan, 2012, 516).

4.2.1.1 Yüklem

Nitelendirilmiş eylem adına yüklem denir. Cümlede yargı bildiren çekimli öge, yüklemidir. Yüklem, cümlelerin temel ögesidir; çünkü cümle yüklem için kurulur.

Yüklem tek bir sözcükten oluşabileceği gibi, bir söz öbeği de olabilir. Yüklem unsurunu yapısına göre “Çekimli basit fiil olan yüklem, çekimli sıralama grubu veya ikileme halindeki yüklem, Çekimli birleşik fiil olan yüklem, Birleşik çekim halinde olan yüklem ve Yardımcı fiil unsurunun düştüğü yüklem” olmak üzere beş başlıkta inceleyebiliriz.

4.2.1.1.1 Çekimli Basit Fiil Olan Yüklem

tängridäm arıg süşük köz-lüg-lr **körür** adın-lar **körmüz** . (91-92) “*ilahi, temiz (hend.) gözlüler **görür**, diğerleri **görmez**.*”

üç yaraşdurmak ärsär . iki ög kang yaraş turmağındın tuğmak ölmäk-lig andırabav **bolur** (9-10) “*üç birleşim ise iki anne ve babanın birleşmesinden dünyaya gelen ölümlü andırabav **olur**.*”

anggilki öz töz-i üngülük yañg ärsär . dandir-a-ta äd nom sanınça yoğun inçkä singmiş-tä kin yaruğ yaşuk kıoş-a bışırınmak-lıg ät’öz odğurağ **yaruyur** : (31-34) “*ilk kendi aslını yükselten şekil ise akidede madde ve maneviyat sayısınca*

yoğun sükuneti(hend.) bulanlardan sonra aydınlığı (hend.) iki katına çıkararak öğrenen beden tam olarak aydınlanır.”

yıt-ka singmiştä burun yıt **tuymaz** . (39-40) “ses kokuya battığında burun koku **duymaz**.”

amdı munda’ inçip bışuruñ-ğuluk al aldağ kavır-a-asınça tüşün alğu-luk anđirabau tip **tidi**. (24-26) “şimdi burada bu şekilde öğrenilen usül (hend.) kısaca karşılığı alınacak anđirabav deyip söyledi.”

4.2.1.1.2 Çekimli Sıralama Grubu veya İkileme Halindeki Yüklem

andirabv ät’öz-in kılınç lıg yiil tokımak üzä . kórkınc-lıg (karanggu) <karangu> öngdün kälip **tuğğıl ölürgil** : : (103-105) “anđirabav bedeniyle amelli rüzgar vurması üzere korkunç karanlık önceden gelip **yakala ve öldür**.”

ol ymä anđirabav-ta turguluk öd tä isig öz tuğğuluk yiil tıldağ kılıp biligsiz bilig basudçı bolup . kök kalıg-tın uluğ törlüg tağ kay-a tüşmiş yimrülmiş tağ : surt ok kórkınc ayınc köngülündä tuğup . oşakı tuğmış kadaş-ları-ning yakınında kaçsar . ol tuğmış kadaş-ları ymä **bilmäsär körmäsär** . (322-328) “o da ara dünyada durduğu zamanda bedeni tutacak rüzgar sebep kılıp cahil yardımcı olup gökten büyük türlü dağlar ve kayalar düşmüş yuvarlanmış gibi ani korku (hend.) gönlünde doğup eğer insan önceki akrabalarının yakınından uzak dursa akrabaları onu **tanımaz ve görmez**.”

akıg-lıg mängi-ning **uuç-ı baş-ı ürür** . (712-713) “akıcı sevincin **zirvesidir** (hend.).”

amdı inyaña bilgä bilig tuğurguluk inyana bilgä bilig kışigig **ukıdur körkidür** : : (846-847) “şimdi bilgelik (hend.) doğan bilgelik (hend.) sırasını **anlatır ve gösterir**.”

4.2.1.1.3 Çekimli Birleşik Fiil Olan Yüklem

üç yaraşdurmak ärsär . iki ög kang yaraşturmakındın tuğmak ölmäk-lig **anđirabav bolur**. (9-10) “üç birleşme ise iki anne ve babanın birleşmesinden dünyaya gelen ölümlü **anđirabav olur**.”

nomdaş kadaş-ı ük’sindä olğurdup . öşindä barın buşı birip . tuğmış kadaş-ta ulağı-lar-ning yığıd sığıd-lar-ın tarķarıp . üç öngdün yoridaçı nom-lar-ıg **yügürü**

ķılķu ol . (129-133) “*din kardeşini de oturtup özünde varını (hend.) verip doğmuş olan kardeşte başkalarının aķlamalarını uzaklaştırp üç taraftan yürüyecek kanunları yukarı kılacaktır.*”

anta basa ķańg-ńıń bir ävin tigli ög-ńüńg bir ävin tigli birlä ikäķü ķdılıp **üt’öz bolur** (464-466) “*daha sonra babanın bir tane damlası, annenin bir tane damlası ile ikisi karışıp beden olur.*”

4.2.1.1.4 Yardımcı Fiil Unsurunun Düştüķü Yükleme

mundaķ iki ygrmi . törlüg tüp yltız ķargäk-lig tamńgaķ-larda uluķ baxşı naropa-ńıń yarlıķa mış-ı **bar** . (620-623) “*bu on iki türlü asıl gerekli bilgilendirme ulu üstat naropanın vaazı vardır.*”

munđaķ bışurunup ymă ög ķang-ta aşun tuđķu-sın ķörsär : tuķum aşun tuđķuluk ķapıķın (**sınāķu**) <**sımķu**> **ol** : (211-213) “*bu şekilde olgunlaşp da anne ve babanında dünya tutkusunu görse doğum dünyayı tutan kapı ile sınımadır.*”

ķörür ödtä . yiil tamır avatudi içindä ķirmäk üzä **bälgü-si ol** (674-675) “*gördüķü zamanda rüzgar damarı avaduti içine girmek için alametidir.*”

anıńg bālgüsü **ögsüz ķöngül-süz bolmaķ** . (564-565) “*onun alameti akılsız ve gönülsüz olmaktır.*”

4.2.1.2 Özne

Cümlede yapanı veya olanı karşılayan öge, öznedir. Özne, yüklemün gösterdiği kılışı, oluşu ve durumu üzerine alır (Karahan, 2009, 18).

Metnimizdeki özne unsuru şu şekillerde görünmektedir:

4.2.1.2.1 Yalın veya Çokluk Halinde İsim Olan Özne

üçünç ķşan-ta **bilģä bilig bolmaķı** yaruyur . (57) “*üçüncü kısa zamanda bilgelik (hend.) parlar.*”

ölüm yaruk yaşuk tädır . (65) “*ölüm parlak ışıktır.*”

4.2.1.2.2 Teklik veya Çokluk Halinde Zamir Olan Özne

bolar iki ķda bolup säkiz on nayrağ bolur . (525-526) “*bunlar iki tane olup seksen simge olur.*”

4.2.1.2.3 Kelime Grubu Halindeki Özne

üçünç kşan-ta **bilgä bilig bolmaķı** yaruyur . (57) “*üçüncü kısa zamanda bilgelik (hend.) parlar.*”

ölüm bilgä bilig paramıd tadır . (66-67) “*ölüm bilgeliği (hend.) fazilettir.*”

4.2.1.2.4 Sıralı Özne

anı üçün öz yaş kışğ-a bolmaķ üküş iglämäk kämlig bolmaķ . křımaķ ardaķ yavız bolmaķ bolar inçip yavız öd ärür . (569-571) “*onun için ömrü kısa olmak, çok hastalanmak, yaşlanmak, üzüntü ve kötü (hend.) olmak bunlar kötü zamandır.*”

äđ tări tamır üç-‘ägü tüz töpü-din aldın törüyü barır (364-365) “*et, deri ve damar üçü düz tepeden altın kaideye varır.*”

4.2.1.2.5 Zikredilmeyen Özne

uluğ ärdini baxşı kuğinga yükünür män (1-2) “*temiz, yüce cevherli hoca hazretlerine secde ederim.*”

taşdın singar körsär kar yağmış tæg yürüng **köşünür** : içdin singar körsär tüğün tæg **köşünür** . (51-53) “*dışarıdan bakılsa kar yağmış gibi beyaz görünür, içeriden bakılsa duman gibi görünür.*”

4.2.1.3 Nesne

Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge, nesnedir (Karahan, 2009, 25). Nesne, sadece yüklemi geçişli eylem olan cümlelerde bulunabilir. Yapma bildiren bütün eylemler söz konusu olduğunda, öznenin gerçekleştirdiği bu eylemin yöneldiği varlık, cümlenin nesnesidir (Karaağaç, 2012, 232). Nesne belirsiz ve belirli nesne olmak üzere iki türdür.

4.2.1.3.1 Belirsiz Nesne

Cümlede yüklem belirtilmemiş bir kişi veya şeyi etkilediğini anlatan ve yükleme durumu eki almamış bulunan yalın durumundaki nesnedir (Korkmaz, 2007, 39).

taşdınķı bälğü-tä **biş mxabud töz-lüg yül** körür . (774-775) “*dıştaki işarete beş mahābhūta unsurlu yel görür.*”

ölgäyşüg-tä orđun indri-liğ tuyuñu umasar köngül-lüg añdırabau **äđ'öz** büđär . (173-175) “ölümde ortalca elde tutanı hissederek umut etmese gönüllü ara dünya bedeni tamamlar.”

4.2.1.3.2 Belirli Nesne

Cümlede fiili geçişli olan yüklemnin belirli bir kişiyi veya nesneyi etkilediğini gösteren ve yükleme durumu eki almış olan nesnedir (Korkmaz, 2007, 38).

tigli <üklümäk> üklümäk üzä sol-tın singar-ķı lalana-nıñ içinde . aldı ygrmi ali üşik-lär bolup başları töpün yüü-lüg bolup ornānmaķı ärsär . **üç törlüg iş küç-lür-ig** kılur . (499-503) “damla çoğalmak için sol taraftan lalanānın içinde. on altı āli hece olup başları baş eğerek canlı olup yerleşirse üç türlü iş güçleri başarır.”

baxşı-lar-nıñ çinkärtü nom yañın bilmämäklig mün kadaķ üzä **añnıñ tözin** uķmaz-lar (68-70) “hocaların hakiki dua usulünü bilmemek kusuru üzerine onun tabiatını anlamazlar.”

4.2.1.4 Zarf Tamlayıcısı

Cümlede yüklemnin anlamını zaman, tarz, ölçü, yer, yön vb. bakımlardan daha belirgin duruma getiren, sınırlayan kelime veya kelime gruplarından oluşan tümleçtir (Korkmaz, 2007, 252).

içdin singar körsr yula . yaruķı-ça köşünür (58-59) “içeri taraftan bakılsa meşale ışıķı gibi görünür.”

içdin singar körsär yaruķ ärip saķınçsız töz-lüg bolup kök ķalıģ-taķı bulıd açılmış tæg yaruyur . (62-64) “iç taraftan bakılsa, parlak olup düşüncesiz tabiatlı olup gökteki bulut açılması gibi aydınlanır.”

toķuz ay on kūn-ning öģ ķarın-tın **taşķaru** ünmiş öd-tä . **taşķın singar-ķı** maxbud-luğ yiil burun yüğindin (kirmäkindin) oşaķı avatudi içindeki yürüng önglüg tigli-ni yoķaru töpüde sürüp ildip içdin yorıģu yiil iç-gärü tınmış-ta aldırtı yorır (477-483) “dokuz ay on gün (sonra) anne karnından dışarı çıktıķı zamanda dış taraftaki elementli rüzgar burun deliğinden girmesinden önceki avatudi içindeki beyaz renkli damlayı yukarıdan tepeden sürüp götürüp içeriden yukarı yel içe doģru tıķandığında altıncı parlar.”

4.2.1.5 Yer Tamlayıcısı

Cümlede yönelme, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamamlayan öge, yer tamlayıcısıdır (Karahana, 2009, 29).

alķu tınlağ-lar-ñıñ töşindä uğuş-ınta yaruyur-lar . (67-68) “*bütün canlıların öziinde (hend.) parlarlar.*”

yänä alķu tınlağ-lar-ığ *üç yavlaķ yol-tın* üntürür . (788-789) “*yine bütün canlıları üç kötü yoldan çıkarır.*”

4.3 Cümle Türleri

Muharrem Ergin, cümlelerin sınırını “cümlelerin temel fonksiyonu hüküm ifade etmektir” ifadesiyle çizer. Yazara göre “cümlelerin varlığı için asgarî şart bir çekimli fiildir” (Ergin 2008: 398). Eserde cümleler, yüklemine göre “fiil cümlesi ve isim cümlesi” olarak, yapısına göre “basit cümleler ve birleşik cümleler” olarak sınıflandırılır. Daha sonra birleşik cümleler kendi içerisinde “şartlı birleşik cümle, ki’li birleşik cümle, iç içe birleşik cümle” olarak üç alt başlıkta ele alınır (Ergin 2008, 404)

Cümlelerin sınıflandırılması noktasında M. Kaya Bilgegil, cümleleri “öğelerinin dizilişine göre, yüklemine göre, anlamlarına göre, yapılarına göre” sınıflandırır. Buna göre cümleler öge dizilişi bakımından “kurallı cümle-devrik cümle”; yüklemine göre “isim cümlesi-fiil cümlesi” şeklinde sınıflandırılırlar (Bilgegil 2014, 51).

Gencan’ın tasnifine göre cümleler, “yüklemine göre eylem tümcesi, ad tümcesi; anlamlarına göre olumlu tümce, olumsuz tümce, soru tümcesi, ünlem tümcesi; dizilişlerine göre kurallı tümce, devrik tümce; yapılarına göre yalnız tümce, bağımsız önermelerden birleşmiş tümce, birleşik tümce” alt başlıklarına ayrılır (Gencan 2007: 119-177).

Bunların yanı sıra Marcel Erdal, A Grammar of Old Turkic adlı eserinde; K. Grönbech (Çev. Mehmet Akalın), Türkçenin Yapısı’nda; Talat Tekin, Orhon Türkçesi Grameri’nde; Annamaria Von Gabain (Çev. Mehmet Akalın) Eski Türkçenin Grameri’nde; Kemal Eraslan, Eski Uygur Türkçesi Grameri adlı eserinde cümle bilgisine yer vermişlerdir.

Cümle tasnifine geçilmeden önce yukarıdaki kaynaklar da incelenmiş ve genel olarak bakıldığında cümle çeşitlerinin sınıflandırılmasında izlenen yöntemlerin hemen hemen aynı olduğu görülmüştür. Genel olarak cümleler “yüklemlerine göre”, “anlamlarına göre”, “yüklemin yerine göre”, “yapılarına göre” bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

Yüklemine göre, anlamına göre ve yüklemin yerine göre cümlelerde küçük farklılıklar dışında bir ayrılık görülmezken en çok tartışmanın olduğu kısım yapılarına göre cümlelerdir.

Özkan ve Sevinçli, yapılarına göre cümleleri “basit cümle, birleşik cümle (şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, ki’li birleşik cümle, girişik birleşik cümle), sıralı cümle (bağımlı sıralı cümle, bağımsız sıralı cümle), bağlı cümle, ara sözlü (cümleli) cümle, eksilteli cümle olarak tasnif etmişlerdir (Özkan, Sevinçli, 2008: 7).

Günay Karaağaç; Özkan ve Sevinçli’ninkine benzer bir sınıflandırma yapar ancak birleşik cümleler içine girişik birleşik cümleyi koymaz (Karaağaç, 2009: 197-199).

Süer Eker, yapılarına göre cümleleri basit, birleşik, sıralı ve bağlı olmak üzere üç gruba ayırır. Şartlı birleşik ve ki’li birleşik cümle dışında birleşik cümle ayırmasına gitmez (Eker, 2013: 479-485).

Yapılarına göre cümlelerde en çok tartışma konusu olan alan, birleşik cümlelerdir. Bilgegil, birleşik cümleyi birden fazla yüklemi bulunan cümle olarak tanımlar, girişik-birleşik cümleleri birleşik cümlelerin bir türü olarak kabul eder ve yan cümleciklerinin yüklemleri fiilimsilerle, onlar yerinden kullanılmış, çekimli fiillerden meydana gelen cümlelerin girişik-birleşik cümle olduğunu belirtir (Bilgegil, 2014: 72-73).

Ediskun, birleşik cümleyi, içinde bir tek temel yargıyla yeteri kadar yan yargı bulunan cümle olarak tanımlar. Yan yargıya cümle bilgisinde yan cümlecik ya da bağımlı cümlecik adının verildiğini belirtir ve bir yan cümlecikğin yüklemi ya bir fiilimsi ya ek-fiil ulanmış isim soyundan bir kelime ya da çekimli bir fiil olur, der. Ediskun da, içerisinde fiilimsiler bulunan cümleleri girişik cümle olarak adlandırır ve birleşik cümle kabul eder (Ediskun, 1992: 381-382).

Delice, basit cümleyi, içinde yüklemsi, yüklemsi öbeği ve iç cümle barındırmayan cümleler, birleşik cümleyi de içinde yüklemsi, yüklemsi öbeği ve iç cümleden birini veya birkaçını bulunduran cümleler olarak tanımlar. İçerisinde fiilimsileri barındıran cümleleri de birleşik cümle başlığı altında genel kabul gören girişik birleşik cümle olarak adlandırır (Delice, 2012: 874).

Görüldüğü gibi araştırmacıların konuyla ilgili yaklaşımlarında hem terim hem sınıflandırma problemleri göze çarpmaktadır.

4.3.1 Yüklemin Türüne Göre Cümleler

212

4.3.1.1 Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli fiil olan cümleler olan cümlelerdir. Eski Uygur Türkçesinde Türkçenin diğer tarihi devirlerinde olduğu gibi isim cümlelerine oranla daha fazla kullanılmıştır.

Talat Tekin, fiil cümlelerini eylem asıllı yüklem başlığıyla incelemiş ve eylem asıllı yüklemi çekimli bir eylem, bir eylem öbeği ya da eylem temelli bir söz öbeği olarak tanımlamıştır (Tekin, 2003: 207).

Şinasi Tekin de, yüklemi bir esas fiil olan cümleyi fiil cümlesi olarak tanımlar ve esas fiilin bazen birleşik fiil şeklinde de olabileceğini, bu durumda çekim eklerinin sondaki yardımcı fiile geldiğini belirtir (Ş. Tekin, 1976: 101).

Gabain, fiil yüklemine bir kelimedenden ibaret olabileceği gibi bir fiil grubu da olabileceğini ve böyle bir bağlantının ilk öbeğinin sona gelene tabi olduğunu belirtir (Gabain, 2007: 122).

Eski Uygur Türkçesinde fiil cümlelerinin en belirgin özelliği kendisinden bir önceki dönem olan Köktürk dönemine oranla daha uzun olmasıdır. Zarf-fiiller yardımıyla birbirine bağlanan yapılar bu cümlelerin kuruluşunda büyük pay sahibidir (Polat, 2021: 157).

omm suvasdı sidam çinkirdü uluğ ärdiñi baxşı kuğınga **yükünür mäh** (1-2)
“om suvasti sidam! temiz, yüce cevherli hoca hazretlerine **secde ederim.**”

anggilki öz töz-i üngülük yañg ärsär . dandir-a-ta äd nom sanınça yoğun inčkä singmiş-tä kin yaruk yaşuk kıoş-a bışırınmak-lıg at’öz odğuraq **yaruyur** (31-34) “en ilk kendi aslını yükselten şekil ise akidede madde ve maneviyat sayısınca yoğun sükûneti(hend.) bulanlardan sonra aydınlığı (hend.) iki katına çıkararak öğrenen beden tam olarak **aydınlanır.**”

suv <od> oot-ka singmiş-tä ağız burun **kurıyur** : (43-44) “su ateşe karıştığında ağız ve burun **kurur.**”

4.3.1.2 İsim Cümlesi

Ercilasun, *Kutadgu Bilig Grameri Fiil* adlı eserinde birleşik fiil konusunda karşılaşılan güçlüğü birleşik fiil yapan yardımcı fiil ile bildirme vazifesi gören yardımcı fiili birbirinden ayırmak olduğuna dikkat çekerek Karahanlı Türkçesinde

bildirmenin üç şekilde yapıldığını, belirtir: “Bildirici için hiçbir unsur kullanmadan, *biligli idi az biligsiz öküş* «bilgili insan az, bilgisiz çoktur» (36-199); «Ol» şahıs zamiri ile, *kanı ol bu dünya neñin tirgüçi* «bu dünya malını toplayan nerededir? (472-4713)»; er-, tur-, bol- yardımcı fiilleriyle, *ukuş ornı üstün mangede turur, ağır neñ için ornı başta erür* «aklın yeri üstte, beyindedir, kıymetli bir şey olduğu için yeri baştadır. (201- 1836)», *yaşık boldı törting yaruttı ajun* «dördüncüsü güneştir, dünyayı aydınlatır (30- 134)», *yagı erür yalñukun neñi tavar* «İnsanoğlunun malı düşmandır (DLT, 385-3)» (Ercilasun, 1984: 49-50).

Marcel Erdal, A Grammer of Old Turkic adlı eserinde Eski Türkçede isim cümlelerinin kurulması için her zaman bir koşaca ihtiyaç duyulmadığını, belirli koşullarda koşaçların kullanıldığını, isim cümlelerinin bar, yok, yeg, kergek yüklemleri ile; er-,tur- ve bol- fiilleri ile, ol şahıs unsurunun kullanılması ile (koşaç fonksiyonunda), tetir unsuru ile kurulduğunu belirtir. Olumsuz isim cümlelerinde ermez yerine tegülün²⁵ de kullanıldığını, isim cümlelerinin bir formu olan yeg sözünün iki değerli şeyi kıyaslarken kullanıldığını, kergek sözünün de gereksinim ifade etmenin yaygın yollarından biri olan bir ad yüklemi olduğunu, ayrıca isim cümlelerinin başka bir formu olan bar ve yok sözlerine alternatif olarak Uygur dönemi metinlerinde bul-tuk- ve bultukmaz sözlerinin kullanıldığını ekler ve bahsettiği bu ad yüklemeleri için şu örneklerle yer verir: “*etigi ertinü körkle* (koşaçsız isim cümlesi); *bo taş ertinü ağır turur* (tur- fiili ile); *men kololadokum kamagde erklig yultuz ermiş* (er- fiili ile); *ayaların kavşurup katıglamaklıklar üç etözke tegmekig üzlünçü tüp kılmaklıklar ol; teñri bahşı erklig ol* (ol şahıs unsurunun kullanılması ile); *el tutdaçı beg erke süli aşı kertgünçli üçegü teñ kergek; nom boşgut boşgundaçı tüzünler yme nomlug tayakag aşaguda yegüde kertgünçlüg elig kergek* (kergek sözü ile); *nom keñrilmeki yene kişi yalñukdın tetir* (tetir sözü ile); *altun sarıgıta körö eşiş karası yeg; yürün kümüşde körö ayak tolosi yeg* (yeg sözü ile); *asag tusu kılmakı yme beş türlüğ ogrın bolur* (bol- fiili ile); *bay yme bar, yok çıgay yme bar* (bar sözü ile); *mini için emgenteçi kim erser yok* (yok sözü ile); *bultukar mu munuñ köñlinte köküzinte korkınç ayınçlıg edgü töz yıldızu azu bultukmaz mu?* (bar ve yok sözlerinin kullanımına denk olan bultukar/ bultukmaz sözü ile)” (Erdal, 2004: 412-419).

Eraslan, Eski Uygur Türkçesi Grameri adlı eserinde Uygurcada isim cümlesinin yüklemının yüklem ismi denilen bir isim unsuru ile er- yardımcı fiilinin

meydana getirdiği bir birleşik fiil olan cümle şekli olduğunu, bildirme adı verilen bu tür cümlelerde yardımcı fiilin kullanılmadığı gibi bazı farklılıklarda gösterdiğini belirterek Uygurcadaki isim cümlelerini, er-fiili ile; er- fiilinin düşmesi ile; isim unsuru+şahıs unsuru ; isim-fiil+ol; bar unsuru ile; yok unsuru ile; isim unsuru +titir; bildirme unsurunun bulunmayışı gibi sekiz başlık altında inceler (Eraslan, 2012: 526-527).

ölüm çınlayı **kirtü tädir** . ölüm bilgä bilig **paramiğ tädir** . (66-67) “*ölüm hakikattir, ölüm bilgeliği (hend.) fazilettir.*”

çandali-ning ikinti dyan-ı **bo ärür** (1133) “*canđālinin ikinci dhyānası budur.*”

tın yiil tuğmı-lıg . tört törlüg irü bälgü-lär ärsär . oot-nung tın yiil tuđmıš bälgü-si . **tütün-kä oqşadı bälgü bolur** . (638-641) “*can rüzgarının tutulması dört türlü alametler (hend.) ise ateşin canını ve rüzgarını tutmuş işareti dumana benzer alamettir.*”

mundağ iki ygrmi . törlüg tüp yltız kărgăk-lig tamnğak-larda uluğ baxşı naropa-ning yarlıқа mıš-ı **bar** (620-623) “*bu on iki türlü asıl gerekli bilgilendirme ulu üstat naropanın vaazıdır.*”

4.3.2 Yapılarına Göre Cümleler

Bir cümlenin varlığı bir yüklem varlığıyla gerçekleşir. Cümleleri yapılarına göre incelemek de cümleyi, yüklem bir ya da birden çok oluşuna göre değerlendirmektir. Yapılarına göre, yani yüklem sayısına göre, cümleler basit ve birleşik olmak üzere iki tür cümle vardır (Karaağaç, 257, 2012).

4.3.2.1 Basit Cümle

Yapısında tek yüklem barındıran cümleler, basit cümlelerdir.

til alđın-ınta mängi tuğar . (706-707) “*Dil altında sevinç doğar.*”

kün ay tängrilär birlä täng tüz bolur. (890-891) “*gün ve ay tanrılar ile yine aynı şekilde olur*”

añning bälgüsi yig üsdünki sidi-lar-ta säkiz törlüg uluğ sidi-lar-ıg bulur (891-892) “*onun alameti en yüce büyülerde sekiz türlü ulu büyüleridir.*”

4.3.2.2 Birleşik Cümle

4.3.2.2.1 Şartlı Birleşik Cümle

Mertol Tulum, Orhon Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş Cümle İle Yardımcı Cümle İlişkileri adlı çalışmasında şart ilişkisi başlığı altında Türkçenin temel yardımcı cümlesi olarak kabul ettiği şart cümlesinin bir durum ve oluş-kılışın zaman içinde gerçekleşmesinin farz ve tahmine dayanan objektif veya yerine getirilmesi şüpheli veya temenni halinde bulunan bir şarta bağlı bulunduğunu ifade etmek üzere iki cümle arasında ilişki kurduğunu belirtir. Ayrıca şart cümlelerinin şart ifadesi yanında zaman ifadesi de taşımalarının sebebini, varlığın ve varlık içindeki her türlü ilişkinin kavranmasının zamansız olamayacağı, zamanın her türlü oluş-kılış için bir şart olduğu gerçeğine dayanması olarak açıklar (Tulum, 1994: 196-199).

Talat Tekin, -sAr ekli eylem zarfı başlığı altında -sAr ekli eylem zarfının şart eylem zarfı olduğunu, asıl eylemin hangi şart ya da şartlar altında işlendiğini belirtmek ve asıl eylemin hangi durumlarda ve ne zaman işlendiğini belirtmek gibi iki görevinin olduğunu kaydeder. Asıl eylemin hangi şart altında işlendiğini belirtmek başlığı altında, ötüken yir olorup arkış tırkiş ı-sar neñ buñug yok “Ötüken ülkesinde oturup kervanlar gönderirsen hiç derdin ve sıkıntın olmaz” (KT G 8); ol yirgerü barsar, türük bodun ölteçi sen “O yere gidersen (ey) Türk halkı, öleceksin!” (KT G 8); asıl eylemin hangi durumlarda ve ne zaman işlendiğini belirtmek başlığı altında, süñüş bolsar çerig iter erti, ab ablasar ermeli teg erti “Savaş olunca orduyu düzenler idi, av avlasa yarış atı gibi idi” (KÇ B 9); kolı as tutsar küç üç eçim e “Ey elleri kakım tutacak kadar güçlü üç ağabeyim!” (Uybat III 1) gibi örneklerle yer verir (Tekin 2003: 178-179).

Ümit Hunutlu, Köktürk ve Uygur Türkçesinde Yan Cümleler adlı çalışmasında Muharrem Daşdemir’in sınıflandırmasını esas alarak şart cümlelerini yapıca bağımsız görünüşlü yan cümleler başlığı içerisinde bazı cümle başı ya da soru edatlarıyla kurulan yan cümlelerle birlikte ele alır. Ayrıca Hunutlu, Orhon Yazıtlarında -sAr ekinin tam bir zarf-fiil özelliği gösterdiği için şahıs eki almadığını, yazıtlarda bağımsız görünüşlü şart yan cümlesi olmadığını, İyi ve Kötü Prens öyküsünde şart yan cümlelerinin zarf-fiil ve çekimli fiil arasında kararsızlık gösteren geçiş aşamasında olduğunu kaydeder (Hunutlu 2015: 106).

Kemal Eraslan da Eski Uygur Türkçesi Grameri adlı eserinde şartlı birleşik cümleyi, yardımcı cümlelerin yüklemi şart kipinde olan ve esas cümledeki hükmü şarta bağlayan cümleler olarak tanımlamıştır (Eraslan, 2012: 539).

kız bolsar aña-singa kidin arķ-a bārip aña-singa küüni-lāp öpkālāp ağasınga amrañmaq köngülin turur. (362-364) “**kız olsa** anasına arka verip anasını kıskanıp öfkelenip babasına sevgi besler.”

üç yaraşdurmaq ürsür . iki ög kang yaraşturmaqındın tuğmaq ölmāk-lig anđirabav bolur. (4-5) “**üç birleşim ise** iki anne ve babanın birleşmesinden dünyaya gelen ölümlü anđirabavdır.

kaltı nāđig köşüngü-tāki körkdāş soğmaq baştıng-lıg alķu köngül-kā yaraş-sız iş-lār-ig buşanmatın ögdir baştıng-lıg . alķu yaraşı iş-lār-ig ymā ögirmāz ārsār . ançulayu oğ bo bişing āt’öz ümüz-ni ymā anđağ oğ körgülüg ol. (1182-1187) “nasıl ki aynadaki yansımaya vurmak baştaki bütün gönüle yakışmayan işleri öfkendirmiyorsa değer baştaki bütün yakışık işleri de düşünmez ise böylece bu bizim bedenimizi de böyle görülebilendir.”

birök yānā mundağ bışurunup ymā aşun tudğu-luğ bolsar . ög qarın-ning kapıgın bāk’lāgölük al altağ ārsār . biş törlüg ārür . (178-180) “eğer yine bu şekilde olgunlaşıp da dünyaya gelecek olsa anne rahminin kapısını bekleyen aldanış (hend.) ise beş türdür.”

4.3.2.2.2 Ki’li / Kim’li Birleşik Cümleler

Eski Türkçenin ilk döneminde çok fazla bağlaç görülmezken, ikinci dönem olan Uygur döneminde cümle yapısı değişmiş ve bağlaçlar sayesinde temel cümleye bağlanan yardımcı cümle türlerinin kullanımı yaygınlaşmıştır. Bunda Hint-Avrupa dillerinden yapılan tercümelerin büyük payı olmakla birlikte Türkçe yabancı dillerdeki bağlayıcıları olduğu gibi almamış yerlerine Türkçe sözleri bağlayıcı olarak kullanmayı tercih etmiştir. (Polat, 2021: 300).

Eski Uygurcada Bağlaçlar konusunda kapsamlı bir çalışma yapan Akartürk Karahan, Uygurcada bağlaçların yapı bakımından basit, türemiş ve öbekleşmiş biçimler olarak çeşitlilik gösterdiğini, bu bağlaçların hemen hemen tamamının Türkçe kökenli olmasının da dikkat çekici olduğunu belirtmiştir (Karahan, 2014: 57). Buradan yola çıkarak, bu dönemde Türkçenin cümle yapısı bakımından çeviri

eserler yoluyla tanıştığı dillerin yapısından etkilendiğini ancak bu dillerdeki cümle yapılarını doğrudan almak yerine bu yapıları karşılamak için kendi çözümlerini ürettiğini söylenebilmektedir. Farsça *ki* bağlama edatının yerine Türkçe *kim* soru sözünün aynı işlevle yardımcı cümle, asıl cümle bağlantısını kurmak için kullanılması bu durumu tanımlayan örneklerindendir.

Clauson, *kim* sözünün aynı doğrultuda olan ne gibi bir soru zamiri olduğunu, fakat ondan farklı olarak ne sözünün hiçbir zaman bağlama zamiri olarak kullanılmadığını, *kim* sözünün bağlama zamiri olarak kullanımının tamamıyla Türkçeye yabancı olduğunu, Hint-Avrupa dillerinde bağlama zamirlerinin partisipler gibi kullanıldığını, Türklerin bu dillerden dinî çeviriler yapmaya başladığında relative pronounlarla tanıştığını, *kim* soru zamininin fonetik benzeri olan Farsça *ki*'nin bütün anlamlarıyla kullanıldığını belirtir (Clauson, 1972: 720-721).

Eski Uygur Türkçesinde *kim* soru sözü, soru zamiri görevinin yanında cümle başı edatı olarak şartlı birleşik cümlelerde sıklıkla kullanılmıştır.

kim kayu burxan kutı küsüş-lüg yogaçari-lr şiri çakir-a sanbar-a bölük-tä çadpa tapıg kılavın tisär . on yngı biş otuz . öngi ymä künlär-tä . pınsun-ta ulağı burxan-larıg yarlıkağıp . (1299-1304) “*kim hocanın huzuru istenilen yogācāryalar şiri cakrasamvara bölümünde hizmet edeyim (hend.) dese on yeni yirmi beş öncesi de günlerde devātaya benzer hocaları vaaz edip.*

4.3.2.2.3 Açıklayıcı Birleşik Cümleler

Açıklayıcı birleşik cümle, esas cümlede belirtilen hükmü açıklayan yardımcı cümle veya cümlelerden oluşan cümledir (Eraslan, 2012: 530).

Eski Uygur Türkçesinde en sık kullanılan cümle türlerinden birisi olan açıklayıcı birleşik cümlelerde daha çok *ti-* , *sözle-*, *ayt-*, *yarlıka-*, *ötün-*, *sakın-*, *tegin-* fiilleri kullanılmıştır (Polat, 2021: 310).

amdı munda’ inçip bışurun-ğuluk al aldağ kavır-a-asınça tüşün alğu-luk anđirabau tip tidi (24-26) “şimdi burada bu şekilde öğrenilen usül (hend.) kısaca karşılığı alınacak anđirabav deyip söyledi.”

arıǵ-ı ärsär . üç yarım kün-ning arasında ay-a amdı ölmüş mn tip . ol öd-tä yoluǵ bışuruǵalı uyur . (98-99) *“temizi (günahsız) ise üç yarım günün içinde ah şimdi ölmüşüm ben deyip o zamanda yolu olgunlaştırabilir.”*

muni ymä älig bir tägşinç-lig yıldızt dantir-a-ta taşdın singarkı-qa yarası içdin singar ymä ançulayu oq . ornanıp turur tip yarlıkemiş ärür . (393-395) *“bunu da elli birinci bölüm esas dantira dış taraftaki rahat, iç taraftaki de böylece yerleşip durur diye buyurmuştur.”*

bo sav-ning tanuq sudur-ta inça tip tiyür . köngül töz-ingä bir yındäm tayansar ançulayu oq ür kiç ödüñ yıǵılǵu-luq ol . tip . taşın singarkı bälǵü-si ärsär yüüz uđru yilvi oqşadı tüdün täg bälǵü-lär kargäk-lämäsär ymä katun bälǵürür köşünür . (1110-1117) *“bilgisi doğar. bu söziñ tanıǵı sūtrada şöyle buyurdu: gönül kökünü daima dayansa öylece er ya da geç (hend.) zamanda toplanılacaktır diyerek dış taraftaki alameti ise yüze karşı büyüye benzer duman gibi alametler gerekmesi de huzuru belirir, görünür.”*

üç anđirabv . üç ät’öz . üç yaraşdurmak . üç қаdişdurmak . üç tanuqlamak ärür (3-4) *“üç anđirabav üç beden: üç birleşim, üç karışım ve üç kanıtlamadır.*

4.3.2.2.4 İç İçe Birleşik Cümleler

İç içe birleşik cümle, yardımcı cümlesi esas cümlelerin genellikle nesne unsuru olan cümledir (Eraslan, 2012: 530). İç içe birleşik cümlelerde de açıklayıcı birleşik cümlelerde de verilmek istenen cümle doğrudan aktarılır. İç içe birleşik cümle ve açıklayıcı birleşik cümle arasındaki fark, iç içe birleşik cümlelerde aktarılan cümle olan yardımcı cümlelerin başta, ana cümlelerin sonda, açıklayıcı birleşik cümlelerde ise bu durumun tam tersi olarak ana cümlelerin başta aktarılan cümle yani yardımcı cümlelerin sonda olmasıdır. (Polat, 2021: 375).

alqu tıñlaǵ-lar-ning (asıǵ-lıǵ-inga) <asıǵın> başdınkı anđirabau-ta yaruq yaşuq nom-luǵ äd’öz tuyunǵu üçün qudatduru yarlıkaşun tip ödüñǵü ol : : (143-145) *“bütün canlıların faydasına baştaki anđirabavda parlak (hend.) akide bedeni hissetmesi için kutsayarak secde etsin diye arz edecektir.”*

alqu nom-lar қуруǵ ärip tngri tigüçi қayuta ol tip saǵıñǵu ol . (723-724) *“bütün tasavvurlar boştur, tanrı denilen nerededir, diye düşünmek gerek.”*

muni ymä älig bir täğşinç-lig yiltız dantir-ata taşdın singarkı-qa yarası içdin singar ymä ançulayu oq . ornañıp turur tip yarlıkamaş ärür . (393-395) *“bunu da elli birinci bölüm esas dantira dış taraftaki rahat iç taraftaki de bu suretle yerleşip durur diye buyurmuş.”*

4.3.2.3 Bağlı (Bağlaçlı) Cümleler

Bağlı cümle, iki bağımsız cümlenin bağlaçlar yardımıyla birbirine bağlanmasıyla ortaya çıkan cümle türü olarak tanımlanabilir.

Eski Uygur Türkçesinde iki veya daha fazla müstakil cümle genelde anın, anı üçün, azu, inçip, takı, takı yeme, ulatı, yeme, yana/yene gibi bağlaçlar yardımıyla bağlanarak bağlı cümleleri oluşturmuştur (Polat, 2021: 412).

anı üçün öz yaş kısg-a bolmağ üküş iglämäk kämlig bolmağ . kşımağ ardağ yavız bolmağ bolar inçip yavız öd ärür . (569-571) *“onun için ömrü kısa olmak, çok hastalanmak, yaşlanmak, kötüleşmek (hend.) bunlar öyle kötü zamanlardır.”*

ķavır-a-sı yüz ygrmi tamir bolur . takı arduğ ķavır-a-sı lalaña rasaña avtudi üçäğü ärür . (369-370) *“tamamı yüz yirmi damar olur ve artık tamamı lalanā, rasanā ve avaduti üçü olur.”*

budıķı avaduti içindä sañçılıp turmağ-ındın bodi-lıg tigli aldırtı aķar . yänä lalaña-ñıng bir budıķı kidın yol-ķa sañçılıp turmā üzäkädiñki uluğ yıdılığ(-nı) ävdip yoriğu yiil yorır : (375-378) *“dalı avaduti içine saplanıp durmadan aydınlanma damlası aşağıda akar yine lalanānın bir dalını arka yola sapıp durmak için sonrasındaki ulu kokulusunu toplayıp dolaşan rüzgar yürür.”*

4.3.2.4 Sıralı Cümleler

İki veya daha fazla müstakil cümlenin noktalama işaretleri ile birbirine bağlanarak bir anlam bütünlüğü oluşturacak şekilde kullanılması sonucu ortaya çıkan cümle türüne sıralı cümle adı verilir. (Polat, 2021: 422).

birär-tä burun-tın ağız-tın suv aķar . tamğak ķurıyur . (44-45) *“bazen burundan ve ağızdan su akar, damak kurur.”*

tängridäm arıg süşük köz-lüg-lr körür adın-lar körmäz . (91-92) *“ilahi, temiz (hend.) gözlüler görür, diğerleri görmez.”*

bo tamır-lar-ıg yürüng tüz ıruğ yaruk bo tört törlüg dyan tuğgınça bişrunğu
ol körüküg yangılmayu-luk . ol (1043-1045) “*bu damarları beyaz, düz, boş
aydınlık, bu dört türlü dhyāni doğunca olgunlaşmalı; görüşü yanılmamalı.*”

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ

Eski Türkçenin Köktürk Türkçesinden sonra ikinci evresi olan Eski Uygur Türkçesi dönemi Türkoloji araştırmalarında oldukça önemlidir. Köktürk Türkçesinden sonraki bu devir din değişikliği ve yaşam tarzı açısından bir önceki döneme göre farklı kültür ve edebiyat meydana getirmiştir. Ayrıca bu dönem farklı inanç sistemlerine geçiş sonucunda yoğun bir çeviri faaliyetlerinin yaşandığı bir dönemdir. Çalışmamızın temelini oluşturan Totenbuch adlı eserde bu çeviri eserlerden biridir.

British Museum, Or. 8212 numara ile Sir A. Stein koleksiyonunda kayıtlı bulunan ve Totenbuch “ölüler kitabı” olarak da bilinen eser Tibetçeden Eski Uygur Türkçesine çevrilmiş olup Naropa’nın nakillerini içermektedir. Eser, P. Zieme ve G. Kara tarafından işlenerek 1978 yılında Ein Uighurisches Totenbuch adıyla yayımlanmıştır.

Eski Uygur Türkçesi, Türkçenin tarihi önemleri içerisinde önemli bir yer arz etmektedir. Bu dönemde farklı kültürlerle ve dillerle etkileşim, siyasi ve sosyal hayattaki değişiklikler kültür hayatında da etkisini göstermiştir. Bunların sonucunda da bu dönem Eski Türkçe içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Budizm, Manihaizm, Hristiyanlık gibi farklı inanç sistemlerinin kabulü ve bu inanç sistemlerini kaynağından öğrenme isteği gibi sebeplerle Çin, Tibet, Tohar, Sanskrit ve Soğd gibi dillerden telif ve tercüme eserler verilmiştir. Bu da söz varlığında ve söz diziminde farklılıklar göstermiştir.

Eski Uygur Türkçesi eseri Totenbuch adlı eserin incelenmesi sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Metnin günümüz Türkçesine aktarımında P. Zieme ve G. Kara’nın çalışması ve ülkemizde ilk çeviri denemesi olan Gönül Aris’in çalışmasının aksine yorumsal çeviri değil satır altı çeviri yöntemi kullanılmıştır.

Günümüz Türkçesine aktarımda satır altı çevirinin tercih edilmesinden, bağlaçlı uzun cümlelerden oluşan yapıların olmasından ve eserin ilk

yazımından ya da istinsah edenin yaptığı hatalardan dolayı bazı cümlelerin anlamlandırılmasında zorlular yaşanmıştır.

- Metnin satır altı çevirisi yapılırken bundan öncesinde yapılan P. Zieme ve G. Kara'nın Almanca çevirisinden ve Gönül Aris'in Türkiye Türkçesine aktarımından yararlanılmıştır.
- Nadir kullanılan, yapısı ve işlevi tereddütlü bir ek olan {+şUK} ekinin gelecek zaman eki olan {-gAy} eki ile birlikte kullanımı mevcuttur. Metin dışı örneklerde farklı işlevlerde kullanılan ekin –duygu bildirme, yer ve zaman- metindeki kullanım işlevi zaman anlamındadır. [*ölgüşüg* (165) (< öl-gey+şüg) “öldüğünde, öldüğü zamanda”.
- Totenbuh adlı eserin dil özellikleri incelendiğinde Eski Uygur Türkçesi ağızlarından y ağzının özelliklerini göstermesine rağmen n ağzına ait kullanımlarda mevcuttur. Varlık ekinin {+lag/+leg} olarak [tınlağ-lar-ıg (821) ve adlağ (28)] kullanımı y ağzının özelliklerindendir.
- Türk dilinde cevheri ek fiil işlevi için +er-, +Dir-, +bol- ve +Ø- şekilleri kullanılmaktadır. Eski Uygur Türkçesinden itibaren görülen +Dir- ve +bol- cevheri fiillerinden sadece +bol- cevheri fiilin kullanımı çalışmamızın temelini oluşturan Totenbuch adlı eserde de mevcuttur.
- Eski Uygur Türkçesinde isim cümleleri Türkçenin diğer tarihi dönemlerinde göre oldukça zengindir ve sadece bu döneme özgü kullanımlar söz konusudur. Totenbuh adlı eserde de isim cümleleri oldukça fazladır. İncelenen eserde isim cümleleri isim unsuru+er- fiili ile, isim unsuru+titir/tetir ile, isim unsuru+bol-ur ile; isim unsuru+tur-ur ile, bar ve yok adları ile kurulmuştur.
- isim unsuru + titir/tetir ile kurulan isim cümlelerine diğer tarihi Türk Lehçelerinde görünmez, bu kullanım sadece Eski Uygur Türkçesinde görülür. Çalışmamızdaki eserde titir/tetir unsuru ile kurulan cümleler de ayırt edici bir özelliğe sahiptir.
- İsim cümleleri, diğer tarihi dönem eserlerinde kıyasla daha fazla kullanılmasına rağmen diğer tarihi dönemlerde olduğu gibi eserde fiil cümlelerin ağırlığı söz konusudur.

- Köktürk Türkçesinden farklı olarak kısa cümleler yerine bağlaçlar ve fiilimsiler yardımıyla kurulan çok uzun cümleler bulunmaktadır. Bu durumda Uygur Türkçesinin en dikkat çekici özelliklerinden biridir.
- Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler en sık karşılaşılan yapılardandır ve metnimizde de ikilemelere sıklıkla başvurulmuştur. İkilemelerin metinde bu kadar sık kullanılmasında sebep, eserin çeviri bir eser olması görülmektedir. Dini bir metin olan Totenbuch adlı eserin muhataplarında anlaşılmayı kolaylaştırması için ikilemelere başvurulduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmayla Eski Uygur Türkçesi açısından önem arz eden bu dil yadigarının incelenmesiyle ilgili alanlara yarar sağlaması temenni edilmektedir.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır.)

- Alyılmaz, Semra (2018). Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikayesi'nin Uygurcasının Söz Dizimi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aris, Gönül (2018). Eski Uygurca Ölüler Kitabı Üzerine Bir Çeviri Denemesi. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Banguoğlu, Tahsin (2011). Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Bilgegil, M. Kaya (2014). Türkçe Dilbilgisi, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Boz, Erdoğan (2019). "Türkçede Ek Tasnifinde İki Aykırı Yöntem: İndirgeyici ve Çoğaltıcı Tasnif". Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 69-79.
- Brockelmann, C. (1954). Osttürkische Grammatik Der Islamischen Litteratur Sprachen Mittelasiens, Leiden.
- Can, Zeynep Pınar (2016). Dunhuang Uygur Metinleri Üzerine Açıklamalı Kaynakça. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler.
- Ceferoğlu, Ahmet (2011). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, Sir Gerard (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford At The Clarendon Press.
- Çağatay, Saadet Şakir (1943). "Uygur Yazı Dili". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, (5). 77-88.
- Çağatay, Saadet Şakir (1944). Uygurcada Hendiadyoinler. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yıllık Çalışmalar Dergisi, 1, 1940-1941, 97-144 (Türk lehçeleri üzerine denemeler, Ankara 1978, s. 29-66'da tekrar yayımlanmıştır.).
- Delice, Halil İbrahim (2007). Türkçe Söz Dizimi. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Delice, Halil İbrahim (2012), "Yapı Açısından Cümle Sorunu". Turkish Studies, International Periodical For The Languages. Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 713. Summer. Ankara. p. 871-876. (b).
- Delice, Halil İbrahim (2014). "Türkçenin Ekleri Yapı Açısından Nasıl Sınıflandırılmalı?", VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, 2014. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayını. s. 295-309.
- Doğan, İ. ve Usta Z. (2014). Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı. Sözlük-Gramatikal Dizin. Ankara: Altınpost.
- Doğan Şaban, Özalan Uluhan (2013). "Eski Uygurcada Tetir/Titir Cevher Fiili Üzerine". Türk, Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, Yıl: 1, Sayı:1, s.252-263.
- Eckmann, János (1959). —Çağataycada Yardımcı Cümleler, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 27-58.
- Ediskun, Haydar (1992), Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi, Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Eker, Süer (2012). Orta Asya'nın Gizemli Halkı': Soğdlular, Soğd ve Soğdca. Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 2012(24). 77-92.
- Elverskog, Johan. (1997). Uygur Buddhist Literature. Turnhout: Brepols. (Silk Road Studies. 1.).

- Eraslan, Kemal (2012). Eski Uygur Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican (1984). Kutadgu Bilig Grameri Fiil. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2004). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları
- Erdal, Marcel (1991). Old Turkic Word Formation I-II, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- Erdal, Marcel (2004), A Grammer of Old Turkic, Leiden: Brill.
- Ergin, Muharrem (2008). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Basım, Yayım, Tanıtım.
- Gabain A. V. (2007). Eski Türkçenin Grameri, (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gencan, Tahir Nejat (2007), Dilbilgisi. İstanbul: TekAğaç Eylül Kitap ve Yayınevi.
- Gülensoy, Tuncer (2011). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, Gürer (2004). Türkçede "Sıra Dışı Ekler" ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, 2004. Ankara, Türk Dil Kurumu, 2004. s. 1267-1284.
- Gülsevin, Gürer (2011). Eski Anadolu Türkçesinde Ekler. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1982). Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (2008). Karahanlı Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1997). Harezmi Türkçesi Grameri. Ankara: İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hunutlu, Ümit. (2015). Köktürk ve Uygur Türkçesinde Yan Cümleler. Ankara, Gazi Kitabevi.
- İzgi, Ö. (1986). Kutluk Bilge Kül Kağan-Böğü Kağan ve Uygurlar. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- K.Grönbech (2011). Türkçenin Yapısı (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Karaağay, Günay (2012). Türkçenin Söz Dizimi. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2013), Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, Leyla (2009). Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları
- Keskin, Esra Gül (2017). Türkçede Birleşik Ekler Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koç, N. (1992). Açıklamalı dilbilgisi terimleri sözlüğü. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Korkmaz, Zeynep (2003). Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2007). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nişanyan, Sevan (2010). Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü. İstanbul: Everest Yayınları

- Ölmez, Mehmet, Aris, Gönül (2019). “Eski Uygurca Ölüler Kitabı’ndaki İkilemeler Üzerine”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten Dergisi, Sayı:67, s.39-64.
- Polat, Ülkü (2021). Eski Uygur Türkçesinde Cümle. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sev, İ. Gülsel (2007). Tarihi Türk Lehçelerinde Hal Ekleri. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şen, Serkan (2015). Eski Uygur Türkçesi Dersleri. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sertkaya, Osman Fikri (2021). Kelime Dağarcığımızdan Etimoloji Araştırmaları. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tekin, Şinasi (1976). “Eski Türkçe”. Türk Dünyası El Kitabı II Dil-Kültür-Sanat. Ankara: TKAE Yayınları.
- Tekin, Talat (2003). Orhon Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, Semih (1978). “En Eski Türk Dili ve Yazını”. Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe. TTK Yayınları
- Tezcan, Semih (1981). “Türklerde Yazı Kültürünün Başlangıcı ve Gelişimi”. Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu. Ankara. s. 41-42
- Tulum, Mertol (1994), “Orhon Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş Cümle İle Yardımcı Cümle İlişkileri”. TDAY Belleten. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s.193-205.
- Turan, Zikri (2018). “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları”. Türkbilig Dergisi, Sayı: 35, s. 97-110.
- Uzunkaya, Uğur. 2017. Son Dönem Budist Uygur Edebiyatından İki Örnek (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin). Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wilkens, J. (2021). Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch – Deutsch – Türkisch (eski Uygurcanın el sözlüğü eski Uygurca – Almanca – Türkçe). Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Yaman, Ertuğrul (2000). Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zieme, P., G. Kara. 1978. Ein uigurisches Totenbuch. Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang, British Museum Or. 8212 (109). Budapest. (BOH. 22).